

IDENTITET

En analyse av hvordan religionen påvirkernorskpakistanske unge jenters identitet, og hva dette medfører i forhold til sosialisering i det norske samfunn.

Kristin Berge

Masteroppgave i Religion og etikk

ILS

UNIVERSITETET I OSLO

15. juni 2006

Forord

Jeg vil rette en stor takk til veilederne mine, Jon Magne Vestøl og Oddbjørn Leirvik. Først og fremst til Magne som faktisk gjorde det mulig å fullføre på den tiden jeg hadde planlagt. Siden mastergraden i Religion og etikk er helt ny, og fremdeles var i støpeskjeen da jeg skulle begynne på den, var det helt nødvendig å finne fleksible og gode løsninger. Magne tok imidlertid umiddelbart initiativ overfor fakultetet og stilte seg til rådighet som veileder. Siden har han veiledet meg gjennom hele prosessen med den gode kunnskap, kløkt og humor som er kjennetegnende for han.

Toril Eggen fortjener også en takk som tok ovennevnte problemstilling videre på vegne av fakultetet. Hun har vært veldig hjelpsom og positiv når det gjelder å finne praktiske løsninger.

Sist, men ikke mindre viktig av den grunn. Tusen takk til deg Oddbjørn for all faglig hjelp. Din gode kompetanse og brede innsikt på mitt tema har vært til uvurderlig hjelp.

Tusen takk til dere alle!

Sammendrag

Dagens samfunn er preget av pluralisme. Store debatter preger mediebildet i forbindelse med islamsk religion og dens påvirkning på det norske samfunn. Siden jeg tar en lektorutdanning, og skolen kanskje er den største sosialiseringsarenaen i unge menneskers liv, synes jeg det er interessant å kunne se nærmere på hvordan religion og familieforhold påvirker unge menneskers sosialisering inn i det norske samfunn. Det handler om spenningsfeltet mellom det å tilhøre en minoritetsgruppe i et majoritetssamfunn man ofte ønsker å være en del av, og det å føle tilhørighet og lojalitet til egen bakgrunn, religion og familie. Hvordan påvirker familien i forhold til skolen, og hva medfører slik påvirkning? Lever man med to identiteter eller blir dette en splittet identitet? Er det helt uproblematisk å leve på denne måten, eller fører det til tilpasningsvanskeligheter, og i så fall, hva vil dette kunne føre til på sikt? I Pakistan ser man en økende islamisering og en sterkere fundamentalisme jo mer sekulært samfunnet blir. Noe av det samme kan man oppleve innen enkelte pakistanske miljøer i Norge også, mens andre miljøer blir mer ”vestlige” og tilpasser seg et pluralistisk samfunn. Hva skyldes disse ulikhetene, og hvordan forholder man seg til disse ulike verdenene som ung jente?

Denne oppgaven handler om unge norskpakistanske jenter i alderen 15 til 17 år, deres forhold til identitetsarbeid og de ulike arenaer de opererer på. Generelt er ungdomstiden en tid fylt med usikkerhet, valg og prioriteringer både kroppslig og mentalt. Den spesielle utfordringen jeg tar opp i min oppgave er hvordan islam som religion påvirker denne gruppens liv, om religionen er avgjørende for valg de tar og hvordan de lever, eller om andre påvirkningsfaktorer spiller en like stor rolle for deres verdier, holdninger og identitet.

Fremstillingen av analysen er basert på utsagn fra fem informanter. Den representerer ikke en generell gruppe eller en større mengde innsamlet datamateriell enn det mine

respondenter har gitt klart uttrykk for. Dette er en del av ”livsverden” til dette utvalget av respondenter, sett i et enkelt diskurspsykologisk perspektiv. Dette betyr at informantens utsagn ikke blir sett som meningsytringer, men som elementer i en konstruksjon av identitet. Det jeg fokuserer på er basert på det informantene har sagt, og noe kunne ha sett annerledes ut ved valg av andre informanter. Likevel står mine funn i et tydelig forhold til det andre forskere har gjort – så vel bekreftende som utfyllende og kontrasterende.

I følge Christine Jacobsen (Jacobsen 2002) har studier av muslimer i Norge lagt relativt liten vekt på hvordan den norske konteksten påvirker utformingen av muslimsk identitet, praksis og religionsforståelse. Mye av den forskningen som er gjort, er relatert til politiske løsninger ulike måter å integrere innvandrere i det norske samfunn; i skole, utdanning og arbeidsliv.

Jacobsen henviser til tidligere forskning (Graig Calhoun) hvor enspråkighet og enkulturalitet ble oppfattet som normen. Hun hevder dette rammeverket for lengst er problematisert og at man har innsett at det slett ikke er uvanlig å leve i flere verdener samtidig. En motreaksjon på dette er nettopp når Sissel Østberg peker på at norskpakistanske barns kulturelle identitet er kontekstuell og prosessuell, at barna utvikler det hun kaller ”plurale integrerte identiteter” (Jacobsen 2002). Mye av den bakgrunns litteraturen jeg har brukt i oppgaven er derfor hentet fra studier av Østberg og Jacobsen, med støtte av andre forskere og studier på området som Hagen og Qureshi, Sand, Winje m.fl.

Oppgavens hovedproblemstilling er hvordan religionen påvirker norskpakistanske unge jenters identitet, og hva dette medfører i forhold til sosialisering i det norske samfunn. Denne problemstillingen omhandler en rekke ulike begreper og arenaer. Gjennom definering av sentrale begreper, støttelitteratur og tidligere studier på området, vil jeg gjennom egen empiri og analyse forsøke å komme frem til data som støtter eller kontrasterer tidligere datafunn. Selv om temaene i oppgaven er relatert til hverandre, vil det likevel være noe ulikt fokus i de ulike kapitlene. Dette gjør fremstillingen mer håndterlig og sammenfattes i argumentasjonen i siste kapittel.

I kronologisk rekkefølge tar de ulike kapitlene for seg en definering og avgrensing av begreper og bakgrunnsliteratur som er relatert til oppgaven. Kapittel 1 er delt i to hoveddeler, hvor den første delen er avgrenset til religionsbegrepet og en fellesomtale av identitet, sosialisering og kultur. Innledningsvis stiller jeg også spørsmål om hvilken plass skolen, som den kanskje største sosialiseringsarenaen i unge menneskers liv, har i denne sammenheng. Et avsnitt om skolens verdigrunnlag, rammebetingelser og læreplaner har derfor fått plass under dette avsnittet.

Videre tar jeg for meg bakgrunnsliteratur inndelt i underoverskrifter som angir relevante områder hvor mine informanter har gitt uttrykk for påvirkning i deres liv. Dette omhandler temaene: Verdier og tilhørighet, familie og relasjoner, identitet og ungdomstid, frihet og autonomi, media og hendinger i samfunnet, religion, fritid, ekteskap, skole og KRL faget. Avslutningsvis i dette kapittelet legger jeg vekt på litteratur som fremmer spørsmålet om vi er i ferd med å se en fremvekst av nye kulturelle grupper og identiteter, eller om disse trekkene bare legger en ny dimensjon til allerede definerte kulturer.

De ulike avsnittene innen metodekapittelet belyser både metode som teori og hvilke metodiske avklaringer jeg har gjort, og neste kapittel omhandler i hovedsak for seg empiri og analyse. Disse er fordelt på to hovedområder: Det første hovedområdet har fått overskriften "Arenaer innenfor de unges 'livsverden'". Her blir påvirkning fra hjem og familie, religion, skole og utdanning, venner og fritid, og samfunnsmessige hendinger/ medieomtale beskrevet i egne avsnitt. Det andre hovedområdet har fått overskriften "Verdier", med underavsnitt som beskriver konkrete verdier som familie, medbestemmelse, likestilling og frihet.

Kapittel 4 er selve drøftingsdelen av oppgaven. Jeg har kalt dette "Sammenfallende og kontrasterende funn i forhold til tidligere studier", da mye av hensikten med denne oppgaven er å se på hva i mitt materiale som støtter tidligere funn i studier på samme tema. Likeledes ønsker jeg å se om det finnes kontrasterende funn, og hva dette i så fall innebærer. Jeg reiser her en problemstilling som er svært lite omtalt i for

eksempel Østberg sin studie; nemlig om dette området er like problemfritt for alle, slik hun kan gi uttrykk av.

Kapittel 5 er et avslutningskapittel hvor jeg innledningsvis har hentet et eksempel fra en langvarig debatt i media. Etter min mening viser denne debatten relativt tydelig hvor komplekse og vanskelige spørsmål mange av utfordringene i oppgaven omhandler.

Problemstillingen berører flere utfordrende og omdiskuterte problemfelt. Religion, identitet, sosialisering og ”det norske samfunn”, er alle begreper som vanskelig kan defineres på noen enkel og entydig måte. Forståelsen av begrepene avhenger av brukerens bakgrunn, kontekst, menneskesyn og livssyn, og selv innenfor definerte ideologiske og religiøse grupper finnes det ulike holdninger og forståelse av livssyn.

Oppgaven har vist hvordan religion er en påvirkningsfaktor i identitetsarbeidet, men den har også vist at religion kun er én blant mange påvirkningsfaktorer og ikke står på egne ben i forhold til identitet. Bakgrunn, oppdragelse, historiske tradisjoner og religion er alle blant de faktorer som styrer våre holdninger, verdier og identitet, og således også vår sosialisering i det norske samfunnet. Jeg har vist til kristne miljøer i Norge som har internalisert mange av de samme holdninger og verdier som er utpreget i de norskpakistanske miljøene som er gjenstand for min studie.

Analysen av mitt datamateriale belyser hvordan mine informanter konstruerer egen identitet i forhold til ulike temaer og livsarenaer. Analysen munner ut i en rekke funn som sammenfaller med resultater fra tidligere forskning, men det finnes også vesentlige forskjeller i forhold til tidligere forskningsresultater. Jeg reiser en problemstilling som er svært lite omtalt i for eksempel Østberg sin studie, nemlig hvordan livsverden fortoner seg for de norskpakistanske jentene som bryter med det tradisjonelle pakistanske. Hvordan oppleves dette for dem, hvilke konsekvenser kan dette få, og hva forholder de seg til når det gjelder familie og venner? For videre

forskning vil det derfor være interessant å undersøke hva som skiller disse funnene og hvordan dette kan forstås i en videre sammenheng.

Mine informanter ser alle ut til å ha internalisert det utvalget av verdier jeg behandler i denne oppgaven, og vil fra et utenfra-ståsted kunne betraktes som ”vanlig” norsk ungdom, med vanlig norsk livssyklus, til tross for at de har en annen religion og identifiserer seg som pakistanere. Dersom alle de potensielle informantene hadde deltatt, kunne studien ha dokumentert en større bredde i utprøving av identitet. Likevel har studien gitt klart uttrykk for at disse forskjellene finnes, og jeg har stilt spørsmål om hvordan disse funnene kan brukes i videre forskning.

I avslutningsdiskusjonen har jeg lagt like stor vekt på å stille spørsmål som det å gi svar. Dette har sammenheng med at identitet utvikles i samhandling i en kontinuerlig prosess, og er avhengig av bakgrunn, samfunn og kultur. Identitet er ikke statisk og uforanderlig, men endres over tid uansett religion eller livssyn og stiller oss stadig overfor nye utfordringer. Samfunnets og individers verdier forandres kontinuerlig, og livssynsmessige grupperinger endres i takt med dette. Derfor mener jeg at en sentral utfordring for forskningen er å utforske identitetsdanning på tvers av religiøs og etnisk tilhørighet og har her lagt vekt på at skillelinjene går like mye på tvers av grupper som mellom grupper. Sett i et slikt perspektiv går ikke skillet mellom ”oss” og ”dem”, men mellom ulike holdninger og livsforståelse på tvers av etnisitet. Etter min mening er dette perspektiver som bør ha stor betydning i forhold til religionsdidaktikk i et stadig mer flerkulturelt samfunn.

Innhold

FORORD.....	2
SAMMENDRAG.....	3
INNHold	8
INNLEDNING	9
1. BEGREPSAVKLARINGER OG BAKGRUNNSLITTERATUR	13
DEL 2. LITTERATUR	21
2. METODE	48
3. EMPIRI / ANALYSE	60
ARENAER INNENFOR DE UNGES "LIVSVERDEN"	60
VERDIER	72
4. SAMMENFALLENDE OG KONTRASTERENDE FUNN I FORHOLD TIL TIDLIGERE STUDIER.....	79
5. AVSLUTTENDE DISKUSJON	88
AVSLUTNING	94
KILDELISTE.....	97

Innledning

Dagens samfunn er preget av pluralisme. Store debatter preger mediebildet i forbindelse med islamsk religion og dens påvirkning på det norske samfunn. Siden jeg tar en lektorutdanning, og skolen kanskje er den største sosialiseringsarena i unge menneskers liv, synes jeg det er interessant å kunne se nærmere på hvordan religion og familieforhold påvirker unge menneskers sosialisering inn i det norske samfunn. Det handler om spenningsfeltet mellom det å tilhøre en minoritetsgruppe i et majoritetssamfunn man ofte ønsker å være en del av, og det å føle tilhørighet og lojalitet til egen bakgrunn, religion og familie. Hvordan påvirker familien i forhold til skolen, og hva medfører slik påvirkning? Lever man med to identiteter eller blir dette en splittet identitet? Er det helt uproblematisk å leve på denne måten, eller fører det til tilpasningsvanskeligheter, og i så fall, hva vil dette kunne føre til på sikt? I Pakistan ser man en økende islamisering og en sterkere fundamentalisme jo mer sekulært samfunnet blir. Noe av det samme kan man oppleve innen enkelte pakistanske miljøer i Norge også, mens andre miljøer blir mer ”vestlige” og tilpasser seg et pluralistisk samfunn. Hva skyldes disse ulikhetene, og hvordan forholder man seg til disse ulike verdenene som ung jente?

Denne oppgaven handler om unge norskpakistanske jenter i alderen 15 til 17 år, deres forhold til identitetsarbeid og de ulike arenaer de opererer på. Generelt er ungdomstiden en tid fylt med usikkerhet, valg og prioriteringer både kroppslig og mentalt. Den spesielle utfordringen jeg tar opp i min oppgave er hvordan islam som religion påvirker denne gruppens liv, om religionen er avgjørende for valg de tar og hvordan de lever, eller om andre påvirkningsfaktorer spiller en like stor rolle for deres verdier, holdninger og identitet.

Fremstillingen av analysen er basert på utsagn fra fem informanter. Den representerer ikke en generell gruppe eller en større mengde innsamlet datamateriell enn det mine respondenter har gitt klart uttrykk for. Dette er en del av ”livsverden” til dette utvalget av respondenter, sett i et enkelt diskurspsykologisk perspektiv. Dette betyr at

informantens utsagn ikke blir sett som meningsytringer, men som elementer i en konstruksjon av identitet. Det jeg fokuserer på er basert på det informantene har sagt, og noe kunne ha sett annerledes ut ved valg av andre informanter. Likevel står mine funn i et tydelig forhold til det andre forskere har gjort – så vel bekreftende som utfyllende og kontrasterende.

I følge Christine Jacobsen (Jacobsen 2002) har studier av muslimer i Norge lagt relativt liten vekt på hvordan den norske konteksten påvirker utformingen av muslimsk identitet, praksis og religionsforståelse. Mye av den forskningen som er gjort, er relatert til politiske løsninger ulike måter å integrere innvandrere i det norske samfunn; i skole, utdanning og arbeidsliv. Hun viser til en stor og innflytelsesrik studie av Nora Ahlberg fra 1990, som viser hovedretninger av tradisjoner muslimske innvandrere bringer med seg inn i den nye konteksten. Jacobsen hevder imidlertid at kategoriene har en tendens til å bli noe statiske, og skjuler det mangfold som disse ulike prosessene rommer. Hun sier at ”resultatene blir en skjematisk fremstilling av ’moderne muslimer’ som vender seg til vertskulturen (tilpasning), ’normative’ muslimer som vender seg mot verskulturen (konfrontasjon) og ’tradisjonelle’ muslimer som vender seg fra vertskulturen (isolasjon) (Jacobsen 2002:29).

Jacobsen henviser til tidligere forskning (Graig Calhoun) hvor enspråklighet og enkulturalitet ble oppfattet som normen. Hun hevder dette rammeverket for lengst er problematisert og at man har innsett at det slett ikke er uvanlig å leve i flere verdener samtidig. En motreaksjon på dette er nettopp når Sissel Østberg peker på at norskpakistanske barns kulturelle identitet er kontekstuell og prosessuell, at barna utvikler det hun kaller ”plurale integrerte identiteter” (Jacobsen 2002). Mye av den bakgrunns litteraturen jeg har brukt i oppgaven er derfor hentet fra studier av Østberg og Jacobsen, med støtte av andre forskere og studier på området som Hagen og Qureshi, Sand, Winje m.fl.

Oppgavens hovedproblemstilling er hvordan religionen påvirker norskpakistanske unge jenters identitet, og hva dette medfører i forhold til sosialisering i det norske samfunn. Denne problemstillingen omhandler en rekke ulike begreper og arenaer.

Gjennom definering av sentrale begreper, støttelitteratur og tidligere studier på området, vil jeg gjennom egen empiri og analyse forsøke å komme frem til data som støtter eller kontrasterer tidligere datafunn. Selv om temaene i oppgaven er relatert til hverandre, vil det likevel være noe ulikt fokus i de ulike kapitlene. Dette gjør fremstillingen mer håndterlig og sammenfattes i argumentasjonen i siste kapittel.

Kapittel 1 tar for seg en definering og avgrensing av begreper og bakgrunns litteratur som er relatert til oppgaven. Dette kapitlet er delt i to hoveddeler, hvor den første delen er avgrenset til religionsbegrepet og en fellesomtale av identitet, sosialisering og kultur. Innledningsvis stiller jeg også spørsmål om hvilken plass skolen, som den kanskje største sosialiseringsarenaen i unge menneskers liv, har i denne sammenheng. Et avsnitt om skolens verdigrunnlag, rammebetingelser og læreplaner har derfor fått plass under dette avsnittet.

Del 2 av dette kapitlet omhandler bakgrunns litteratur med fokus på originalforskning av Østberg og Jakobsen, men omhandler også innføringsbøker til deler av problematikken fra blant annet Therese Sand, Winje og Hagen og Qureshi. Denne delen er inndelt i underoverskrifter som angir relevante områder hvor mine informanter har gitt uttrykk for påvirkning i deres liv. Dette omhandler temaene: Verdier og tilhørighet, familie og relasjoner, identitet og ungdomstid, frihet og autonomi, media og hendinger i samfunnet, religion, fritid, ekteskap, skole og KRL faget. Avslutningsvis i dette kapitlet legger jeg vekt på litteratur som fremmer spørsmålet om vi er i ferd med å se en fremvekst av nye kulturelle grupper og identiteter, eller om disse trekkene bare legger en ny dimensjon til allerede definerte kulturer. Kapittel 2 er en beskrivelse av forskningsmetode relatert til gjennomføringen av min undersøkelse. Teorien og intervjuundersøkelsen er delt opp i åtte fortløpende metodestadier som avklarer metodiske prinsipper innen kvalitativ forskning. Det omhandler både metodologiske refleksjoner, etikk, utvalg, intervjuformen, forberedelse, selve gjennomføringen, analysedelen og verifisering. De ulike avsnittene belyser både metode som teori og hvilke metodiske avklaringer jeg har gjort.

Kapittel 3 tar i hovedsak for seg empiri og analyse. Alle mine spørsmål til informantene omhandler på et eller annet vis ulike arenaer for påvirkning. Selv om informantene hver for seg er aktivt med på å sette sitt preg på sin livsverden, utkrystalliserer det seg en rekke arenaer hvor påvirkningen er spesielt merkbart. Disse er fordelt på to hovedområder: Det første hovedområdet har fått overskriften ”Arenaer innenfor de unges ’livsverden’”. Her blir påvirkning fra hjem og familie, religion, skole og utdanning, venner og fritid, og samfunnsmessige hendelser/medieomtale beskrevet i egne avsnitt. Det andre hovedområdet har fått overskriften ”Verdier”, med underavsnitt som beskriver konkrete verdier som familie, medbestemmelse, likestilling og frihet.

Kapittel 4 er selve drøftingsdelen av oppgaven. Jeg har kalt dette ”Sammenfallende og kontrasterende funn i forhold til tidligere studier”, da mye av hensikten med denne oppgaven er å se på hva i mitt materiale som støtter tidligere funn i studier på samme tema. Likeledes ønsker jeg å se om det finnes kontrasterende funn, og hva dette i så fall innebærer. I dette kapitlet vil både de sammenfallende funnene og unntakene bli kommentert. I tillegg reiser jeg også en problemstilling som er svært lite omtalt i for eksempel Østberg sin studie; nemlig om dette området er like problemfritt for alle, slik hun kan gi uttrykk av. Drøftelsen foregår på tre arenaer, og er de samme områdene som Østberg mener ligger til grunn for forhandlinger hos de muslimske ungdommene. Disse arenaene er her kalt nivåer og omhandler: Nivå 1 – Etablering av og forhandling om sosiale og religiøse grenser, Nivå 2 – Den sosiale samhandlingen mellom ungdommer og Nivå 3 – Indre refleksivitet.

Kapittel 5 er et avslutningskapittel hvor jeg innledningsvis har hentet et eksempel fra en langvarig debatt i media. Etter min mening viser denne debatten relativt tydelig hvor komplekse og vanskelige spørsmål mange av utfordringene i oppgaven omhandler. Med denne bakgrunn og utfyllende eller korrigerende litteratur, fremsetter jeg spørsmålet om den ”livsverden” Østberg beskriver i sin studie er like problemfri for alle.

1. Begrepsavklaringer og bakgrunnsliteratur

Problemstillingen for denne oppgaven handler om hvordan religionen påvirker norskpakistanske unge jenters identitet, og hva dette medfører i forhold til sosialisering i det norske samfunn. Noe av formålet med denne studien er å supplere, bekrefte eller avkrefte allerede eksisterende teorier eller litteratur. Flere av begrepene oppgaven omhandler er komplekse og kan forstås på like måter avhengig av kontekst. Jeg starter derfor med en gjennomgang av begreper som religion, identitet, sosialisering og kultur, for å avgrense disse begrepene til oppgavens fokus.

Religionsbegrepet

Det finnes ingen allmenn enighet blant religionsforskere om en definisjon av religion. Det kan defineres ut fra minst to ulike områder, det substansielle og det funksjonelle. Det substansielle legger vekten på noen sentrale kjennetegn ved religionens innhold, og forteller hva religionen er. Funksjonelle definisjoner forteller noe om hva slags nytte eller oppgaver religionen anses å ha for mennesker og samfunn.

Funksjonsdefinisjonen av religion omfatter alle menneskelige tiltak med sikte på å skape en mening i tilværelsen, særlig i forhold til eksistensielle utfordringer, kan for eksempel være en funksjonsdefinisjon av religion (Furseth og Repstad 2003:28). Et mer spisset substansielt religionsbegrep innbefatter en transcendent virkelighet, og forutsetter at man setter sin lit til en høyere mening med livet (Afdal 2001:45). Dette er et syn ikke alle deler, men for dem det gjelder kan det være dypt alvorlig. En følelse av inngripen i deres personlige tro vil derfor være uetisk, selv når man prøver å se religionen innenfra. Et vidt funksjonelt religionsbegrep derimot ”omfatter alt som kan fungere som religion for folk, dvs. alt som gir livet mening utover det rent hverdagslige, alt som gir mennesker noe å leve av og for. Dette kan være alt fra hobbyer, sport, politikk og arbeid både faglig og på fritid” (Afdal 2001:44).

Noe av den største utfordringen kan være det ulike synet på religionens gyldighet og rolle i hverdagslivet. Dette kan skyldes at vi lever i et sekulært samfunn hvor vi har

blitt vant med å kunne velge mellom tradisjonelle og moderne religionsformer. Selv om protestantismen er en vesentlig del av vår kulturelle arv, er det mange som velger religionen bort og for eksempel melder seg ut av statskirken. Likevel er det en grunnleggende verdi i Norge at den offentlige skolens verdigrunnlag bygger på den kristne tro og tradisjon. I tillegg er det aspekter ved tradisjonen i form av enkelte ritualer og handlinger, som er en selvfølge i manges liv. Selv om man ikke etterlever mange av de religiøse krav og handlinger, velger allikevel mange å for eksempel døpe barna sine, gifte seg i kirken, delta i kirkelig konfirmasjon osv. De aller fleste begraver også sine døde via kirken, og har et forhold til gravplasser. På den andre siden finnes det en rekke kristne samfunn hvor troen styrer medlemmenes liv og påvirker deres hverdag, både i form og i handling. For eksempel er det innen jødedommen stor forskjell på reformert og ortodoks jødedom når det gjelder graden av regelorientering. Det er med andre ord store forskjeller innenfor de spesifikke religionene, og ikke minst når det gjelder trosutøvelse og tradisjon i den kultur man tilhører. Det tydeligste særtrekket ved tradisjonell islam og kristendommen slik vi er vant med i dagens samfunn, er skillet mellom religion og andre offentlige arenaer som skole, rettssystem, politikk og samfunnsmessige institusjoner.

I tradisjonell islam kan religionen gi en altomfattende modell for levesett og vil således få en vesentlig plass i hverdagen. Qureshi (1994) hevder den ikke står i et motsetningsforhold til tradisjoner og familiemønstre. Dog er det ofte vanskelig å skille hva som er religion, hva som er kultur og hva som er tradisjon. Ifølge Qureshi er islam både religion (tro), rettssystem og moralsk system, som til sammen gir altomfattende retningslinjer for individers liv og samliv. Islams normsystem godtar i utgangspunktet ikke et skille mellom privat og offentlig, eller mellom religion og samfunn. Alt inngår i hverandre. Tradisjon og religion henger sammen, individet og tros-, retts- og moralske verdier henger sammen. Tabuer omfatter både religion, etiske og psykiske problemer. Målet med livet er å oppdra mennesket til å finne sin plass i familie- og samfunnshierarkiet. Dette forsøkes oppnådd gjennom strenge moralske formaninger og handlinger fremført med respekt, takt og varsomhet (Hagen og Qureshi 1994:6ff).

Identitet, sosialisering og kultur

Identitet er et komplekst begrep. Begrep som identitet, selv, selvbilde, selvoppfatning og selvfølelse brukes ofte om hverandre, uten klare definisjoner. Østberg (2003) mener målet med identitetsarbeid ikke nødvendigvis er å komme frem til et bestemt svar, men å få frem en større bevissthet om seg selv. Det behøver således ikke være noen motsetninger mellom pluralitet og identitet. Denne teorien henter hun fra Paul Ricoeurs skille mellom selvet som idem (det samme) og som ipse (selvet). Hun sier begrepet idem ”indikerer identitet i betydningen av å være identisk med, mens ”selvet” som ipse ikke impliserer noen uforanderlig kjerne av personligheten. Å være seg selv innebærer altså ikke å være den samme gjennom hele livet” (Østberg 2003:18,19). Dette betyr en kontrast mellom å se identiteten enten som en fast kjerne som forblir mer eller mindre den samme (idem), eller som noe selvet stadig stiller spørsmålstegn ved (ipse).

Therese Sand definerer identitet som: ”et menneskes følelse av hvem det er, hva det kan og hvor det hører til” (Sand 1997:33). Både kognitive og affektive prosesser er bakgrunn for dannelse av identitet, og både bevisst erkjennelse og følelsesmessige opplevelser påvirker prosessen. Sand støtter seg på Berger og Luckmanns teori om at den tidligste identiteten, primæridentiteten, blir til gjennom primærsosialiseringen i de første leveårene til vi er omtrent syv år. Siden utvikler vi sekundære identiteter gjennom sekundære sosialiseringprosesser. De mener ”primæridentiteten sitter dypt og er vanskelig å forandre, mens sekundære identiteter forandres relativt lett”(Sand 1997: 26).

I livets ulike faser opplever vi også oss selv i ulike roller. Ifølge Sand utvikles og endres vår identitet avhengig av hvilken status vi har, og hvilke roller vi skal fylle. Kanskje kan man kalle den identitet man fyller i roller som datter/sønn, forelder, kjæreste, yrke, ektefelle, politiker og lignende for forskjellige delidentiteter. Ulike aspekter påvirker hverandre i dannelsen av identitet. Man tilskrives egenskaper av andre mennesker, man har egne erfaringer og opplevelser som innvirker, man har et eget bilde/oppfatning av seg selv og en oppfatning av hvordan man tror andre ser en.

I tillegg finnes en del ubevisste psykologiske strukturer og prosesser i samfunnet som påvirker oss.

Sand hevder vi selv har en aktiv rolle i denne identitetsdannelsen og et bilde av oss selv som én person med én personlighet. Hun støtter seg til Eriksons teori om at identitet er knyttet til ”en følelse av personlig enhet, sammenheng og historisk kontinuitet. Identiteten er altså en enhet og har kontinuitet på tross av sine ulike delidentiteter og på tross av at den forandres over tid” (Erikson i Sand 1997:26). Foruten identitet som individ, kan vi også oppleve å bli tilskrevet en identitet som gruppe medlem. Sand hevder at: ”Både andre gruppe medlemmer og utenforstående forteller oss hvordan mennesker av denne bestemte gruppen er og bør være, og vi opplever oss selv som gruppe medlem, både i forhold til andre gruppe medlemmer og i forhold til utenforstående” (Sand 1997:28). Det er nok ikke alltid vi er like enige i hva denne karakteristikken beskriver oss som, men likevel er gruppeidentitet viktig for vår identitet.

De fleste er enige om at identiteten ikke er fastlagt og statisk, men noe som skapes kontinuerlig i samhandling med andre. Det sammenfaller med et syn på identitet med basis i begrepet ipse. Her blir kontinuiteten forankret i det refleksive selvet, mer enn i de forskjellige elementene som utgjør en identitet. Sissel Østberg ser på denne identitetsutviklingen som en vedvarende bearbeiding av inntrykk. En vedvarende dialog med omverden og med en selv, og sier at: ”Identiteten er ikke fastlagt en gang for alle, for eksempel i tidlig barndom, men er noe som skapes kontinuerlig i samhandling med andre” (Østberg 2003:18). Østberg introduserer også begrepet integrert plural identitet. Relatert til arbeidet med flerkulturelle gruppers identitet, ønsker hun å uttrykke en dobbelthet i de norskpakistanske barnas identitet. Hun begrunner dette slik:

På den ene siden dens foranderlige og skiftende karakter: dens pluralitet. På den annen side dens stabilitet og integrerthet. Med stabilitet menes ikke noe statisk og konstant, men en dynamisk stabilitet. Begrepet "integrert" er valgt av to grunner: For det første for å uttrykke noe samlende som allikevel ikke er enhetlig, dvs. at begrepet "integrert" brukes på samme måten som integrasjon til forskjell fra assimilasjon. Identiteten kan bestå av flere elementer (være plural), og disse elementene kan til og med innbyrdes stå i motsetning til hverandre. "Integrert" er også begrepsmessig assosiert med "integritet". Det sier noe om helhetlige (ikke enhetlige) personligheter. Integrert plural identitet vil si en bevaring av pluralitet, forskjellighet, ustabilitet, flyktighet og kontekstualitet uten at individet mister følelsen av å være et "selv" (Østberg 2003:46).

Også Christine Jacobsen sier at: "identitet er noe som fremstår i en bestemt sosial og kulturell sammenheng og som kan endres når konteksten endres (Jacobsen 2002:36). Identitet knyttes altså til både kultur, sosialisering og kontekst.

Arne Martin Klausen knytter kultur og sosialisering sammen når han definerer kultur som, "...de ideer regler, normer, koder og symboler som et menneske overtar fra den foregående generasjon, og som man forsøker å bringe videre – oftest noe forandret – til den neste generasjon" (Klausen i Sand 1997:20). Kultur er altså noe overførbart. Den er i stadig endring, men er lært og felles. Qureshi mener at kultur ikke er en: "'ting' eller en klistrelapp som kan brukes etter eget forgodtbefinnende om andres holdninger og handlinger. Kultur består av ideologiske, abstrakte, og konkrete elementer som gir handlingsalternativer i forskjellige henseender" (Hagen og Qureshi 1994:3).

Sand hevder at: "Sosialisering og identitetsdannelse er sosiale prosesser som foregår i en bestemt kulturell og en bestemt etnisk kontekst" (Sand 1997:29). Med sosialisering forstås det her å hjelpe barn og unge til å fungere tilfredsstillende og "normalt" i et samfunn. For å kunne dette, må de tilegne seg normer, verdier, holdninger og atferd som er akseptabelt i det samfunn eller i den kulturen de vokser opp. Type sosialisering og kulturelle fenomener påvirker altså identitetens utvikling. Sand hevder at: "Uansett hvilken kultur vi hører til, må vi forholde oss til dens normer og identifisere oss mer eller mindre med den. Disse normene gir mening og

trygghet i tilværelsen. De hjelper oss å mestre hverdagen og til å føle tilhørighet til vår kulturelle gruppe” (Sand 1997:29).

Samfunn og kulturer varierer i ulike deler av verden; ”fra sosioøkonomisk lag og klasse og fra familie til familie, ikke minst endrer den seg fra generasjon til generasjon” (Hagen og Qureshi 1994:3). Sosialisering foregår på både et formelt og uformelt nivå. Begge nivåene gir oss bestemte bilder av verden vi lever i. Denne verden skapes i stor grad av mennesker med verdier som er felles og meningsfulle for de som lever i den. George Herbert Mead har kalt dette verdensbildet ”universe of discourse”, et samhandlingsunivers. Det lages ved at mennesker samhandler og utveksler gester (tegn, ord) og symboler som har felles mening. Både Østberg og Sand viser til Edmund Husserls ”livsverdenen” i denne sammenhengen, et begrep som flere andre forskere har overtatt og videreutviklet (Schütz, Luckmann og Habermas) (Sand 1997:21, Østberg 2003:35). Sand definerer Husserls livsverdenen som den strukturerte helheten av meningsfylte objekter. Med dette mener han at objektene får mening ved at menneskene gjør erfaringer, samhandler og kommuniserer. Slik opparbeider de en felles forståelseshorisont. Østberg viser til Guneriussen sin definisjon av begrepet som uttrykker at ”livsverden uttrykker en intersubjektiv, meningsfull og symbolsk konstituert kulturell sammenheng”. Dette forstår hun som at ”livsverdenen er altså ikke rent subjektiv, den er noe som deles med andre, noe vi har felles, men den er likevel ikke objektiv og lett å beskrive for andre som ikke er del av den samme intersubjektivitet” (Østberg 2003:35).

Både massemedia, familie, venner og naboer inngår i den uformelle sosialiseringen, mens når ”sosialiseringen er planlagt og organisert i form av tilrettelagte aktiviteter, undervisning eller veiledning i institusjoner som påtar seg et sosialiseringsoppdrag, snakker vi om formell sosialisering” (Sand 1997:23). Skolen er en slik institusjon, og som tidligere nevnt, kanskje den mest vesentlige sosialiseringsarena for barn og unge. Østberg sier at: ”Mye av skolens liv har å gjøre med samhandling, kommunikasjon og selvpresentasjon; det vil si en markering og en utprøving av identitet. Denne samhandlingen er meget komplisert, og det er umulig å avdekke et bestemt og

generelt gyldig mønster” (Østberg 2003:89). Hun mener mye avhenger av både sammensetningen av elever på skolen eller i klassen (kjønn, etnisk bakgrunn og lignende) og strukturer ved skolens administrasjon som undervisning i klasserommet, holdningsskapende arbeid, uttalte fastlagte rammer og grenser for atferd.

Skolens rolle som sosialiseringsarena

Skolen spiller en stor og viktig rolle som sosialiseringsarena for identitetsutvikling i barn og unges liv. Både de formelle og uformelle sidene ved skolehverdagen har stor påvirkningskraft når det gjelder utvikling av holdninger, meninger og ståsted blant unge mennesker. Det er i dette rom de påvirkes av kunnskap, venner, skolekamerater, lærere og andre voksne. Skolen har derfor et stort ansvar for, i samarbeid med hjemmet, å legge til rette for gode kommunikasjonsformer, gode læringsmetoder og holdningsskapende arenaer, der alle har en mulighet for individuell utvikling. KRL-faget er et av flere forum hvor utvikling av holdninger står i fokus. Foruten læring om ulike religioner, er det lagt stor vekt på læring innen etikk og teorier for etiske områder. Det å gå i dialog med andre mennesker, fokusere på økt toleranse og respekt for hverandre har en bred forankring i både lærerplanen og i de forberedende arbeidene til ny læreplan (NOU1995:9). Prinsipper innen menneskerettigheter som likestilling, religions- og trosfrihet, tale- og trykkefrihet står også i sentrum i dette faget.

Innføring av KRL-faget utløste både sterkt kritikk og var gjenstand for en rekke debatter. Faget ble sett på som en trussel mot religionsfriheten, og spesielt fra Humanetisk forbund og Islamske råd ble det protestert kraftig og flere rettssaker ble ført for å oppnå fritak fra faget. Leirvik hevder at dette kan ses på som et paradoks, da det nye KRL-faget faktisk var ment å skape en ny arena for dialog i samfunnet (Leirvik 2001:142). Med innføringen av ny læreplan i 1997 (L97) gikk man bort fra et kristendomsfag med fritak for de som ønsker det, til et etter intensjonen, samlende og inkluderende fag for å bygge broer over begynnende kultur-, livssyn- og verdikløfter i den norske befolkningen (NOU 1995:9).

Den generelle delen av læreplanen starter med å konstantere at grunnskolen skal sikre en likeverdig opplæring, og være med på å gi en positiv identitetsutvikling. Dette skal den gjøre ved å gi grunnleggende kunnskap, levendegjøre kulturarven, ta lokalkulturen i bruk og gi barn og unge det de trenger for å kunne ta hånd om sitt eget liv, mestre oppgaver sammen med andre og ta ansvar hjemme og i samfunnet (L97). Videre legger den generelle delen stor vekt på identitet og tilhørighet ved å fokusere på felles normer og uttrykksformer, verdier og holdninger. Dette uttrykkes slik:

å vekse opp vil seie å vekse inn i felleskulturen, samtidig som ein utviklar særpreg og eigenart. Det gir den enkelte forankring og tryggleik i kultur og tradisjon. Felles referanserammer er eit viktig grunnlag for mellommenneskeleg kommunikasjon og for å kunne ta aktivt del i eit demokratisk samfunn (L97:55).

Felles referanserammer blir altså lagt som et premiss for en god felles kultur og trygging av identitetsutvikling, samtidig som planen understreker viktigheten av at i et flerkulturelt samfunn må fellesstoffet også favne andre kulturer og religioner. Et annet stikkord er likeverd. Dette bygger på forutsetningen om et fellesskap mellom mennesker, og den generelle delen av L97 presiserer at likeverd ikke er noe man har, men noe man skaper (L97:55). Skolen skal sammen med foreldre, lokalmiljø og samfunn sikre en lik opplæring for alle og fremme "likestilling mellom kjønn og solidaritet på tvers av grupper og grenser" (L97). Enhetsskolen skal favne elevgrupper med et mangfold av forutsetninger og sikre utvikling av deres vekst og identitet, samtidig som det skal skje ut fra det verdigrunnlaget skolen bygger på:

Opplæringa skal byggje på kristne og humanistiske verdier. Kristendommen er ein sentral del av den norske og europeiske kulturarven. Samtidig er dei humanistiske verdiane, representerte blant anna ved demokratiske og menneskerettslege prinsipp, ein naturleg og integrert del av verdigrunnlaget. Samtidig som grunnskulen har ei klar verdiplattform, skal han vere inkluderande og vise respekt for ulike kultur-, trus- og verdioppfatningar. Religiøse og kulturelle verdier er viktige som ledd i utviklinga av identiteten til barn og unge (L97:64).

Det slås fast at hjemmet og skolen er gjensidig avhengige av hverandre, og har en felles oppgave i å fremme vekst og utvikling hos elevene. Med gjensidig avhengighet menes her at man må akseptere at elever henter erfaring både fra nærmiljøet og fra skolen. Det er liten tvil om at skolen skal være en støttespiller og samarbeidspartner for foreldre i barnas oppvekst og læringssituasjon. Det er dog foreldre som har hovedansvaret for sine barns oppdragelse og oppvekst, og det er skolen som skal legge til rette for at samarbeidet med hjemmet fungerer tilfredsstillende. Det kan således fort bli et paradoks når læreplanen slår fast at opplæringen i skolen ”skal føre videre og videreutvikle verdier, normer og røysler som vi tek over frå generasjonane før oss. Kulturarven omfattar òg dei kulturtradisjonane og det kulturgrunnlaget som er knytte til lokalsamfunna i bygd og by” (L97:61). I noen tilfeller kan minoritetsgrupper oppleve det som om dette ikke gjelder for deres kultur og tradisjon, men at denne kulturarven tilhører de norske tradisjonelle verdier og den kristne kulturarv.

Del 2. Litteratur

Primærhensikten med mitt arbeid har vært å foreta en empirisk studie. For å kunne relatere dette til tidligere forskning, er det nødvendig med en relativt grundig gjennomgang av den norske litteraturen på området. Dette gjelder både originalforskning og støttelitteratur relatert til norsk kontekst.

Sissel Østbergs bok *Muslim i Norge* gir en god innsikt i identiteten til den gruppen jeg har valgt å skrive om. Den handler nettopp om hverdagslivet til annen generasjons pakistanere i Norge, dvs. en etnisk minoritet som er født og oppvokst her i landet. Hun kaller dem norskpakistanere for å markere deres tilhørighet til Norge, men bruker også betegnelsen pakistaner eller pakistansk ungdom da hun mener de også selv veksler mellom forskjellige betegnelser, avhengig av situasjon. Hun hevder det er: ”nettopp denne fleksibiliteten og dette mangfoldet boka handler om. Hvem er de? Hva gir mening i livet deres, og hvor hører de til?” (Østberg 2003:9). Det gjennomgående tema i boka er hvilken rolle islam spiller i barn og unges hverdagsliv.

Mer spesifikt spør hun: ”Hvilken betydning har islam for konstruksjon av kulturell mening, sosial tilhørighet og personlig identitet?” (Østberg 2003: 35).

En annen vinkel, men på samme tema, er Christine Jacobsens perspektiv i boken *Tilhørighetens mange former*. Her står prosess og kontekst i sentrum i en undersøkelse av identitetsprosesser blant unge muslimer i Norge. Den variasjon og det mangfold som finnes innad i denne kategorien, er her knyttet til etnisk identitet, kjønn, generasjon og livsstil. Studiet tar for seg ulike aspekter ved muslimske ungdommers identitet, og det hun kaller fremveksten av en ”norsk muslimsk identitet” (Jacobsen 2002:9). Hun skiller mellom de unge muslimers selvidentifikasjon og de identiteter de tilskrives av omgivelsene. Mye av dette er relatert til samspillet mellom kjønn, etnisitet, religion og generasjon, og hun analyserer dette med tanke på hvordan disse identitetene produseres, reproduseres, forhandles om og endres i ulike sosiale kontekster. Analysene settes i relasjon til mer generelle sosiale og kulturelle endringsprosesser i dagens samfunn, og hun sier at: ”Det vises til en kontinuerlig reforhandling av identiteter basert på religion, etnisitet og kjønn, samt endringer i blant annet syn på forhold mellom individ og samfunn og en økende vektlegging av ”valg” som en grunnleggende moralsk kategori” (Jacobsen 2002:9).

For å sette den generelle sosiale og kulturelle endringsprosessen i vår samtid, relatert til religion, inn i ett begrep, viser Geir Winje til kjennetegn for den senmoderne religiøsiteten ved årtusenskiftet. Han mener det finnes stadig flere mennesker som kan karakteriseres som senmoderne, både av de som lever innenfor og utenfor de etablerte livssynsmiljøene. Senmoderne religion karakteriseres av at den er privat eller deregulerende. Individet selv setter premissene for hva en vil tro og gjøre, og religiøse handlinger er ikke lenger styrt av lærde autoritetspersoner. Motsatsen til den deregulerte religionen er den regulerte. Denne oppstår ofte som en reaksjon mot den deregulerte fremveksten. En regulert religion har et mer fastspikret og helhetlig syn på tilværelsen og religionen. Winje sier: ”deregulert og regulert religiøsitet står på

mange måter i et gjensidig og dialektisk forhold til hverandre: Utviklingen av det ene får konsekvenser for det andre (Winje 1999:60).

Noe av det som kjennetegner et pluralistisk, sekulært samfunn som Norge er nettopp det at stadig flere mennesker velger bort troen på en dominerende religion og dermed også en entydig religiøs identitet. Innenfor postmoderne filosofi, psykologi og sosiologi er det hevdet at identiteten er en konstruert idé, og senmoderne religion forholder seg i mindre grad enn før til forestillingen om menneskets identitet. Winje mener at på den måten kan begrepet plural identitet gi mening, det at den enkelte kan ha flere identiteter, avhengig av hvilken kontekst man befinner seg i. Imidlertid understreker han at den senmoderne religiøsiteten kan betraktes som både noe negativt og noe positivt. For noen kan den oppleves som en frihet, men for andre kan den fremstå som useriøs, relativistisk og normløs i og med at det senmoderne mennesket på et rimelig fritt grunnlag kan velge bort religionen (Winje 1999:62).

Naushad Ali Qureshi beskriver i boken *Pakistansk familieliv og barneoppdragelse* noen av de rådende tradisjonelle, kulturelle, sosiale og religiøse tendenser i det pakistanske samfunn. Qureshi er selv født og oppvokst i Punjab i Pakistan, men har like lang sosialiseringstid i Norge. Han er utdannet sosionom, jobber i barnevernet, er godt kjent med det norskpakistanske miljøet i Norge, og representerer på mange måter et møte mellom to kulturer. Boken gir en god innsikt i pakistansk familieliv. Den beskriver slektskapsforhold og sosiale nettverk, og sentrale roller knyttet til det å være barn og voksen, kvinne og mann. Gjennomgangstema er viktige verdier knyttet til barneoppdragelse, samt overordnede normer, sentrale verdier og samfunnsregler i et familieorientert samfunn som det tradisjonelle pakistanske.

Basert på tema i hovedoppgaven sin, sier Hildegunn Valen i en artikkel i *Religion og livssyn* at valg av roller og verdier er med på å uttrykke både identitet og forhold til integrering i det norske samfunn. For muslimer er Koranen en selvsagt kilde til oppfatning av verdier, men det kommer tydelig frem blant hennes informanter at de har et ulikt bevissthetsnivå i forhold til anvendelse og kunnskap om Koranen. De verdiene som er mest konkrete hos hennes informanter, er familie, respekt, lydlighet

og ære, alle verdier som har å gjøre med bevaring av et sosialt fellesskap. Hun knytter konteksten i det muslimske miljøet blant sine informanter til begrepet ”sosial kontroll”. Denne sosiale kontrollen hevder hun er strengere for jenter enn for guttene, og begrenser jentenes valg i den forstand at valgmulighetene blir færre (Valen 2002).

Verdier og tilhørighet, familie og relasjoner

Unge mennesker forholder seg til ulike områder på ulike måter i sin hverdag og i religiøs praksis, alle aspektene binder personligheten sammen og danner en identitet i det også Østberg kaller deres ”livsverden”. Østberg hevder at det som først og fremst kjennetegner det sosiale liv blant denne gruppen er at de lever et svært relasjonelt liv. Med det mener hun at hvert individ har sterke bånd til andre mennesker. Både lærere og andre voksne er viktige i ungdommens liv, men først og fremst er det storfamilien. Hun viser til flere av informantens fortellinger fra skolen som viser at også lærere er viktige personer: ”hendelsen forteller også at det ikke bare er foreldre som er ’signifikante andre’ i forhold til ungdommenes identitetsforhandlinger” (Østberg 2003:139). Alle lever vi i relasjonelle liv, men det som særpreger relasjonene innen den norskpakistanske gruppen er de spesielt sterke og karakteristiske bånd innen familien. Det fremkommer tydelig at det å respektere og ta vare på familien anses som en av de høyeste verdiene i livet, og betraktes som en vesentlig del av islamsk moral. Hun mener dette ikke betyr ”en ensidig vektlegging av kollektive verdier i motsetning til individualitet, men det sier noe om at selvet/ individet utfolder seg innenfor familien og gjør familiens verdier til sine. Den enkelte er ikke et isolert individ, men en relasjonell person” (Østberg 2003:157).

Denne oppfatningen finner stor støtte i Qureshis beskrivelse av et familieorientert samfunn. Han underbygger påstanden om at individet er en del av en større enhet (familie), og denne enheten ses på som viktigere og nødvendigere enn en selv. I et muslimsk samfunn er familien den grunnleggende enhet, og familien, storfamilien og slektsbåndene kommer i første rekke. Dette betyr imidlertid ikke at individer ikke har rett til å være individ og selvstendig, men det er gruppens målsetting som er alles interesse. Normen er at den minste sosiale enhet er familien, og innenfor denne har

man anledning til å regissere sitt eget liv. Han hevder dette betyr at i realiteten kan individets liv bli regissert av familien.

Denne påstanden blir på mange måter støttet av Hvalen. Når hun snakker om en sosial kontroll, viser hun til en mulig risiko jentene kan ta med egne valg. Det kan skje sosiale sanksjoner ved å ta valg som står i motsetningsforhold til det muslimske miljøet. Disse sanksjonene kan være så sterke at mange avstår fra å velge som de vil. Som et konkret eksempel nevner hun det å få seg norsk kjæreste. Hennes informanter gir uttrykk for at dersom de skulle fått seg norsk kjæreste, vil det få ”negative konsekvenser både for henne og hennes familie, de vil miste ære” (Valen 2002:12).

Oppdragelsesmål og sosialiseringprosesser foregår på ulike måter i alle samfunn. Qureshi hevder imidlertid at det går det et hovedskille mellom det kollektivistiske og det individualistiske samfunnssystem. Satt på spissen, skisserer han idealtypiske karakteristikk av sentrale verdier under de respektive systemene. Dette kan gi et godt bilde på hvilke ulikheter vi står overfor, selv om virkeligheten er mer flerkulturellt kompleks enn det dette gir inntrykk av:

<u>Norge som et individorientert samfunn</u>	<u>Pakistan som et familieorientert samfunn</u>
<i>Fornuft og vitenskap. Ofte et fjernt forhold til religion</i>	<i>Gud og natur. Nært forhold mellom religion og hverdag</i>
<i>Sekularisert</i>	
<i>Religion er en privatsak</i>	<i>Religion er en total livsform, ”obligatorisk muslim”</i>
<i>Respekt og ære ikke forbundet med tradisjon til tradisjoner</i>	<i>Respekt og ære sentralt i forhold</i>
<i>Rettferdighetsmoral, skyldkultur</i>	<i>Æresmoral, skamkultur</i>
<i>”Nyskapende” samfunn</i>	<i>Tro på det ”gamle”</i>
<i>Regler for atferd er abstrakte og appellerer til fornuft og rettferdighet</i>	<i>Regler for atferd er konkrete og appellerer til ære, skikk og moral</i>
<i>Likhet for alle</i>	<i>Hierarkisk forhold</i>
<i>Likestilling, likhetsideologi</i>	<i>Hierarkisk forhold mellom kjønn</i>
<i>Dominans er indirekte direkte</i>	<i>Dominans er synlig, personlig og</i>

<i>Romantisk kjærlighet og samboerskap</i>	<i>Fornuftsekteskap på grunnlag av tro, familie, økonomi</i>
<i>Opplevelsesorientert, lystideologi</i>	<i>Nytteorientert, pliktideologi</i>
<i>Individualisme, likhet og frihet</i>	<i>Ansvarsfølelse overfor kollektivet og lydighet</i>
<i>Selvstendighet og selvrealisering</i>	<i>Avhengighetsbetinget selvrealisering</i>
<i>Selvhevdelse og tro på seg selv</i>	<i>Respekt for andre og ydmykhet</i>
<i>Rett på sak, saklig ærlighet</i>	<i>Indirekte formuleringer, diplomati</i>
<i>Individet har en verdi i seg selv</i>	<i>Individet har verdi i familien</i>
<i>Respekt ut fra utdanning og posisjon i arb.livet</i>	<i>Respekt ut fra alder, kjønn, posisjon og rolle</i>
<i>Rettigheter og plikter ut fra en abstrakt humanitet</i>	<i>Fordelt etter visdom, modenhet, rang og rolle.</i>
	<i>(Hagen og Qureshi 1994:37).</i>

Qureshi hevder at ære, anseelse og respekt for tradisjoner og de eldre, og akseptering av autoritet ut fra alder, kjønn og relasjon er en overordnet norm i et familieorientert samfunn. Det betyr at det er æresbegrepet som i høy grad danner grunnlaget for relasjoner og handlinger. Han mener at: "uansett hvor sterk påvirkningen måtte være utenfra, definerer man stadig vekk relasjoner, handlinger og sosial virkelighet med henvisning til anseelse" (Hagen og Qureshi 1994:15). Det at man har forskjellige syn i ulike samfunn når det gjelder mål og virkemidler, kan gi grunnlag for mange konflikter, både innenfor familien og i forhold til offentlige institusjoner. Han mener det finnes ingen enkel løsning på dette, da kontroll med den primære sosialiseringssprosessen av barna er et viktig forsvar for opprettholdelse av egen identitet og kultur (Hagen og Qureshi 1994:3).

Det største skille fra en moderne norsk kultur er relasjonene innen det sosiale liv. Et av trekkene ved de sosiale relasjonene er den hierarkiske struktur basert på kjønn, alder og ære. Andre trekk er det relativt høyere antall medlemmer i familien, at de har familie i nærheten som de omgås ofte med, det at fettere og kusiner betrakter hverandre nesten som søsken, at eldre søsken passer yngre søsken og at det sosiale liv foregår mye innenfor familien. Et viktig særtrekk for pakistanere er også at de

opprettholder en skikk med å gifte seg innenfor familien. Denne skikken er ikke begrunnet i islam, og praktiseres heller ikke av alle muslimer, men er typisk for muslimer i Pakistan og i den indiske delen av Punjab (Østberg 2003:26).

Konsekvensene av dette, er et familieliv med mye nærhet, kroppskontakt og trygghet. Men det skaper også stor avhengighet mellom familiemedlemmer. Denne avhengigheten kan noen ganger bli for tett og skape et problem. Østberg mener dette ikke er noe problem for de yngste barna, men kan være det for ungdommen. Hun uttrykker dette slik: "tilhørighetens pris er at det ikke er lett å bryte ut hvis man skulle ønske det" (Østberg 2003:98).

Identitet og ungdomstid

Når det gjelder karakteristiske trekk ved ungdomstiden, har Østberg valgt å bruke metaforen *forhandlinger*. Hun mener forhandlinger kjennetegner den hverdagssituasjon ungdommen opplever i forhold til etablerte grenser, og er en egnet metafor for identitetsforvaltning innenfor en moderne pluralitetskontekst. Hun mener disse forhandlingene foregår på minst tre arenaer, og går som en rød tråd gjennom forholdet mellom religion og hverdagsliv i de temaene som er mest sentrale for de muslimske ungdommene:

Det første nivået er de konkrete forhandlinger som foregår mellom ungdommene og deres foreldre (og andre voksne) angående hva som er tillatt å gjøre, og hva som er forbudt, hvor lenge man kan være ute om kvelden osv. Dette kalles etablering av og forhandling om sosiale og religiøse grenser og inkluderer forhandlinger om etnisitet og kjønn. Det andre nivået er de uformelle forhandlinger som foregår som en del av den sosiale samhandlingen mellom ungdommer. Hvem skal man være sammen med? Hva skal man ha på seg, hvilket språk skal brukes, hvilken musikk skal lyttes til etc. Disse forhandlingene har å gjøre med konstruksjon av etnisitet, kjønn og sosiale grenser. Det tredje nivået er den indre refleksivitet: Er mine handlinger i samsvar med mine følelser, hvordan skal jeg balansere ærlighet overfor meg selv med respekt og vennlighet overfor andre, hvor langt kan jeg gå i å stole på egne meninger uten å komme i konflikt med mine foreldre eller i konflikt med Gud? Svært ofte er disse nivåene del av den samme situasjon (Østberg 2003:107).

Det er i stor grad også disse temaene som er fokusert i min oppgave, og jeg vil i dette kapittelet derfor kort redegjøre for noen sentrale områder både Østberg og andre forskere på tema har beskrevet i forhold til sine datainnsamlinger.

Østberg lanserer begrepet integrert plural identitet som en karakteristikk av norskpakistanske ungdommers identitet. Hun mener de norskpakistanske barna utvikler en mangfoldig kulturell kompetanse, og at samhandlinger mellom enkeltpersoner og tradisjoner står sentralt i en slik diskusjon. Barn og unge er selv aktører i en konstruksjonsprosess når det gjelder identitet. Hun hevder at ingen vil nekte for at barn gjennom arv og miljø blir påvirket av sine foreldre. Likevel mener hun at verken arv eller sosialisering er deterministisk. Barn blir således ikke identiske med sine foreldre, men utvikler egen identitet. Primærsosialiseringens kroppslige og emosjonelle sider betyr svært mye, men helt fra barndommen av, har barna sine individuelle uttrykk, fortolkninger og valg. Barn og unge blir påvirket på ulike måter, i ulike miljøer og av mange forskjellige mennesker (Østberg 2003:18).

Spørsmålet er hva som påvirker barn og unge, og hvilken rolle de innehar i denne konstruksjonen. Selv om islam/religionen påvirker identitetsutviklingen, mener Østberg det er ”viktig å være klar over at etnisk tilhørighet eller sosial tilhørighet ikke nødvendigvis sier noe om kulturell identitet. Kulturell identitet vil her si hvilke verdier man står for, hva som gir mening i ens liv, hvilke koder og symboler man forstår verden ut fra” (Østberg 2003:165). Selv om norskpakistanere har en del felles som gruppe, er denne gruppen langt fra homogen. De er enkeltpersoner med forskjellige verdier, og de har flere tilhørigheter av sosial, kulturell og etnisk karakter, men de har minst en felles tilhørighet: islam. Hvordan de praktiserer og fortolker religionen er imidlertid ulikt, men det inngår i de ovennevnte forhandlinger, både med seg selv og andre. For noen er dette relatert til eget identitetsarbeid, for andre ikke. Ungdom generelt er opptatt av å skape sin egen identitet, i tillegg er de opptatt av skole, studier, yrkesvalg, bosted, parforhold og venner. Disse områdene er felles for alle, men det er likevel her de klareste skillene er mellom kulturforskjeller; ”mellom generasjoner og mellom og innad i etniske grupper” (Østberg 2003:168).

Det første nivået i de konkrete forhandlingsprosessene, mener Østberg ligger mellom ungdommene og deres foreldre. Her omhandler det hva som er tillatt og hva som ikke er det, sosiale og religiøse grenser, og roller i forhold til kjønn. Det underliggende tema i forhold til mange forhandlingsområder er forholdet til det motsatte kjønn. Dette gjelder både med hensyn til ute/innetider, det å dra inn til byen alene, valg av yrke, deltagelse på klassefester, og valg av klær og venner. Ifølge islamske regler er det ikke akseptert at unge gutter og jenter vanker sammen, verken i vanlig vennskapelig sammenheng eller som kjærester. For jentene er det utenkelig å ha en kjæreste. Her stilles det atskillig strengere krav til jenter enn til gutter. Dette er mye religiøst betont da det ifølge tradisjonell islam er jentene som er bærere av idealene om ære og renhet. Østberg mener dette er "selvsagt svært vanskelig å etterleve i en norsk kontekst, og det praktiseres da også med stor variasjon" (Østberg 2003:113).

Rollefordelingen hos pakistanske barn understrekes helt fra de er små, og preger oppdragelsen gjennom hele oppveksten. Forskjellen mellom oppdragelsen av gutter og jenter henspeiler til deres "hovedroller" som mor og far når de blir voksne. Hovedformålet med jenters liv er å bli fortrest mulig gift, sette barn til verden og oppdra dem. Det forventes at de holder seg i hjemmet, de bør helst være innen synsvidde, og skal hele tiden kunne stå til rådighet som hjelp og arbeidskraft ved husarbeid, pass av mindre søsken og servering. De oppdras til å bli mor, til å oppvarte menn, eldre kvinner og ha gjester i hjemmet. Guttene får mer frihet, mindre ansvar og kan oppholde seg mer utendørs. Å sørge for at familien får mat, klær og omsorg, lærer guttene sjelden. De fleste jenter i Pakistan er vant med disse grensene helt fra starten av, på denne måten skal det være lettere for dem å underordne seg senere i livet. Når jentene kommer i tenårene får de som regel ikke lenger være sammen med gutter. Qureshi hevder dette trolig er: "et resultat av at jenter fra de er født er mulige ofre for menns misforståtte seksualitet, eller er de som forfører den "uskyldige" mannen" (Hagen og Qureshi 1994:23).

Selv om jentene er opptatt av friheten til å kunne snakke med både gutter og jenter for eksempel på skolen, har de i det alt vesentlige internalisert de islamske verdiene.

Denne friheten blir også nevnt som noe positivt når man sammenligner Norge og Pakistan. Det hevdes at den vanlige omgangsformen for norskpakistansk ungdom er en fri kommunikasjon mellom kjønnene, likevel finnes det merkbare forskjeller. Østberg viser til flere av sine informanter når hun hevder at:

Både norsk-pakistanske gutter og jenter opererer på en måte med tre kjønn når de snakker om hverandre. De snakker om gutter, om norske jenter (inkludert pakistanske jenter som er som de norske) og om pakistanske jenter. De sistnevnte har både guttene og enkelte norsk-pakistanske jenter vanskelig for å snakke med. Rashid (19) sier at han faktisk ikke klarer å snakke med slike jenter. En pakistansk jente som "er blitt norsk", som han uttrykker det, har han imidlertid ingen problemer med å omgås (Østberg 2003:114).

En måte å signalisere hvem en er og samtidig kommunisere med verden rundt seg, er bruken av klær. Klær er i stor grad en del av ungdommens språk for å uttrykke og skape identitet, og har både en praktisk og symbolsk side. Det er både uttrykk for mote, status og personlig smak, og bruk av klær sier ofte noe om hvordan ungdom konstruerer og markerer sin identitet eller sine identiteter. Østberg sier at det å presentere seg gjennom klær ikke er: "å presentere en fiks ferdig identitet, men en måte å presentere de sidene ved personligheten som man i den gitte situasjonen ønsker å kommunisere til andre. Det kommunikative aspektet ved klær er viktig, og det skiller for eksempel klær fra mat i forhold til å være synlig i majoritetssamfunnet" (Østberg 2003:115). Klær er altså et område man forhandler med sine foreldre om. Her er det en mengde forhold som spiller inn; hva er akseptert innen familien, innen islam, mote, venner og egen smak og/eller selvstendighet. Tradisjonelle pakistanske klær som sjalvar Kamis (vide bukser og lang løstsittende skjorte), dupatta (løstsittende sjal), og hijab har en annen mening for pakistanske ungdommer i Norge enn i Pakistan.

Østberg hevder at det islam sier om klær, kan oppsummeres i ett ord: "sømmelighet" (Østberg 2003:116). Her er det ofte vanskelig å skille mellom hva religionen sier og hva som er kulturelle tradisjoner. Det finnes mange ulike fortolkninger av Koranens

omtale av sømmelighet, og mange ulike praksiser når det gjelder kleskoder. Uansett kan klær være både et symbol og et uttrykk for identitet, men det er også personlig og intimt. Det kan være forbundet med kroppslige følelser, seksualitet, nakenhet og kjønn, og i enkelte sammenhenger kan kleskoder også skape ulikhet og konflikter i majoritetssamfunnet. Østberg hevder at muslimske jenters påkledning i kroppsoving og svømming har vært et vanlig diskusjonstema i norske skoler i mange år. Hun har observert jenter som trener i sjalvar Kamis, men alle som deltok i hennes undersøkelse brukte treningsdress eller tights og vide T-skjorter. Hun har også observert at Tights og T-skjorter blir brukt av enkelte i svømmetimedene og at noen unngår å dusje etter gymmen fordi de vil unngå å bli sett nakne Østberg (2003:121).

Ifølge Østberg er de mest bevisste muslimene ikke så nøye med sjalvar Kamis, men de bruker ofte skaut når de har nådd en viss alder. Hun mener dette er en måte å vise at de tar sin religion på alvor, og viser til en av informantene sine som sier at hun bruker skaut når hun leser i Koranen. Dette er også det mest representative når det gjelder refleksjoner rundt det å bruke skaut, mener Østberg. Flere av informantene sier de antagelig kommer til å bruke skaut når de blir eldre. En av dem på fjorten år, begrunner dette med at det egentlig er i samsvar med islam å dekke seg til, men foreløpig vil hun være "litt moderne" (Østberg 2003:119). De fleste jentene understreker imidlertid at man kan velge om man vil begynne med skaut. Denne friheten blir også knyttet til Norge og delvis Pakistan, i motsetning til andre muslimske land hvor dette er påbudt.

Frihet og autonomi

Frihet, eller mulighet til å være med å bestemme og ta avgjørelser selv, er viktig for denne gruppen. Dette kommer til uttrykk på flere områder. Østberg viser blant annet til valg av yrke og refleksjoner rundt det å forbli i Norge, fremfor å flytte "tilbake" til Pakistan. Når det gjelder valg av yrke, er det ofte foreldrenes ønske at deres sønn eller datter skal bli lege. Østberg mener ungdommene selv har en lagt sterkere realitetssans enn foreldrene, at de er vinglete og usikre i forhold til yrkesvalg og at de velger like mye ut fra et tradisjonelt kjønnsrollemønster som norsk etnisk ungdom

gjør. Likevel viser hun til at mange sliter hardt på skolen for å leve opp til disse forventningene, og holder mulighetene åpne for å realisere dette selv om de selv har lyst til å velge en annen karriere (Østberg 2002:169).

Jacobsen mener de unge vektlegger individets valgfrihet både som en grunnleggende moralsk kategori og som avgjørende for deres personlige religiøse karrierer. Hun sier:

De unges sterke fokus på en autonom og selvrefleksivt konstituert identitet som muslimer, kan også forstås som et uttrykk for viljen til å bli anerkjent som et subjekt med autonomi, som aktør i opposisjon til den kategorisering og stereotypisering som nekter muslimer, og da spesielt kvinner, individualitet og handlefrihet, ved å konstruere dem som undertrykte og som determinert av kultur (Jacobsen 2002:206).

Dette betyr at det er viktig for ungdommene å vise at de verken er gammeldagse eller uvitende, men tvert imot moderne, rasjonelle og autonome individer som er i stand til å gjøre sine egne valg. De understreker ofte at deres religiøse identitet er resultat av at de har tatt et personlig valg om å være muslim og følge islam. Videre fremheves det frie valget som en grunnleggende moralsk kategori når det gjelder for eksempel valg av det å gå med hijab og medbestemmelse ved valg av ektefelle. Jacobsen uttrykker det slik: "Gjennom fortellingene om en individuelt valgt og refleksiv muslimsk identitet motsetter de unge muslimene seg fremstillingen av seg selv som passive ofre for en patriarkalsk religion og kultur. De krever den samme subjektstatus og handlingsautonomi som så lett tilkjennes majoriteten" (Jacobsen 2002:206).

I forhold til å vurdere å flytte til foreldrenes hjemland, sier Østberg at hennes informanter mener dette blir vanskelig. De ser på Pakistan som et ferieland og kjenner verken språket eller kodene godt nok. Det viktigste argumentet mot å flytte er kanskje at de vil møte en helt annen livsform med begrenset bevegelsesfrihet, og at de mister muligheten til å kombinere ekteskap og yrkesliv. Hun mener dette sier mye om deres verdier og prioriteringer, og at det viser seg: "at både majoritets- og minoritetsungdom er del av, og aktører i, mange av de samme sosiale prosessene som

er så typiske for senmoderniteten: kulturell og stedlig frikobling, pluralisering, individualisering og globalisering” (Østberg 2003:186).

Media og hendinger I samfunnet

Et av hovedproblemene for muslimsk ungdom som vokser opp i Norge i dag, hevder Østberg er:

at deres personlige liv i så stor grad – og på en utelukkende negativ måte- blir påvirket av storpolitiske hendelser og av en hegemonisk diskurs der de selv er plassert nederst på rangstigen (som innvandrere) eller som representanter for ”fienden” (islam). De møter ingen respekt for den gode muslimske praksis, for den inderliggjorte tro, for hverdagsislam (Østberg 2003:150).

Mye av mediedekningen når det gjelder hendelser begått av muslimer eller i islams navn, fokuserer åpenbart på negative eller kriminelle handlinger. Ungdom følger med på TV-debatter og reportasjer som angår dem, for eksempel om innvandringspolitikk, gjenger og tvangsekteskap, samt internasjonale nyheter. Mange av ungdommene er kritiske til innholdet i disse programmene fordi de føler at de alltid fokuserer på problemene og de mest ekstreme forholdene, de kjenner seg ikke igjen i fremstillingene. De synes nordmenn tror på alt for mye av det som blir sagt i slike debatter, og at det således blir vanskelig å argumentere i mot. Deres opplevelse er at nordmenn generelt ikke vet mye om islam og derfor tror blindt på at det som kommer frem på TV, representerer islam og muslimer generelt når det gjelder negative ting som kvinneundertrykkelse, terror og lignende. Østberg hevder dette medfører vanskeligheter på skolen og blant kameratene.

Ungdommene mener det er slitsomt å alltid skulle forsvare islam. Flere av reaksjonene etter 11. september 2001, var vantro og fornektelse at disse ugjerningene kunne vært utført av muslimer. De mener det strider i mot islam å drepe uskyldige mennesker. Selv følte de at fiendebildet av islam ble sterkere, og at de selv ble stilt til ansvar for disse ugjerningene. Muslimer ble angrepet både i Norge, USA og i Pakistan, og Østberg sier at: ”Stigmatiseringen og marginaliseringen tok en ny dreining, og barna og ungdommene opplevde dette ikke bare indirekte gjennom

mediene, men i hverdagen gjennom slengbemerkinger i skolegården og hissige anklager i diskusjoner i klasserommet” (Østberg 2003:150). Hun mener de ble stilt til ansvar for Talibans undertrykkelse av det afghanske folk og for terror begått i islams navn, og fremhever at hvis en slik diabolisering av islam får fortsette, kan dette lett bli en selvoppfyllende profeti.

Valen opplevde i sin studie at de unge jentene var veldig opptatt av å fortelle ”hvordan muslimske jenter egentlig er” (Valen 2002:13). Det som opptok dem mest var blant annet å få frem at de var lei av å bli fremstilt i media som undertrykte og at de ikke ble tvangsgiftet bort. De ønsker å delta i det norske samfunn, de gjør også dette gjennom blant annet å ta utdanning og kjempe for sine rettigheter og sin selvstendighet. De ønsker å prioritere utdanning før de gifter seg, og de fleste ønsker å kombinere et yrke med familieliv.

Hvis det er slik at ungdom oppfatter dette på denne måten, kan det lett medføre konflikter i forhold til det de selv prøver å leve opp til. Jacobsen hevder at denne generasjonen prøver å formulere en norsk-muslimsk identitet og å etablere en posisjon som integrerte og engasjerte samfunnsdeltakere. Hun mener de unge muslimene stadig oftere bruker en ”vestlig” diskurs når de krever anerkjennelse som individer og for sin religiøse identitet. Dette gjør de blant annet med referanse til: ”rett til individuell valgfrihet – til å leve som man vil, og tro hva man vil – og til idealer om likhet. Bekreftelsen av islamsk identitet kan følgelig ses som en modus for sentralisering i det norske samfunnet” (Jacobsen 2002:229).

Religion

Religion er et vesentlig område ungdommene også forhandler på. De forholder seg til den formelle islamske opplæringen, familie, lærere, venner og media i forhold til dette tema. De fleste ungdommene føler at islamsk tro og praksis er noe de må ta stilling til, og de fleste mener det er en selvfølge å praktisere troen. Østberg mener dette karakteriserer en enten-eller-holdning, som er så typisk for mange ungdommer; når du først har en religion, må du enten være religiøs eller ikke tro på det (Østberg

2003:144). Imidlertid hevder hun at ungdommene fortolker islam på sin måte, og at islam ikke betyr det samme for hvert enkelt individ. Dette betyr ikke at de distanserer seg fra det islamske fellesskapet, men vurderer hva de selv kan relatere til islam, og stå for, i stedet for å basere seg på en enkelt modell av tradisjonsoverføring eller lydighet. Østberg sier: ”De er selektive og fortolkende med et genuint ønske om å virkeliggjøre seg selv innenfor rammen av et religiøst fellesskap (Østberg 2003:164).

For unge mennesker er det viktig å kunne innlemme religionen i sitt hverdagsliv. Det å være muslim er ikke løsrevet fra det kulturelle og sosiale liv, men en del av det. Et av Østbergs hovedpoeng i forhold til religionens rolle i barns og unges identitetsutvikling, er den kroppsliggjorte kunnskapen om islam. De vet hva religionen dreier seg om først og fremst ved en kroppslig praksis (vasking, bønn, fast, matforskrifter, kleskoder, høytidsfeiringer). Bønnen er en vesentlig del av både islamsk opplæring og et religiøst ritual man praktiserer både hjemme og sammen med andre. Østberg hevder at det som er helt avgjørende for begge disse aspektene, er hvordan denne praktiseres hjemme. Å be er det samme som å kunne lese de arabiske bokstavene slik at man kan resitere Koranen korrekt. Å forstå innholdet er ikke så viktig, og de fleste kommer aldri så langt at de forstår hva som står der. Koranskolene er derfor en viktig og vesentlig hjelp for foreldrene i så måte, og de fleste muslimske barn deltar i disse. Dette er en del av både den islamske barneoppdragelsen og den islamske sosialiseringen (Østberg 2003:50).

I Jacobsens undersøkelse ble det å være muslim mer vektlagt enn etnisitet og nasjonalitet. Denne gruppen gir inntrykk av at ideologien er viktigst, hvordan man tenker og de verdiene som former en som menneske. Målet deres er å bli en bedre muslim, noe som er knyttet til ideologien om gode og dårlige muslimer. Også i denne gruppen er graden av praktisering av troen varierende, og flere føler de burde gjøre mer. Jacobsen sier også at: ”mange peker på at foreldregenerasjonen er for opptatt av regler og ritualer, og for lite opptatt av å prøve å leve opp til de islamske idealene for sosiale relasjoner, medmenneskelighet og kommunikasjon (Jacobsen 2002:78). I forhold til dette, hevder hun også at en økende selvbevissthet rundt det å være

muslim, ofte knyttes til en revitalisering av tro og praksis. Hun sier også at: "Videre finner vi en økt individualisering og personliggjøring av religiøs tro og praksis, som fremstilles som "valg" den enkelte selv må ta, snarere enn som plikter enhver som er født muslim, må utføre (Jacobsen 2002:228).

Den største utfordringen de unge ser ut til å ha, er tid. De vil gjerne be, og synes dette er viktig, men lekser, trening og fritid kommer ofte i veien. Tidsaspektet er også tydelig i forhold til alder. De yngste sier de skal be mer regelmessig når de blir større, og at barn ikke trenger å be. Ungdom gir også uttrykk for at religiøse ritualer blir viktigere jo eldre de blir. Det de fleste ungdommene imidlertid fokuserer på, er fastemånedens ramadan. Det ser ut som de da får ekstra motivasjon til å oppfylle religiøse ritualer og dyrke et islamsk fellesskap. Østberg sier: "Det er på mange måter en måned fylt med ekstra kraft og renhet, kroppslig og åndelig" (Østberg 2003:144). Dette viser seg også i at de ungdommene som faster, er svært opptatt av å fortelle det til andre. Både familiemedlemmer, venner, lærere og medelever blir informert om dette. Vennskap med andre muslimske elever blir styrket, og dette viser at fasten er en markør av identitet både internt blant muslimer og overfor en ikke-muslimsk majoritet.

Fritid

Når det gjelder fritid og aktiviteter, er det et stort skille mellom gutter og jenter. Dette påvirker også forskjellen på gutters og jenters sosialisering. Gutter har større frihet til å vanke i ulike miljøer, mens jentenes omgangskrets gradvis begrenses etter som de blir eldre. Siden rene kvinnemiljøer er sjelden i Norge, blir konsekvensen at jenter søker til jenter med samme etniske tilhørighet. For eksempel er trening i ulike former generelt vanlig blant guttene, men sjelden hos jentene. Østberg mener dette kjønnsrollemønsteret ikke er spesielt for norskpakistanere, men at: "Under trening, og i samtaler om trening, er en kjønnsdifferensiert ungdomsidentitet langt mer fremtredende enn etnisk og religiøs identitet" (Østberg 2003:128).

Østbergs data viser også at ikke bare de religiøse, men også de etniske grensene forsterkes på den måten at de norskpakistanske ungdommene i fritiden i større grad enn som barn omgås andre norskpakistanere. Hun mener årsaken til denne ”tilbakevendingen” til ”egen etnisk gruppe” i hovedsak skyldes de religiøse grensene med forbudet mot alkohol, og restriksjonene i forhold til det annet kjønn. Dette henger naturligvis sammen med en bestemt livsstil, omgangsformer og felles kulturell referanserammer. En av årsakene kan være bevisstheten om at kan skal finne en ektefelle blant norskpakistanske muslimer, og det blir derfor særlig meningsfylt å utvikle relasjoner og vanke i dette miljøet (Østberg 2003:164).

Jacobsen sin undersøkelse viser derimot til flere unge jenter som har identitetsproblemer fordi de vokser opp i to kulturer. Hun mener de fleste på en eller annen måte gir uttrykk for at de ”lever med to kulturer”, og for at de identifiserer seg selv som ”tokulturelle” eller ”flerkulturelle”. Det å leve med to kulturer eller mellom to kulturer, oppleves ofte vanskelig. En av informantene hennes sier: ”hun må prioritere mellom ulike verdier og takle kryssende press fra omgivelsene som resultat av at hun lever med to kulturer” (Jacobsen 2002:71).

Sand påpeker imidlertid at de muslimske barna i mindre grad er med på fritidsaktiviteter enn det norske barn er. En vesentlig del av disse barnas fritid blir viet Koranskolen, særlig mens de er små. På Koranskolen får barna lekekamerater, den er en viktig sosial arena og er i mange tilfeller vesentlig for deres islamske opplæring. De møter dessuten andre voksne forbilder enn foreldrene. Sand hevder at det fra majoritetskulturens synspunkt antagelig ville bli sett på som mer verdifullt om de muslimske barna brukte tid på fritidsaktiviteter sammen med norske barn. Hun mener imidlertid erfaring tyder på at det ikke er dette barna bruker tiden sin på dersom de uteblir fra koranskolene. Kanskje er alternativet at guttene heller driver rundt i gatene, mens jentene blir hjemme for å hjelpe mødrene med husarbeid (Sand 1997:86).

Ekteskap

Tradisjonene bak, rammene for og konsekvensene av ekteskap er mer kompliserte blant pakistanere enn hos etnisk norske. Det innebærer atskillig flere aspekter enn det å være glad i hverandre og velge å leve sammen. Østberg beskriver dette slik: ” Det omfatter sosiale relasjoner (kjønn, hierarkier, status, ære), økonomiske transaksjoner (mahr og medgift), og det har religiøse undertoner (en islamsk plikt, renhet)” (Østberg 2003:179).

Qureshi sier at det ikke er noen overdrivelse å si at innen islam er ekteskapet selve meningen med livet. Hensikten med arrangert ekteskap er en sosial og økonomisk trygghet, og denne oppnås når partene er i slekt med hverandre (Hagen og Qureshi 1994:31). Dette betyr at både ære og status for hele familier, to familiers fremtidige liv og levekår i alderdommen står på spill. Selv om ekteskap ikke er en direkte religiøs handling, men mer en forretningsavtale, regnes det ifølge mange hadither som den viktigste institusjonen i samfunnet og har klare religiøse undertoner. Østberg viser til litteratur fra Vogt og Dahl når hun sier at et krav mange muslimer i Norge ikke er klar over, er at ifølge islam skal en muslim gifte seg med en muslim (Østberg 2003:180). Dette fordi man som muslim har et ansvar for at barna også blir oppdratt som muslimer. Siden barna tradisjonelt følger farens tro, er dette kravet absolutt for kvinner, mens det er akseptert at muslimske menn gifter seg med kristne eller jødiske kvinner uten at disse behøver å konvertere til islam.

Selv om ekteskap ikke er et tema i Østberg sin studie, er det imidlertid noe de fleste informantene hennes gir uttrykk for meninger om. Det er kjennetegnende for ungdommene i hennes studie at de er tilhengere av den pakistanske skikken med arrangerte ekteskap, og har internalisert verdiene som ligger bak. Dette betyr at de setter familiesamhold og ærbarhet høyt som verdi, noe som ikke er uvanlig for denne gruppen. Anja Bredal sier: ”Arrangerte ekteskap er vanlig i kulturer som er familieorienterte eller kollektivistiske, i motsetning til individorienterte eller individualistiske” (Bredal i Østberg 2003:177). Dette betyr imidlertid ikke at de ikke skal være med på å bestemme. Både ungdommene og foreldrene i studien er helt imot

enhver form for psykisk og fysisk tvang. De mener tvangsekteskap overhodet ikke er akseptert, det er forbudt ved lov i Norge, og dessuten er det imot islams syn på ekteskapet.

Qureshi sier også at ifølge islam er tvangsekteskap ikke tillatt. Pakistan har også egen lovgivning som forbyr foreldre å gifte bort sine barn mot deres egen vilje. Han hevder at det på mange måter var først ved Koranen at kvinnen fikk klar rett til å si nei til ekteskap, og viser til en tolkning av Koranen der både kvinnen og mannen må gi frivillig samtykke før ekteskapet kan finne sted. Han hevder imidlertid at tradisjonstro foreldre ofte bestemmer hvem barna skal gifte seg med, og i så tilfelle vil mulighetene for tvang være stor. Spesielt angår dette jentene. Han mener den pakistanske befolkningen både i Pakistan og i Norge her står i et motsetningsforhold mellom tradisjoner, religion og Menneskerettighetserklæringen. Dette begrunnes med at det tillegges stor verdi at barna er lydige og ikke opponerer mot foreldrene sine, og da ekteskapet er knyttet til ære, kan det oppstå alvorlig familiekriser hvis foreldrenes valg av ektemaker ikke blir godtatt av ungdommen. Således kan risikoen være at de kan bli utsatt for mishandling eller utdefineres som medlemmer av familien. Han mener disse sanksjonene i seg selv kan tvinge frem et "frivillig" samtykke fra en del barn, både i Pakistan og blant pakistanske familier i Norge (Hagen og Qureshi 1994:31,33).

Både i teorien og i praksis er friheten til å bestemme selv og ha et fritt samvær mellom kjønnene, høyt verdsatt av mange norskpakistanere. Ungdommene lever da også i et sekularisert samfunn hvor dette er normen, og Østberg hevder at det blir snakket åpent om at det i enkelte tilfeller kan være vanskelig å avgjøre hvor grensen går mellom et lett press og tvang. På et prinsipielt grunnlag fremhever hun imidlertid at: hun "finner forbudet mot at kvinner kan gifte seg med ikke-muslimer, uforenelig med FNs menneskerettigheter. Det kan også diskuteres om det er forenelig med Koranens utsagn om at det ikke finnes tvang i religionen (K. 2:257)" (Østberg 2003:180).

I forbindelse med ekteskapsinngåelse peker Jacobsen imidlertid på at det går et viktig skille for de unge mellom de som er vokst opp i Norge og de som er vokst opp i hjemlandet. Hun sier at ”mange hevder at det vil være vanskelig å gifte seg med en som en vokst opp i hjemlandet fordi de i tillegg til å møte en del praktiske problemer vil være kulturelt forskjellig fra hverandre” (Jacobsen 2002:61). Dette illustreres med en av hennes respondenter som sier: ”Det er to mennesker fra to forskjellige kulturer, to forskjellige samfunn som skal smelte sammen, og det er ikke bare-bare” (Jacobsen 2002:61). I kontrast til dette, ønsker en annen av hennes informanter, som definerer seg selv som ”først og fremst pakistansk”, å gifte seg med en som er vokst opp i Pakistan. Dette fordi hun mener at gutter av pakistansk opprinnelse som er vokst opp i Norge, har blitt for norske, og at hun derfor er kulturelt mer lik en person som er vokst opp i hjemlandet.

Skole

Slik Østberg ser det, er den offentlige grunnskolen den viktigste sekulære institusjon i de muslimske barnas liv. Hun karakteriserer den norske skolen som en sekulær institusjon til tross for at den har et kristent-humanistisk verdigrunnlag med en såkalt kristen formålsparagraf. Med sekularisering menes her: ”den prosess som fører til at deler av samfunn og kultur fjernes fra en dominans av religiøse institusjoner og symboler” (Berger 1990 i Østberg 2003:85). Det er vanskelig å være uenig i at dette kjennetegner samfunnsutviklingen i Norge, da det er lenge siden det var direkte bånd mellom kirke og skole her i landet. I dag vedtas læreplaner, forskrifter og lover vedrørende skoleutvikling av Stortinget. Selv om skolen har en formålsparagraf som sier blant annet at skolen – i samarbeid med hjemmet – skal bidra til å gi barna en ”kristen og moralsk oppdragelse”, kan denne leses og tolkes på ulike måter. Noen kan tolke den som at skolen skal være en kristen skole og at KRL-faget er et kristendomsfag, mens ”andre ser formålsparagrafen mer som uttrykk for en historisk betinget verdiforankring som vil være der selv om formålsparagrafen blir endret, og man leser den i lys av den fortolkning som gis i L97, der det står at skolen ’skal baseres på grunnleggende kristne og humanistiske verdier’” (Østberg 2003:86).

I mye av den forskning som er gjort på området, presenteres skolen som en arena for to motstridende kulturelle verdener hvor muslimer er i minoritet. Det fremgår at det finnes store motsetninger mellom hjemmenes islamske verdier og de kristne, humanistiske eller sekulære verdier som skolen representerer. Dette kan fort oppfattes som et konfliktområde, hvor barna befinner seg midt imellom. Ifølge Østbergs forskningsdata er ikke dette et generelt konfliktområde. Hennes oppfatning er at muslimske foreldre i hovedsak er positive til den norske skolen, og er opptatt av at barna både skal gjøre det bra på skolen og delta i fellesskapet med andre barn. Hun underslår imidlertid ikke at det kan finnes enkelte verdikonflikter eller interesseområder på enkelte felt, men mener partene langt på vei selv oppfatter at de har et sammenfallende verdifelleskap. Noen foreldre er selvsagt skeptiske og redde for at skolen skal fjerne barna fra den islamske tro, mens andre stoler på at de er i stand til å ivareta den islamske oppdragelsen selv og vektlegger skolens pedagogiske kvaliteter (Østberg 2003:85).

Jacobsen viser til tidligere forskning som sier at muslimske barn og unge kan oppleve ”at det eksisterer en motsetning mellom foreldrenes respektive skolens verdigrunnlag og mål for oppdragelse” (Larsen i Jacobsen 2002:57). Hun relaterer slike verdikonflikter til for eksempel kroppsøving og særlig svømming, men mener dette bare er en del av flere verdikonflikter i møte med den norske ungdomskulturen på lik linje med en kultur for festing, alkohol og omgang med det annet kjønn. Kulturen med festing, alkohol og omgang med det annet kjønn bør etter hennes mening, ikke knyttes til to kulturer. Denne kulturen/ukulturen er også i konflikt med både mange norske familiers og skolens verdivalg.

Ved siden av hjemmet og eventuelt moskeen, er skolen også den viktigste sosialiseringsarena i de unges liv ved. Både skolens mål og intensjoner, samt de unge selv er aktører i denne institusjonen. Skolen er kanskje også det stedet hvor den muslimske og norske verden møtes og samhandler oftest. Sosialiseringen foregår ikke bare gjennom skolens læreplaner og utøvelse, men like mye gjennom det som skjer mellom deltakerne i skolehverdagen. Østberg sier: ”Disse to nivåene er ofte

karakterisert som skolens åpne og skjulte læreplan. Som en del av den siste inngår også det som foregår av samhandling barna imellom, utenfor læreres kontroll i klasserommet, i korridorene og i skolegården” (Østberg 2003:83).

Sand sier noe av den potensielle konflikten mellom hjem og skole skyldes at mange muslimer oppfatter det slik at målsettingen for vårt skolesystem står i strid med deres egne målsettinger. De mener målsettingen er et uttrykk for individualisme og konkurranseorientering, og for at den er ensidig yrkesrettet. Islamsk opplæring går først og fremst går ut på at barna skal bli gode muslimer med omsorg og ansvar overfor sine omgivelser og ikke minst overfor Gud. Hun hevder muslimer mener at norsk skole legger for liten vekt på hele mennesket, og at utformingen av både norske skoler og skoler i Vest-Europa er en naturlig konsekvens av de holdninger som rår i et samfunn de karakteriserer som materialistisk orientert. Muslimske barn som vokser opp i hjem der islam er styrende for deres liv, vil derfor møte en skole og et samfunn som utvikler seg i kontrast til det som er islamske tradisjoner og mål for skole og oppdragelse (Sand 1997:79).

KRL-faget

Østberg forventet seg stor motstand mot KRL-faget blant hennes informanter. Hun ble forbauset da flere av dem sa de likte dette faget best. Bakgrunnen for hennes antagelse var den langvarige og intense motstanden mot innføringen av faget, og da spesielt fra grupper som Islamsk råd og Human-Etisk Forbund. Hun mener imidlertid dette ikke bør ”tolkes som et argument mot de prinsipielle innvendingene mot faget, men viser at en undervisningspraksis kan være bedre enn læreplanen og forskriftene skulle tilsi” (Østberg 2003:139). På spørsmål til ungdommene i hennes studie om hvorfor og hva de liker ved dette faget, blir viktigheten av å lære om egen og andres religioner fremhevet. Det å vite hva andre tror på, hvordan de praktiserer og hvorfor det er slik virker som interessante tema. Riktignok skiller de mellom den islam de lærer på skolen (mest historie) og den islam de lærer hjemme (regler og ritualer).

Denne holdningen til KRL-faget mener Østberg demonstrerer hvordan norskpakistanske ungdommer er selvstendige aktører i egen skolehverdag. De knytter innholdet i KRL-faget til egne holdninger og interesser, og skiller mellom politiske og religiøse arenaer. Flere av hennes informanter mener imidlertid det kan være en overvekt av kristendoms lære, men er likevel positivt overrasket over at faget inneholder så vidt mye om andre religioner i tillegg til etikk og menneskerettigheter. Østberg mener mye av begeistringen for faget også skyldes dimensjonen av teoretiske kunnskaper. Mye av den kroppsliggjorte kunnskapen de har i forhold til religionen, har de i det vesentlige fått med seg i hjemmet og i moskeen. Nå får de ny kunnskap som knytter handling til teori og historie, og det mener mange er interessant og styrker deres kunnskap om islam (Østberg 2003:140, 145).

Utvikling av nye kulturelle grupper

Østberg mener at hennes studium av norskpakistanske barn viser en mangfoldighet når det gjelder både sosial tilhørighet og kulturell mening. Denne mangfoldigheten hentes fra forskjellige steder. Noe fra islam når det gjelder troslære og kroppsliggjort praksis, mens andre sider er hentet fra en sekularisert norsk virkelighet. Både flerkulturelle barnemiljøer, naboskap, skole og medieverden inngår i deres meningsfulle livsverden. Hun sier at: "Denne kulturelle pluraliteten kan synes forvirrende, men vi har sett hvordan barna "navigerer" i dette landskapet med hjemmets primærsosialisering som ankerfeste" (Østberg 2003:102).

Nå kan man muligens stille spørsmål om det er samsvar mellom den status eller identitet ungdommen tilskriver seg selv, og den status de blir tilskrevet av andre. Østberg mener det er denne komplekse sosiale konteksten som danner rammen for utviklingen av deres flerkulturelle kompetanse, og for det hun kaller deres integrerte plurale identitet. Hun hevder begrepet er beslektet med, men skiller seg også fra, lignende begreper som kreolisering, hybrid eller situasjonell identitet, bindestreksidentitet eller kulturpendling. Fellesnevneren for disse begrepene "er at de har som utgangspunkt et oppgjør med et statisk tingliggjort kulturbegrep, dvs. et

oppgjør med forståelsen av kultur som en fast avgrenset størrelse med et bestemt innhold” (Østberg 2003: 103).

Kreoliseringsbegrepet kan være interessant i denne sammenheng. Det er hentet fra språkvitenskapen, der det brukes om to språk som blandes slik at nytt språk utvikles. Overført til spørsmålet om kulturell identitet skulle dette da kunne betegne at en ny identitet er oppstått på grunnlag av noe som eksisterte fra før. Selv om kritikken mot dette begrepet har vært rettet mot forutsetningen om at noe eksisterer i en slags ren form før blandingen oppstår, er det nettopp dette blandingsfenomenet de som bruker dette begrepet ønsker å understreke. Østberg mener imidlertid dette begrepet er uheldig, fordi det har som underforstått premiss at ungdommene beveger seg mellom to (eller flere) fast etablerte og uforanderlige kulturer. Hun mener at: ”Like galt som å snakke om en pakistansk (eller norsk) kultur i entall, er det imidlertid å snakke om én ungdomskultur. Også her er det skiller mellom miljøer, livsstil, musikksmak osv. For ungdommene selv er disse skillene av stor betydning i deres identitetsarbeid” (Østberg 2003:192).

Østberg mener den sterke vektleggingen av symbolske markører som merkeklær og lignende gir uttrykk for hvor stor forskjell det ligger i de ulike kulturene. Hun viser til forskeren Paul Gilroy som sier det ligger en sosial og politisk kraft i disse hybride formene. Det betyr at de peker fremover mot en mer pluralistisk form for nasjonalisme. Overført til vårt samfunn vil det si at den transkulturelle ungdommen formidler en ny følelse av hva det vil si å være norsk, hun fremhever at: ”Mens en transkulturell pluralitet innebærer at etniske grupper, religioner og kulturer eksisterer parallelt i et samfunn, betyr det vi kan kalle moderne pluralitet eller transkulturalitet, at mangfoldet eksisterer ikke bare mellom gruppene, men innenfor grupperingen, ja, i det enkelte individ” (Østberg 2003:193).

Også Jacobsen viser til Gilroy (Gilroy 1993) når det gjelder forskning gjort på ungdomskulturer. Han mener disse representerer ”hybride former idet de blander nytt og gammelt og ulike kulturelle strømmer som eksisterer i en verden preget av stadig økende flyt av varer, ideer og mennesker” (Jacobsen 2002:34). Dette betyr at

ungdomskulturer er gode utgangspunkt for å studere sosiale og kulturelle endringsprosesser, fordi ungdom kan sies å være posisjonert i brytningen mellom sosial bakgrunn og forventet fremtid og mellom det gamle og det nye. Jacobsen stiller også spørsmålet om hvordan annen generasjon definerer seg selv. En av hennes informanter definerte seg som pakistaner inntil hun møtte sin svigerfar i Pakistan. Dette møtet peker på et sentralt aspekt ved sosial og kulturell endring knyttet til identitet og migrasjonsprosessen. Jacobsen hevder det ”pakistanske” som vedlikeholdes i den norske konteksten, er uvilkårlig preget av denne konteksten. Selv om informanten hennes vurderte seg selv som ”en ganske god pakistaner”, ble hun i møtet med Pakistan klar over at hennes pakistanskhet var preget av at hun også var veldig norsk. Hun opplevde seg som forskjellig fra pakistanere i Pakistan, både materielt, politisk og kulturelt (Jacobsen 2002:51).

Qureshi legger vekt på at den omstrukturingsfasen som migrasjon er, spiller en viktig rolle for familier med hensyn til å utvikle felles og individuelle mestringsstrategier i deres nye livsverden. Det å opprettholde kontinuitet samtidig som den skal tilpasse seg og skape samsvar med nye omgivelser, krever åpenhet og et fornuftig kompromiss fra familiens medlemmer og storsamfunnet. Familien må overveie hvilke ”gamle” felles verdier som skal forkastes og hvilke som skal beholdes som samlende ritualer. Like viktig blir avveiningen om hvilke ”nye” som skal følges. Han mener de største generasjonskonflikter synes å oppstå der foreldrene holder fast ved sitt hjemlands livsstil, og i liten grad tolererer at de unge tilegner seg vertslandets livsstil (Hagen og Qureshi 1994:106).

Som en ekstra dimensjon viser det seg ofte at det er barna som innfører de nye samfunnsregler og normer i familien, og dermed blir barna tilsynelatende kilden til akutte konflikter. Dette begrunnes med at barna ofte blir autoritetspersoner når de tilegner seg språket forttere enn foreldrene, det er også de som har mest kontakt med det nye landets sosialiseringsinstitusjoner. Her tar de opp verdier og mønstre som utfordrer familiens kjerne i oppdragelsen. Qureshi mener dette kan føre til en forskyvning av den opprinnelige familiebalansen, der både barna og

foreldregenerasjonen kan havne i en fastlåst konflikt mellom den eksistensielle lojalitet og den sosialt betingede lojalitet (Hagen og Qureshi 1994:60). De muslimske barna som er født i Norge, vil naturlig nok ha et annerledes syn på samfunnet enn både tidligere generasjoner, sine foreldre og etnisk norskfødte barn. De vil utvikle frigjøringsstrategier som vil være annerledes enn for ungdommen for øvrig, og deres opprørstrang vil komme til uttrykk på en måte som verken storsamfunnet eller foreldrene har opplevd før. Qureshi tror at hvor annerledes eller på hvilke måter de blir annerledes, i stor grad vil være avhengig av hvilke krav de møter i samfunnet, hvordan foreldrene stiller seg til storsamfunnet og hvilke kvalifikasjoner barna selv mestrer (Hagen og Qureshi 1994:85).

Mange av de krav og impulser ungdom møter fra det norske samfunn påvirker også deres rolle- og verdivalg i forhold til identitetsutvikling og integrering. I Valens undersøkelse kom det ut som entydig negativt å bli sett på som ”for norsk” eller ”fornorska”, som hennes informanter omtale det. Det å være for norsk ble beskrevet som å feste, drikke, spise svin, ha kjæreste, vise egoisme og vise tydelig opposisjon mot familie og foreldre. Hun sier de fleste heller vil bli kalt ”norsk” enn ”innvandrere”, men idealet er likevel å være en god muslim integrert i det norske samfunn. Det ligger likevel en ambivalens i deres forhold til ”norske ting”, etter hennes syn. Flere av de tingene de ønsker å gjøre eller verdier de har, hevder de samtidig er ”fornorska” og dermed ganske negativt ladet, for eksempel det å krangle/diskutere med foreldrene sine om å få ”gå på byen” (Valen 2002: 13).

Østberg viser til at det store opprøret mangler blant hennes informanter, men de er både utprøvende og forhandlende. Som regel blir de enige, eller de kompromisser, med foreldrene gjennom argumentasjon og diskusjon. Hun hevder imidlertid at dersom de ikke får det som de vil, kan det hende de går bak foreldrenes rygg. Denne type dobbeltliv er imidlertid mest utbredt blant guttene. Likevel mener hun det er viktig, særlig i et kvinneperspektiv, å gi rom for enkeltindivider som ønsker å krysse noen grenser, eller som ønsker å bryte med sitt etniske, religiøse eller familiære miljø. Denne kampen for enkeltmenneskets rettigheter og mot statlige, religiøse eller

personlige overgrep må dog ikke gjøre oss blinde for at mennesker faktisk velger ulikt. Hun sier:

Noen norsk-pakistanske ungdommer ønsker å føre en kvinnekamp på islamsk grunnlag og å modernisere islam innenfra. Andre føler at de best kan realisere seg selv ved å forholde seg til islam som en kulturell arv. Noen foretrekker arrangerte ekteskap og et liv i storfamilien. Andre ønsker å finne en ekteskapspartner selv og leve i en kjernefamilie. Mange befinner seg et sted midt imellom disse standpunktene (Østberg 2003:197).

For å illustrere denne forskjellen tegner hun avslutningsvis fire sammenhengende portretter for å vise hvor forskjellig islam kan praktiseres og fortolkes i forhold til eget identitetsarbeid. Hun mener disse representerer henholdsvis den liberale, den normative, den kulturelle og den etniske muslim (Østberg 2003:202). Kjennetegnene for den liberale muslim er at de ønsker å begrense religionens rolle i deres liv. Dette gjøres ofte ved å privatisere den, og definere et skille mellom religion og kulturelle tradisjoner. De normative muslimene er også tilhengere av å kunne skille mellom religion og kulturelle tradisjoner. Religionen er for disse både normativ og sann, men de mener at kulturelle tradisjoner kan endres eller forkastes. De erkjenner også at kulturelle tradisjoner ofte vil endre seg i en minoritetssituasjon. For den gruppen Østberg karakteriserer som kulturelle muslimer er det overordnet at islam er en vesentlig del av deres kulturelle livsstil. Det er viktig for dem å bevare både de religiøse og de tradisjonelle tradisjonene, og dette skiller dem også bevisst ut som en egen gruppe i samfunnet. Den siste gruppen, som Østberg har kalt etniske muslimer, lever som de alltid har gjort blant likesinnede i sin egen etniske gruppe. De har ikke noe bevisst forhold til hva som er religion og hva som er kulturell tradisjon (Østberg 2003:145).

2. Metode

Dette kapittelet inneholder en refleksjon over metode, tema og avgrensning for denne oppgaven. Identitet og religionspåvirkning er omfattende og sensible områder.

Utsagnene fra mine informanter har flere lag og en rekke aspekter. Det er derfor nødvendig å velge et gjennomtenkt og definert fokus. I det følgende vil jeg foreta noen metodologiske og etiske avklaringer og gjøre rede for utvalg av informanter, forberedelse og gjennomføring av intervju, samt analyse og verifisering.

Problemstillingen for undersøkelsen er hvordan religion påvirker norskpakistanske unge jenters identitet. Intervju peker seg da ut som en naturlig metode for datainnsamling. Det kunne vært mulig å organisere innsamlingen i form av gruppeintervju, men jeg har valgt å benytte individuelle intervjuer.

Metodologiske refleksjoner

Steinar Kvale hevder at det kvalitative intervju er en samtale mellom intervjuer og informant hvor kunnskap konstrueres gjennom en utveksling av synspunkter ("interview") (Kvale 2001:28). Sammenlignet med den kvantitative forskningen finnes det færre standardregler, felles prosedyrer eller felles metodologiske konvensjoner i det kvalitative forskningsarbeidet. Kvale kaller den kvalitative intervjuforskning "et håndverk som, hvis det blir riktig utført, kan være en kunstform", og viser til kompleksiteten mellom å manøvrere mellom friheten i å ikke ha standardmetoder og de faste metodene som ligger i kvantitativ forskning. Dette setter høye krav til intervjueren når det gjelder faglig ekspertise, dyktighet i mellommenneskelige relasjoner og håndverksmessige ferdigheter (Kvale 2001:27).

Selv om det finnes få standardregler, er det imidlertid utarbeidet en mengde litteratur og lærebøker hvor metodespørsmål blir diskutert. I min oppgave lener jeg meg på metoder beskrevet av forskere som Kvale og Robson når det gjelder de metodiske stadiene i en undersøkelse. Selve intervjuundersøkelsen er derfor delt opp i syv metodestadier; tematisering, planlegging, intervju, transkribering, analyse,

verifisering og rapportering (Kvale 2001:28,41). Robsons definerer vitenskaplighet på en måte som korresponderer med Kvales tilnærming til samfunnsvitenskapen. Han beveger seg innen et spenningsfelt fra positivismens ytterpunkt på den ene siden med objektiv kunnskap og virkelighet, en kvantitativ tilnærming og med forklaringer om årsaksvirkning og faktabaserte universelle lover, til relativismens ytterpunkt på den andre siden med subjektiv kunnskap og virkelighet, og en kvalitativ tilnærming med forkaringer som gir et mangfold av kompleks meningsskaping i ulike kontekster.

Jeg mener at jeg i min metode befinner meg innenfor det Robson kaller en kritisk realisme som rommer både subjektive og objektive aspekter ved kunnskap. Det dreier seg altså om en forskningstilnærming hvor utsagn om virkeligheten forstås som subjektive konstruksjoner, men samtidig rommer elementer av virkelighet. Et sted mellom Robsons to ytterpunkter er det mulig å forstå informantenes utsagn (Robson 2002:20,25,32). Dette samsvarer med Kvales forståelse av intervjuet som en interaktiv prosess hvor meninger brytes og konstrueres i vekselspill. Som en sirkelbevegelse mellom teoretisk forståelse og ny forståelse gjennom empiri, blir dette en kombinasjon av induktive og deduktive elementer i prosessen. Dette kommer blant annet til uttrykk i forholdet mellom litteraturgjennomgangen og analysedelen av denne oppgaven. Her har jeg i begge tilfeller disponert framstillingen ut fra de kategorier som i hovedsak er utviklet gjennom dataanalysen, men som altså også korresponderer med tidligere forskning og teoriutvikling på feltet.

Etikk

Jeg har allerede vist til Robson når det gjelder å ha en etisk tilnærming i forhold til det å respektere informantenes integritet, være redelig i bruk av andre arbeider, være selvstendig i forhold til oppdragsgiver og være ryddig og ærlig i presentasjonen av egne resultater (Robson 2002:18). Kvale fremhever at etikk ikke tilhører enkeltdeler av intervjuundersøkelsen, men må følge hele forskningsprosessen. Han viser dette med et eksempel på en parallell etisk protokoll som følger forskningsplanen trinn for trinn (Kvale 2001:65,67). I enkelte oppgaver og i enkelte miljøer er dette obligatorisk og viser hvor stor betydning og verdi de etiske prinsipper har. For min del har jeg

ikke vurdert dette som nødvendig, så jeg forholder meg til de ”tre etiske regler for forskning på mennesker; det informerte samtykke, konfidensialitet og konsekvenser” (Kvale 2001:66). I tillegg kan nevnes at jeg sendte meldeskjema for forskningsstudieprosjekt som medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS, Personvernombudet for forskning i Bergen. Dette av hensyn til anonymitet, konfidensialitet og oppbevaring av data fra intervjupersonene mine.

Det informerte samtykke betyr både at informanten deltar frivillig og kan trekke seg når som helst, og at de informeres om overordnede mål, hovedtrekkene i forskningen og hvilke eventuelle konsekvenser det kan få for dem (Kvale 2001:67). Siden mine informanter er under atten år, hentet jeg også samtykke fra foresatte, familie og skoleledelse og NSD.

Konfidensialitet betyr at man ikke offentliggjør personlige data som kan avsløre informantens identitet (Kvale 2001:68). Mine informanter er inneforstått med at jeg kommer til å bruke enkelte utsagn og sitater fra dem, men at ingen navn eller andre kjennetegn blir oppgitt. Likevel kan det alltid være en viss mulighet for gjenkjenning. Dette er gjennomgått med informantene og de sier selv at dette ikke medfører noen ulempe for dem og at de står inne for hva de har sagt. Jeg har likevel valgt å anonymisere dem, da det ikke er av offentlig interesse hvem de er. De representerer en gruppe individer, og deres individuelle identitet er ikke så betydningsfull.

Konsekvenser av offentliggjøring av data er av og til vanskelig å forutse. Kvale understreker at forskeren har ansvaret for å vurdere om undersøkelsen kan medføre skade for informantene. Samtidig har forskeren et vitenskapelig ansvar for at forskningen produserer kunnskap av verdi, og at kunnskapen er så kontrollert og verifisert som mulig (Kvale 2001:69,70). I min forskning ville jeg undersøke om identitetsforståelse og identitetsuttrykk i den gruppen jeg beskriver virkelig var såpass ukomplisert som tidligere litteratur har gitt uttrykk for. Hvis dette virkelig er slik, vil det ikke innebære noen konsekvenser for noen. Hvis det derimot skulle vise

seg å ikke være slik, kan det være verdt å se nærmere på hva det betyr for denne gruppen. Av mine informanter, var det ingen som gav uttrykk for at de syntes spørsmål eller tema var spesielt vanskelig eller nærgående. De svarte tilsynelatende ærlig og utvunget på spørsmålene, og gav ikke uttrykk for frykt for hvilke eventuelle konsekvenser det ville få for dem om noen fikk vite at de sto bak svarene.

Utvalg

Det kan være vanskelig å vite hvor mange informanter man trenger og hva som er nødvendig for å få til en valid og seriøs undersøkelse i kvalitativ forskning. Kvale besvarer et slikt spørsmål med å si: ”Intervju så mange personer som er nødvendig for å finne ut det du trenger å vite”. Han viser til at ”hvis målet er å forstå hvordan en bestemt person opplever verden, er det tilstrekkelig med denne ene intervjupersonen” (Kvale 2001:58,59). Den kritikken kvalitative intervjustudier med få personer har møtt, har imidlertid blitt tilbakevist av flere anerkjente forskere som for eksempel Freud og Piaget. Deres studier har vist at viktig kunnskap hentet fra noen få, kan ha gyldighet også for større grupper (Kvale 2001:59).

Informantene mine besto av fem norskpakistanske jenter i alderen 16 – 17 år. Kriteriene for utvelgelse var relativt åpne. De krav som ble stilt var at de var norskpakistanske jenter i alderen 15 til 17 år, gikk i offentlig skole, var født i Norge og ikke tilhørte miljøer som isolerer seg fra norsk kulturpåvirkning. Via rektor på skolen mine egne barn går, og en tidligere lærer som også er norskpakistaner, fikk jeg formidlet kontakt med sju jenter som alle passet inn i denne kategorien. Vi avtalte noen uformelle formøter, hvor vi gikk igjennom temaer, tidsaspekter og prosessen. Dette gikk tilsynelatende veldig greit, og jentene fortalte allerede i disse møtene mye om dem selv. Imidlertid trakk tre av jentene seg da vi skulle begynne de formelle intervjurundene. Begrunnelsen for dette var at de likevel ikke våget. Et par av dem ville ikke at detaljer om deres hverdagsliv skulle frem, og de var redde for hva som kunne skje dersom noen klarte å finne ut hvem de var selv om de var anonymisert i oppgaven. Alle tre hadde begynt å røyke, og hadde venner og kjærester som familiene deres ikke visste noe om.

I mellomtiden hadde jeg også fått respons fra en annen skole jeg hadde vært i kontakt med, og kunne få flere informanter her. I samråd med mine veiledere ble resultatet fem informanter, og i oppgaven er de referert til med fiktive navn: Aina, Myram, Elvan, Ebru og Silvi. De er alle født i Norge og er, eller har vært, bosatt i Groruddalen, nordøst i Oslo ytre by. De går på ulike skoler, to på 10. trinn i ungdomsskolen og tre på videregående. Disse skolene ligger også i Groruddalen. Dette området er preget av stor grad av fremmedkulturell bosetting, og de fleste skolene her er stolte av å være flerkulturelle skoler. Sett i lys av en slik bakgrunn, ser mitt utvalg ut til å tilhøre en relativt tilpasset gruppe. I et spenn fra de tradisjonelle pakistanske jentene og til de som trakk seg fra min studie, befinner disse seg et sted i midten.

I teorien kan en slik gruppering relateres til generalisering i kvalitativ forskning. Janet Schofield skiller mellom det som er, kan være, og det som kunne være. "Det som er" beskriver det typiske/vanlige. "Det som kan være" vil si å beskrive det innovative eller fremtidsrettede. "Det som kunne være" beskriver ytterligere det ideelle eller eksepsjonelle i kasuser som demonstrerer hvordan det kan bli, en eventuell ønsket tilstand (Schofield ifølge Kvale 2001:163). Jeg mener mitt utvalg kan sies å representere en midtgruppe innenfor "det som er", mellom de tradisjonelle og de mer utprøvende, som trakk seg fra studien. Poenget med dette er at jeg i utvalgsprosessen har nærmet meg et utvalg som representerer en mellomposisjon i integrasjonen av det pakistanske og norske, og altså ikke representerer ytterpunktene i dette bildet.

Intervjuformen

Robson definerer vitenskap som en systematisk tilnærming til et forhold eller et fenomen. Det at forskeren er etterrettelig og at det er mulig for andre å vurdere premisser og konklusjoner. Forskeren må inneha en skeptisk, kritisk og selvkritisk tilnærming, stille motspørsmål og se etter svakheter, andre tolknings- og forklaringsmuligheter. I tillegg må en som forsker ha en etisk tilnærming med å respektere informantenes integritet, være redelig i bruk av andre arbeider, være selvstendig i forhold til oppdragsgiver og være ryddig og ærlig i presentasjonen av

egne resultater (Robson 2002:18). I hoveddelen av oppgaven diskuteres sammenhengen mellom de subjektive meningsuttrykkene hos informantene og den mer etablerte forståelsen (Kvale 2001:20) jeg har vist til i den litteraturen som ligger til grunn for oppgaven.

Kvale bruker to metaforer for forskningsintervjuerens rolle – ”som en gruvearbeider eller som en reisende forteller” (Kvale 2001:17). Gruvearbeideren leter etter gullkorn hos sine informanter, kunnskap og meninger som er å finne i informantenes indre og som forskeren objektivt forsøker å avdekke uten å tillegge andre meninger eller motiver enn informantenes egne. Reisemetaforen beskriver mer en reisende forteller. En som samtaler og konverserer med ulike mennesker på sin vei. En som vandrer sammen med ulike mennesker, som forteller sine ulike historier. Disse historiene og samtalene blir siden rekonstruert og presentert gjennom den reisendes egne fortolkninger (Kvale 2000:17).

Hver av disse metaforene representerer ulike genre innen forskning, og derfor også ulike metoder og spilleregler for analyse og bearbeidelse. Kvale viser til at ”gruvearbeidermetaforen betegner en allmenn oppfatning innen moderne samfunnsvitenskap om kunnskap som noe som er ’gitt’. Reisemetaforen henviser til en postmoderne, konstruktiv oppfatning, som innebærer at samfunnsforskningen gis en tilnærming som er basert på samtaler” (Kvale 2001:21).

I min forskning befinner jeg meg nok i en midtposisjon mellom ”gruvearbeideren” og ”en reisende forteller”. Det er mine informanters meninger, erfaringer og utsagn fra en rekke utformede åpne spørsmål som danner basis for mine data. Gjennom at de transkriberes fra muntlig form (båndopptager) til skriftlig form, og gjennom analyse og gjentatt gjennomgang blir sentrale aspekter trukket ut og satt i fokus i forhold til tema. Formålet med intervjuene er å innhente kunnskap om individuelle personers meninger og erfaringer, en såkalt kasus-studie (Kvale 2001:55). Kvale mener denne intervjuformen er spesielt egnet ”når man ønsker å undersøke hvordan mennesker forstår sin egen verden. Intervjupersonen vil beskrive sine erfaringer og sin selvoppfatning, og klargjøre og uttype sine egne perspektiver på verden” (Kvale

2001:61). Robson kaller dette et semi-strukturert intervju (Robson 2002:270), med utarbeidede forhåndsutformede spørsmål, men med en fleksibilitet i intervjusituasjonen når det gjelder rekkefølge, ordlyd og oppfølging av individuelle svar.

Som tidligere nevnt, valgte jeg å fokusere på dybden i intervjuene hos fem informanter. Jeg valgte videre individuelle intervjuer siden jeg søker etter en identitetskonstruksjon i samtalen. Intervjuguiden min (Vedlegg 1) er en semistrukturert guide som består av sytten spørsmål som omhandler informantenes bakgrunn og meninger på ulike områder. Spørsmålene er en blanding av ”introduksjonsspørsmål, oppfølgingsspørsmål og mer inngående spørsmål” (Kvale 2001:80). Intervjuguiden inneholder spørsmål om hva som påvirker informantene mest, deres verdier og fremtidsplaner. Den tar for seg deres syn på klær, fritid, skole og familie, deres forhold til religion og hvordan dette påvirker dem i ulike roller i hverdagen. Den har også spørsmål om hvordan forventninger til dem selv endrer seg over tid, hva det vil si å være norsk og hvordan ulike kjønnsroller oppleves ut fra ulike kulturer. Avslutningsvis stilles spørsmål om påvirkning fra verden utenfor deres egen, hvordan hendinger begått av spesielt muslimer påvirker deres hverdag, og hva ord som likestilling, frihet og medbestemmelse betyr for dem.

Forberedelse

Kvale understreker ”at det er den menneskelige interaksjonen i intervjuet som produserer vitenskapelig kunnskap” (Kvale 2001:28). Jeg så det derfor som svært avgjørende og viktig å skape et tillitsforhold og en god relasjon til disse jentene, og avtalte av denne grunn et uformelt og uforpliktende møte med for å bli litt kjent med informantene. En av jentene inviterte både meg og de andre hjem til seg til dette møte. Hennes far var hjemme, og hun serverte brus og kjeks på en stilfull og vertinneaktig måte. Jeg presenterte meg, fortalte om meg selv og mine barn, hva jeg hadde arbeidet med og hvorfor jeg tok lærerutdanning nå. De var veldig nysgjerrige på meg, hvorfor jeg hadde sluttet i jobben min for å begynne å studere og hvorfor jeg ville bli lærer. Vi brukte et par timer på å bli kjent, snakket om deres bakgrunn og om

oppgaven jeg skulle skrive. De ga uttrykk for at dette hørtes fint ut, men de var litt redde for å svare ”feil”. Jeg forsikret dem om at ingen ting er ”riktig eller galt” og at første møte gikk ut på å bli kjent med hverandre og ha en gjennomgang av hva som skulle skje.

Selve gjennomføringen

Intervjuene fant sted i perioden januar til mars 2006. Noen av intervjuene ble gjennomført hjemme hos den ene informanten, mens andre ble gjort på skolen de tilhører. I selve intervjuet var jeg opptatt av at jentene skulle fortelle og jeg lytte. Intervjuguiden ble brukt fortløpende, men med noen utdypende og spesifiserende spørsmål på enkelte av områdene. Siden de i utgangspunktet var redde ”for å svare feil”, forsøkte jeg å unngå formuleringer som kunne styre til å prøve å svare slik de trodde jeg forventet. Av og til avklarte jeg om de var komfortable med situasjonen og om jeg spør på en forståelig måte, noe de bekreftet at jeg gjorde. Noen svar ble overlappende i forhold til spørsmålsrekken min, da flere av spørsmålene beveger seg inn på ulike arenaer. Disse ble klargjort og utdypet, og jeg opplevde dette som en grei måte å få formulert tolkninger som kunne bekrefte eller avkrefte det de tidligere hadde sagt. Slik sett er jeg mer opptatt av innholdet i samtalene enn i formen på dem, og jeg valgte å lese en identitetskonstruksjon i intervjusituasjonen ut fra et sosiologisk perspektiv, og ikke fra et teologisk perspektiv.

Jeg transkriberte mine intervjuer fortløpende etter at intervjuet fant sted. I tillegg transkriberte jeg ordrett, også med alle småord som er vanlig i et ungdomsspråk, for å få en så god gjengivelse for meg selv som mulig. Jeg skrev også kommentarer som for eksempel ”latter og fliring”, ”utrop”, ”sukk” og ”pauser” til meg selv i parenteser. Et ungdommelig muntlig språk har jo helt andre regler enn et skriftlig språk, og ifølge Kvale finnes det ”ingen sann objektiv oversettelse fra muntlig til skriftlig form” (Kvale 2001:105). Totalt utgjorde det transkriberte materiale noe over 30 sider.

Analyse

Robson sier at i enhver sosial gruppe vil det være nøkkel- eller fokushendinger som kan bli brukt til å analysere kultur. De skaffer oss en linse som fenomener kan betraktes gjennom, og i mange tilfelle en metafor for menneskets måte å leve på eller sosiale verdier. Robson gjør også oppmerksom på at det er mange fallgruver ved analyse av kvalitative data. Både informanter og aktiviteter kan være ikke-representative for undersøkelsen, og det er derfor viktig å analysere dataene ut fra den settingen intervjuene har funnet sted i, og gjøre tydelig at analysene har fremkommet med utgangspunkt i dette spesifikke utvalget av respondenter. Robson peker ut ulike analysegrep for tekstanalyse som inneholder både grupperinger av fenomener med fellestrekk, likheter og forskjeller, mønstre og nøkkeleksempler, og vurdering av representativitet. Hovedgrepene i analysen blir således: 1) konsentrasjon av data gjennom sampling og koding (utvikling og bearbeiding av kategorier), 2) fremstilling av data (bygging av datakart, matriser, flytskjemaer, modeller) og 3) konkludering og verifisering (Robson 2002:460ff).

Den vanskeligste delen av analysen er å strukturere intervjumateriale for analyse. Etter å ha transkribert intervjuene, måtte det flere gjennomganger til for å eliminere overflødig materiale, som digresjoner og gjentakelser, og skille mellom det som var vesentlig og uvesentlig (Kvale 2001:122). Formålet med min studie var å finne frem til informantenes uttrykk for oppfatning, mening og påvirkning på og av deres identitet. Jeg valgte derfor å strukturere materiale under enkeltbegreper. Kvale vil muligens kalle denne metoden for meningsanalyse en blanding av meningsfortetting og meningskategorisering. Meningsfortetting innebærer en forkortelse av informantenes uttalelser, hvor den umiddelbare meningen i det som er sagt gjengis med få ord. Meningskategorisering betyr at begreper kodes i kategorier. Ulike utsagn som dukker opp ulike steder i intervjuet, knyttes til begrepskategorier, og organiseres så for å se på sammenheng, ulikheter og likheter i ettertid (Kvale 2001:124ff).

Jeg arbeidet meg gjennom intervjutranskriberingene i flere omganger, trakk deretter ut de områder som jeg tolket som mest relevante og interessante for min studie. De

utvalgte utsnittene fra materialet ble så knyttet til ulike begrepskategorier innenfor de tematiske hovedområdene. Denne kategoriseringen hadde flere funksjoner; den strukturerte mange ulike utsagn om det samme tema, det gjorde det enklere å se likheter og ulikheter hos de forskjellige individene, og det gjorde det enklere å sammenlikne med liknende begreper og utsagn i den litteraturen som danner bakteppet til min studie.

Formålet med forskningsintervjuer er å få en tilgang til informantens livsverden. Kvale kaller dette ”et kontinuum mellom beskrivelse og tolkning” (Kvale 2001:121). Mine informanter gav uttrykk for å forstå de spørsmålene jeg stilte, og svarte relevant i forhold til tema. Enkelte utsagn ble gjentatt eller formulert på ulike måter for å få frem eventuelle feiltolkninger. Dette resulterte også i noe ulike svar fra informantens side på samme tema. Muligens kan dette tolkes som at informantene til tider var noe selvmotsigende, eller hadde flere oppfatninger av samme tema, avhengig av hvordan spørsmålene var stilt eller hva de relaterte situasjonen til.

Gjennom analysearbeidet kom jeg frem til to hovedområder: I det første hovedområdet blir ulike arenaer for ungdommens påvirkning definert. Dette omhandler påvirkning fra hjem og familie, religion, skole og utdanning, venner og fritid, og samfunnsmessige hendinger/ medieomtale. Det andre hovedområdet handler om verdier, med underavsnitt som beskriver konkrete verdier som familie, medbestemmelse, likestilling og frihet. Som allerede beskrevet, er disse områdene og kategoriene anvendt i oppgaven også i framstillingen av litteraturen. Utvalget av kategorier er i hovedsak utviklet gjennom analysen, men viser seg også å være i pakt med tidligere forskning på feltet.

Verifisering

Verifisering av kvalitative forskningsdata er et omdiskutert tema (Kvale 2001, Lincoln og Cuba 1985, Lather 1995). Kvale hevder at verifiseringen av kunnskap ofte diskuteres innenfor samfunnsvitenskapenes ”hellige treenighet”; validitet, reliabilitet og generaliserbarhet. Som forsker vektlegger han imidlertid ”den gjensidige

avhengigheten mellom den filosofiske sannhetsforståelsen, samfunnsvitenskapelige validitetsbegreper og kunnskapsverifisering innen intervjuforskningen” (Kvale 2001:158). Han avviser dermed ikke begrepene reliabilitet, generaliserbarhet og validitet, men rekonseptualiserer dem ”slik at de blir relevante for intervjuforskningen” (Kvale 2001:160). Med dette mener han at han tar utgangspunkt i individets livsverden, og at det er mulig å generalisere ett tilfelle til et annet gjennom pålitelige observasjoner og gyldige argumenter som en del av dagliglivets sosiale interaksjon. Kvale vektlegger således validiteten i kvalitativ forskning, og begrunner dette med at ”klassiske sannhetsbegreper trekkes inn, sammen med en postmoderne tilnærmingssmåte som fører oss til validitet som en sosial konstruksjon” (Kvale 2001:158).

For å finne frem til forskningsfunnenes sannhetsverdi, har noen antipositivistiske forskere erstattet den klassiske ”reenigheten” med begreper som troverdighet, tilforlatelighet, sikkerhet og bekreftbarhet (Kvale 2001:160). I postmoderne forskning er det lagt mer vekt på kunnskapens mangfold og kontekstavhengighet, eller sagt med andre ord; ”en bevegelse fra generalisering til kontekstualisering (Kvale 2001: 161). Kvale skjelner mellom ulike former for generalisering, blant annet en analytisk, hvor forskeren tillater leserne selv å bedømme muligheten for generalisering ved å gjøre argumentasjonen mest mulig eksplisitt (Kvale 2001: 161, 162).

I min forskning har jeg tatt utgangspunkt i mine informanternes meningsytringer i samtalen med meg som forsker. Jeg forstår det slik at informantene gjennom disse ytringene har gitt uttrykk for aspekter ved sin identitet i den samtalsituasjonen som har funnet sted. Fra en side sett er ytringene altså knyttet eksklusivt til denne samtalekonteksten. Men jeg synes det er av betydning at de fem informantene i stor grad gir uttrykk for sammenfallende synspunkter på de temaene som er berørt i samtalen. Dette har jeg forsøkt å gi leseren innsyn i ved å gjengi forholdsvis mange utdrag fra intervjumaterialet i analysedelen. Graden av sammenfall i synspunkter mellom informantene kan gi et visst grunnlag for å mene at jeg med mitt utvalg og mine intervjuer har fremskaffet et materiale som kan være karakteristisk for en

gruppe norskpakistanske ungjenter, og dermed samsvare med Schofields kategori ”det som er”. Det at mine funn også på mange måter bekrefter resultater fra tidligere undersøkelser, bidrar til å styrke en slik antagelse.

3. Empiri / Analyse

Formålet med min studie var å finne frem til informantenes konstruksjon av identitet. Innledningsvis stilte jeg spørsmål om hvordan religion og familieforhold påvirker unge muslimske jenters sosialisering i det norske samfunn. Også skolen, som den kanskje største sosialiseringsarenaen i unge menneskers liv, er viktig i denne sammenheng og har fått til dels stor oppmerksomhet i oppgaven.

Et av hovedspørsmålene er om denne gruppen gir uttrykk for å leve med to identiteter eller om man forstår det som en splittet identitet? Om det er helt normalt å leve på denne måten, eller om fører det til tilpasningsvanskeligheter og i så fall, hva dette vil kunne føre til på lengre sikt. Jeg omtalte i innledningen Pakistan som et land hvor man ser en økende islamisering og en sterkere fundamentalisme jo mer sekulært samfunnet blir. Det samme hevdes og oppleves innen enkelte pakistanske miljøer her i Norge også, mens andre blir mer ”vestlige” og tilpasser seg et pluralistisk samfunn. Hva skyldes disse ulikhetene, og hvordan forholder man seg til disse ulike verdenene som ung jente? Datamaterialet i min forskning har gitt noen svar på disse spørsmålene, men jeg føler at flere områder fremdeles står ubesvart. Jeg kommer tilbake til dette i drøftingsdelen av oppgaven.

Arenaer innenfor de unges ”livsverden”

Dette kapittelet tar for seg empiri og analyse. Alle mine spørsmål til informantene omhandler på et eller annet vis ulike arenaer for påvirkning. De ulike sidene ved barns og unges hverdagsliv og religiøse praksis, er tidligere i oppgaven vist til som aspekter ved de unges livsverden (Østberg 2002). Denne livsverden ikke er subjektiv, og heller ikke objektiv og dette gjør det dermed vanskelig å beskrive den for andre. Det gjør at jeg i stedet for å bruke begrepet aspekter, har valgt å bruke begrepet arenaer som om det er bilder som representerer en ytre verden. Selv om informantene hver for seg er aktivt med på å sette sitt preg på sin livsverden, utkrystalliserer det seg

en rekke arenaer hvor påvirkningen er spesielt merkbar. Disse er fordelt på to hovedområder: Det første hovedområdet har fått overskriften ”Arenaer innenfor de unges ’livsverden’”. Her blir påvirkning fra hjem og familie, religion, skole og utdanning, venner og fritid, og samfunnsmessige hendinger/ medieomtale beskrevet i egne avsnitt.

Hjem og familie

Alle informantene er veldig opptatt av familien sin. Ved spørsmål om påvirkning utenfra, fremheves familien, venner og skolen; Familien er det viktigste i alle informantenes liv, som nummer to og tre kommer vekselvis religion, skole/utdanning og venner:

- *jeg er en person som er opptatt av religion, familien og opptatt av skolen og karakterer (Aina).*
- *mest betydning har jo familien og religionen (Ebru).*
- *jeg er mest opptatt av utdanning og skole (Myram).*
- *Det er først og fremst utdannelsen min. Så er familie viktig, religion og at jeg gjør det bra på skolen (Elvan).*

De fleste setter familien, og da spesielt foreldrene, i første rekke. Også eldre søsken og slektninger blir trukket frem som vesentlige bidragsyttere. Det ser ut som om det er mor som påvirker mest når det gjelder hjemmet. Matlagning, husarbeid, vertinneplikter og pass av mindre søsken blir trukket frem av de fleste som viktige oppgaver hjemme. Mor virker også mest opptatt av utdanning og skole, mens far ser ut til å forholde seg mer passiv når det gjelder dette; ”Moren min er opptatt av at jeg får en skikkelig utdanning, mens pappa er ikke så opptatt av det, jeg kan heller være hjemme og gjøre husarbeid og sånn. Det synes han er viktigst, men det er jo sånn tankegang de har da” (Aina). Alle fremhever at de lever i forholdsvis liberale familier, og at foreldrene ikke er så strenge, at de stoler på dem og gir dem stor frihet:

- *Foreldrene mine er ikke så strenge, men jeg er den eldste av alle så de har ikke oppdratt noen før meg, så det er litt vanskelig for dem og. Hadde jeg hatt noen eldre søsken, så hadde det vært mye enklere for dem. Så jeg tror de er litt strenge siden jeg er den eldste (Silvi). (motstridende argument?)*

- Det er jo familier som tvinger jenter til å bære slør, men familien min er ikke sånn. Men liksom, jeg vet en som måtte bære slør før, når hun gikk i 7'ende gikk hun med skjerf fordi faren hennes ville det. Men faren min er ikke sånn at han sier at jeg må gå med skjerf, han har ikke sagt noe sånt til meg. Det er jeg som må velge det, hvis jeg skal bære slør. Det er liksom sånn at når vi får vite at noen jenter blir tvunget til å bære slør, eller bli tvangsgifta, noen pakistanere kan kanskje gjøre det, men jeg tror ikke det kommer til å påvirke meg noe særlig fordi at jeg har ikke sånn familie i det hele tatt. Og jeg tror det er mange som har det sånn som meg (Ebru).

- ..gjøre sånn som de sier, for jeg mener at det de sier pleier alltid å ende opp som det riktige. Så det er på den måten jeg har ganske stor respekt for mine foreldre da Myram).

- mine foreldre er veldig åpne. De liker å diskutere det de mener og da respekterer jeg deres mening, og så sier jeg min mening og da pleier vi å komme frem til en løsning vi begge er enige i, begge mener er riktig (Elvan).

Jentene kan tilsynelatende stort sett velge hva de vil gjøre, og hvem de vil være sammen med. Det er mulig den uoverensstemmelsen som ligger i det motstridende argumentet, og fremhevelsen av at islam ikke er så streng som mange tror, kan være for å få frem et budskap. Det er viktig for dem å få frem at deres foreldre ikke er strenge, selv om de vet om noen som er det. Kanskje kan man vurdere dette som en mulig diskrepans mellom den familiebaserte religionen slik faktisk er (kanskje litt mer streng enn de vil innrømme?), og deres egen konstruksjon av familien og religionen sine verdier (ikke så veldig streng, mer ”norske” enn folk tror...).

Religionens påvirkning og betydning

Religionen betyr mye for alle mine informanter. Den er selvfølgelig på en måte, styrende på en annen måte og individualisert i et slags fellesskap på en tredje måte. Det selvfølgelig er informantenes levesett, det de forholder seg til fra hjemmet og familien. Alle mener de har et annet forhold til religion enn det de norske har, og at det påvirker måten de lever på. Religionen spiller da også inn på de fleste områder i disse unges liv, enten det er hjemme, på skolen eller på fritiden. Det er naturlig for dem å ha gått på koranskole da de var små, det er naturlig for dem å be og faste, og det er naturlig for dem å innordne seg visse regler islam pålegger dem.

Det som ser ut til å være allment og styrende for dem er kanskje en blanding av kultur og religion, ikke unaturlig når man vet hvordan disse to områdene er innvevd i hverandre. Det å ha respekt for foreldre og være en god datter, god søster og god venn, går igjen i svarene deres:

- *religionen sier jo at du skal være snill og ha respekt for foreldre, på den måten har jeg ganske stor respekt for mine foreldre (Myram).*
- *Jeg prøver mitt beste å være en god datter, og god søster, og god venn fordi det sier islam er veldig høyt liksom, man må bruke masse tid når for eksempel ramadan kommer, fasten altså (Silvi).*
- *God datter, en som på en måte hører på foreldrene sine, ikke bare en som bare følger det foreldrene sine sier, men hører på hva de har å si (Ebru).*

Et gjennomgående trekk er også det å gjøre ting fordi islam tilsier at det skal de gjøre, og fordi man som muslim har man en plikt til å gjøre visse ting. Kleskoder og islamske verdier ser ut til å være viktige for dem i visse sammenhenger, selv om de i hverdagen ikke bruker dette på alle områder. De prioriterer for eksempel moter og vestlige klær, til tross for at de sier det egentlig er en plikt i islam å gå med klær som dekker det meste. De gir uttrykk for at det er mest naturlig for dem å gå med samme type klær som andre på skolen, men de er nøye med å fortelle at islam sier de skal dekke seg til når de går i svømmehallen:

- *Som vanlig ungdom så er jeg jo litt opptatt av hva de forskjellige bruker. Jeg velger jo på en måte på hva som er inn for tiden, når det gjelder klær (Myram).*
- *det er ikke sånn at jeg er flau over å gå med pakistanske klær eller, fordi jeg har, om sommeren for eksempel pleier jeg å gå til venninnen min liksom og da pleier jeg å gå med pakistanske klær fordi hun er pakistaner hun og, så det er ikke noe farlig det liksom. Jeg liker bare ikke å gå med det på skolen, fordi alle går med noe annet og, da går jeg med det samme liksom så jeg ikke skiller meg ut. Jeg er opptatt av moter og sånn da, og synes at klær er viktig (Elvan).*
- *Jeg føler at jeg er mest på den klesstilen og sånn som de norske da, jeg går jo ikke med hijab eller sånne klær som man egentlig skal gå med (Silvi).*
- *Det er jo egentlig en plikt i islam at man skal gå med sånne klær som dekker det meste, men det gjør ikke jeg. Jeg er jo oppvokst her, og moren min gikk heller ikke med sånne klær så det er mest naturlig for meg å gå med vanlig norske klær. Men når det er noe sånn familie, fester og sånn, så går jeg jo med pakistanske klær (Aina).*

Ingenting hindrer dem tilsynelatende i å leve et liv som de selv ønsker, de hevder å leve omtrent samme liv som alle andre og mener at islam ikke setter andre grenser enn det som er greit. Likevel fremhever de at de selvfølgelig ikke må spise enkelte matsorter, ikke drikke alkohol, ikke være sammen med gutter etter en viss alder (da spesielt relatert til å være kjærester), følge spesielle regler, be og lese i Koranen regelmessig, faste og lignende. Det som synes spesielt viktig for dem å fremheve, er at islam ikke er på langt nær så streng som vi tror. De understreker flere ganger at islam ikke tillater tvang eller vold, men det er til en hvis grad forskjell på utøvelse av dette innen ulike muslimske kulturer:

- Det er ikke sånn at islam er strengt liksom, det er ikke sånn strengt som noen tror. Folk kan jo tro hva de vil liksom, det er vi som er muslimer som vet hvordan det er ikke sant? Det er ikke noen hindring for meg til å gjøre det jeg har lyst til og jeg har det ikke særlig strengt liksom. Det som er, er at jeg får jo lov til å gjøre mesteparten av det jeg vil gjøre, jeg bare stikker innom liksom og får høre hva reglene er. Moren og faren min sier ifra når det ikke er lov, når det er nok (Elvan).

- *Fordi i islam skal man aldri tvinge noen, det står i Koranen at man skal ikke tvinge noen person til å gjøre noe man ikke vil, eller gå med noe man ikke vil, men fortsatt gjør noen det, men det er ikke noe med religion å gjøre, det er noe med kultur å gjøre, det er fordi det er forskjell på alle muslimer liksom. Men kanskje en muslimsk jente tror mer på religionen sin enn andre gjør liksom, men det er forskjell på alle (Ebru).*

- *Det er forskjell på hver enkelt familie og kultur, og islam er noe helt annet liksom, folk sammenlikner det ofte, og folk tror at islam som religion er voldelig og sånn, det er ikke noe sånn. Folk tror at muslimer tvinger dem til å gå med skjerf og at de må gjøre sånn og sånn, det er bare noe folk tror liksom (Silvi).*

- *det virker ofte som om de tror at islam er veldig strengt, at jenter må bære slør og de tar alt feil liksom, de vet ikke egentlig helt hva det dreier seg om. Det blir litt rart når de forteller om det, det blir ofte omvendt av hva det egentlig er. De sier for eksempel at jenter har det mye strengere hjemme og sånn, det har ikke jeg. Jeg kan gå ut og være med vennene mine når jeg vil, og det de sier om omskjæring er ikke sant, ikke muslimske jenter, kanskje somaliere, men ikke vi (Silvi).*

Ut fra svarene i undersøkelsen kommer det relativt tydelig frem at de mener de må få kunne tilpasse deler av de islamske reglene og levesettet til deres egen hverdag. De vil selv velge når de eventuelt vil begynne å bruke hijab, skolearbeid tar såpass mye tid at det å be og lese i Koranen må vike plass, et par av dem går så å si aldri i moske, men samtlige faster under ramadan og fremhever viktigheten av dette:

- vi pleier ikke å diskutere noe sånt at jeg er bedre muslim, enn hun er mindre bedre muslim fordi jeg bruker hijab ikke sant, det pleier vi aldri å diskutere fordi vi vet at man blir ikke noe bedre muslim av å bruke hijab, og kanskje jule eller ikke ha respekt for andre, sånn diskusjon har vi egentlig ikke egentlig fordi for meg er det helt greit hvis en annen muslim ikke bruker hijab, det er helt greit for meg for det er hennes oppfatning av islam, hun må gjøre det hun mener er riktig og det er helt greit (Myram).

- *Det er utrolig sjelden at jeg går i moske. Kanskje en eller to ganger i året, og egentlig er det sånn at jeg kan gå i moske hver fredag (Aina).*

- *Men jeg får jo lite mye tid til å lese i Koranen nå, for det er lekser og sånn og så faster jeg alle fastene hele måneden (Ebru).*

-
- *Jeg er muslim og praktiserer religion mye i hverdagen med å be og lese i Koranen når jeg har tid. Så faster jeg selvfølgelig, det er jeg vant til så jeg tenker ikke så mye på det lenger (Silvi).*

Fasten ser også ut til å styrke det muslimske fellesskapet for dem, og er således viktig for tilhørighet og anerkjennelse fra familien og det islamske samfunn.

Skole og utdanning

Alle informantene har alltid gått i offentlig norsk grunnskole. De gir uttrykk for å trives generelt godt på skolen og synes skolen er viktig. De sier svært gode karakterer, og det er ikke fremkommet noen konflikter eller spesielle utfordringer med dem. Skolehverdagen danner rammen rundt mye av deres liv, både mens de er på skolen og i fritiden. Både de selv, familien og deres venner er opptatt av at de gjør det bra på skolen og får seg en god utdanning. Alle understreker at familien, skolen og venner er det viktigste for dem og også det som påvirker dem mest. På skolen har de venner blant flere ulike etniske grupper og samarbeider og diskuterer på tvers av religion og kulturell bakgrunn. De gir uttrykk for at de ikke utmerker seg noe særskilt som muslimer, og føler heller ikke at dette er noe problem eller ulikhet i forhold til andre. Det som særpreger svarene deres, er kommentarer som:

- På skolen er det ikke noen forskjell på å være muslim eller kristen eller, ikke på vår skole, der er det ikke noe stor forskjell, de ser ikke så mye på det, der er alle sånn som de er, alle har sin stil og ingen er sånn som kritiserer andre liksom, du kan bare være deg selv (Aina).
- det er mange muslimer på vår skole for det første, alle de vet hva ramadan er, alle de vet hva islam er nå for tiden egentlig, så det er ingen som ser rart på det. Det har blitt en naturlig del (Myram).

Alle går kledd i "vanlige" norske klær, og med ett unntak sier alle de er svært interessert i moter og det som rører seg i et generelt norsk ungdomsmiljø. En av informantene bruker hijab, men hun synes tilsynelatende det ikke er noe spesielt tema. De som går på videregående synes forventningene til dem er øket vesentlig fra ungdomsskolen til videregående. Forventninger i forhold til egne prestasjoner, karakterer og aktiv deltagelse i timene er steget, og i tillegg synes forventningene til mer ansvar og oppgaver hjemme å ha blitt større. En av dem sier: "Ja, jeg syns det altså. Jeg har fått mye mer ansvar når det gjelder hjemme og husarbeid, og også på

skolen. Lærerne krever mye mer av oss, og her også, får vi mer ansvar for vi må lære å lage mat og sanne ting” (Aina).

I forhold til KRL-faget gir alle et svært positivt bilde. Alle deltar i alle timene, prosjektene og ekskursjonene som skolen har. De gir inntrykk av at det er greit og bra å lære om både kristendommen og andre religioner. Alle mener det er viktig å vite om andres religioner, kultur og verdier. På denne måten synes de det er lettere å ta hensyn til spesielle ting og respektere hverandre. Flere understreker likheten mellom verdier i islam og kristendommen:

- Det er helt greit for meg å lære om kristendommen og egentlig, fordi kristendom og islam går på en måte inn på hverandre. De har omtrent de samme verdiene, så det var helt greit for meg å lære om en helt ny religion (Aina).

- Det er fint i KRL å lære om andre religioner og, det er viktig å vite om andre religioner og da, så man kan ta hensyn til de andre (Ebru).

Slik de har opplevd KRL faget, mener de det ikke vært noe kontroversielt eller ”farlig”. De har ikke opplevd faget som et spesifikt område hvor lærer må ta spesielle hensyn:

- Jeg tror ikke det er noe som er farlig eller behøver å ta spesielle hensyn til i KRL. Jeg vet ikke jeg, det er ikke noe som er dumt eller farlig liksom, men det virker ofte som om de tror at islam er veldig strengt, at jenter må bære slør og de tar alt feil liksom, de vet ikke egentlig helt hva det dreier seg om (Myram).

- Det er helt som vanlig liksom, det er ikke noe sånn som man tror spesielt. Det er ikke sånn at islam er strengt liksom, det er ikke sånn strengt som noen tror. Folk kan jo tro hva de vil liksom, det er vi som er muslimer som vet hvordan det er ikke sant? Det er ikke noen hindring for meg til å gjøre det jeg har lyst til og jeg har det ikke særlig strengt liksom (Elvan).

Alle virker rimelig fornøyd med de lærerne de har hatt. Det de fleste av dem imidlertid påpeker, er at lærerne ofte fremstiller islam som en streng religion. De mener en del av det som kommer frem om islam er feil, at det misoppfattes og at man ut fra lærebøker ikke vet helt hva det egentlig dreier seg om.

Ingen av informantene har noen mening om hvordan skolen spesielt påvirker dem. De synes heller ikke opptatt av den norske skolens verdigrunnlag, skolens rolle som identitetsskaper, rammeverk eller læreplanens generelle eller spesielle del. Det virker på meg som de har et helt naturlig forhold til norsk skole, både i forhold til kunnskap og læring og som sosialiseringsarena. Slik det blir fremstilt er de mest opptatt av

karakterene de får, hvem de er sammen med, hva slags utdanning de skal velge og ellers være så like alle andre som mulig.

Når jeg spurte dem om hva de tenker om fremtiden, hvilke planer de har etter videregående skole, var svarene veldig enstydige hos alle sammen. Det var utdanning, og tanken på å gifte seg og stifte familie. Utdanning ser ut til å være noe av det viktigste for dem, og uten unntak ønsket de å bli lege eller tannlege. En av informantene la til at dersom hun ikke kom inn på medisinstudiet, kunne hun eventuelt vurdere jusstudiet. Noe av begrunnelsen for valg av yrke er at familien ønsket det slik, det ga status og god lønn. I tillegg var det viktig at yrket kunne kombineres med rollen som mor etter hvert, en av informantene sier at:

når jeg valgte å studere odontologi, så var det også kanskje på grunn av at det er fast tid, det er fra 8 til 4, og da tenker jeg kanskje litt mer sånn at 4 kan jeg komme hjem, hvis jeg er stor så kan jeg komme hjem da og lage mat og sånn forskjellig, alt sammen (Myram).

Viktigheten av utdanning ser i stor grad også ut til å være motivasjonen for at alle gjør det godt på skolen og bruker mye tid på denne. Alle sier de er innstilte på å fortsette utdanningen i Norge, og uten unntak ville alle bli boende i Norge. Ingen av dem gir uttrykk for å kunne tenke seg å flytte ”tilbake” til Pakistan, og ingen av dem ser heller ut til å kunne tenke seg å gifte seg med en gutt som kom rett derfra.

Hvilken betydning har venner og fritid?

Et par av informantene på videregående skole sier de nå for tiden er mer sammen med familien sin enn venner. Dette begrunnes med at skolen tar all deres tid, og den tid de kan avse går til å være sammen med familie. Alle fremhever likevel venner som en viktig påvirkningsfaktor:

- *Det er jo ikke sånn at jeg tør å si om jeg er sammen med en gutt, det er sånn at det gjør jeg ikke liksom. Ikke det at jeg har noen kjæreste da, jeg har aldri hatt det, men det var noe en gang og holdt på å bli... ((Elvan).*
- *Og så vennene mine teller veldig mye, det spørres jo hva slags venner man har da. De jeg har er veldig opptatt av skolen og sånn og det påvirker meg også veldig mye (Myram)*
- *Jeg synes det er veldig viktig at man velger venner da, som er ordentlige, for det er lett å bli påvirket og plutselig er man i en helt annen retning. Jeg ser at mange av de vennene mine fra ungdomskolen har nå begynt å røyke og ha guttekjæresten og det føles feil for meg (Aina).*
- *Jeg kjenner mange som har kjæresten, men jeg kommer ikke til å si noe om det (Silvi).*

- *Det er ikke sånn at vi har guttekjæresten, og skifter på og sånn, absolutt ikke, det er ikke akseptert (Aina).*

Mine informanter sier de stort sett har venner som er like dem selv. Vennene er av samme kjønn, har samme bakgrunn og hevder de samme verdier som de selv. De er opptatt av å gjøre det bra på skolen, av familien og religionen. Omgangskretsen og venner har åpenbart endret seg fra barneskolen til ungdomsskolen og videre igjen til videregående skole. Flere av dem fremhever viktigheten av hva slags venner man har, fordi venner kan påvirke i en negativ retning. De sier at når de er sammen med venner som er flinke på skolen, får de også lyst til å være flinke. Hvis de derimot er sammen med venner som ikke er så flinke eller interessert i skolen, så påvirker dette dem slik at de mister litt interesse for skolen de og.

Mange tidligere venner av informantene har tatt en helt annen retning enn dem selv. De viser til flere tidligere venner som har begynt å røyke, har fått seg kjæresten og vanker sammen med mennesker som de sier ikke deler deres verdier. Selv om flere av disse også er pakistanske, mener informantene dette er imot deres egen religion og understreker at i deres kultur og religion er ikke dette lov; ”pakistanske eller muslimske jenter får jo ikke lov til det. Det er ikke i vår kultur og man kan ikke vise til andre at noen gjør det” (Myram). Man bør tilsynelatende unngå å vise andre at man aksepterer eller tillater dette. Det ser ut til at jentene velger å ikke være sammen med de tidligerevennene mer. De fremhever imidlertid at når de er sammen med vennene sine, diskuterer de ikke religion, de sier at nesten ingen ungdommer gjør det;

Men alltid når jeg er sammen med venninner så pleier vi ikke å diskutere religion. I dagens samfunn er det nesten ingen ungdom som diskuterer religion. Ikke sant, når du er ungdom så er du med venninner og diskuterer andre ting, ikke religion, men lærere og ting og sånn ha, ha. Klær ikke sant, mote, filmer og kinoer (Myram).

Generelt er ikke mine informanter opptatt av fritidsaktiviteter. De mener dette ikke er så utbredt hos pakistanske barn som det er blant norske. En av dem har tidligere spilt litt håndball, og flere av dem går av og til og svømmer. Svømming er den eneste idrett de snakker om, og fremhever dette spesielt fordi det er tilrettelagt for muslimske kvinner hver fredag:

- *med svømminga for eksempel så er det sånn at det på fredager er spesielt bare for muslimske kvinner, og da er det bare kvinner. Og da er det sånn at det er jo faste regler for hva du kan ha på deg når du skal svømme der. Jeg pleier aldri å gå til andre svømmehaller enn der liksom (Myram).*
- *På fritiden er jeg mest sammen venner, familie og venner da (Elvan).*
- *Jeg gjør ikke noe spesielt eller noen aktiviteter og sånn på fritiden, er mest hjemme eller sammen med venninnene mine (Ebru).*

I svømmehallen på Furuset kan de på fredager være sammen med bare muslimske kvinner for å bade. Det er faste regler for hva de kan ha på seg når de svømmer, og de går aldri til andre svømmehaller enn Furuset. På sommeren har de ingen tilknytning til norske vaner om å dra på stranden. Hvis de gjør det, er det sammen med familien og da fullt påkledd. Hensikten er at familien drar på piknik, og de mindre barna i familien kan bade og leke;

- For når det gjelder familie så har jeg jo fettere som er store og sånn, og da er det jo ikke aktuelt å svømme da. Men det er mer sånn for barn. Når vi drar til stranda så er det mest for barn. Jeg har aldri dratt til stranden med venner, det har jeg aldri (Myram).

- *Jeg går ikke på stranden om sommeren for å bade med venner, men vi pleier noen ganger å gå til stranden med familien, men da bader vi med klær på oss, vanlige klær ((Aina).*
- *Det er et plagg som er behagelig å ha under vann, det er ikke sånn som dette her liksom (peker på klærne sine), det går ikke an å svømme med. Det er noe som er enkelt og det er sydd på den måten at det er helt ned til hit (peker), og helt ned til hit og hit (peker) liksom, altså det er ikke helt åpent bak og det er vår badedrakt. Den badedrakten jeg har, har jeg kjøpt på vanlig norsk butikk (Myram).*

Ved spørsmål relatert til relasjoner, er det lite eller ingen fokus på for eksempel lærere eller andre voksne personer. Det som kommer i fokus i flere av intervjuene at man på et tidspunkt skiller mellom gode og dårlige venner, og gutter og jenter. Venner blir karakterisert som svært viktig og nære, men venner blir også selektert ut etter de verdier og livssyn de selv har. Det virker som de gode vennene er de som er flinke på skolen, utøver en viss religiøs praksis (i hvert fall faster), er en god rollemodell som datter, søster og venn, og følger fastsatte regler for islamsk livsførsel. Alle jentene har hatt venner de ikke lenger er venner med, både norske og pakistanske. De sier at disse på mange måter har brutt ut av mønsteret, begynt å røyke, fått kjærester og lignende. Det ser ut som om dette skillet skjedde mellom

skolens mellomtrinn og ungdomstrinn, og mine informanter tror ikke at foreldrene til disse ungdommene vet noe om dette. De mener disse andre ungdommene lever et dobbeltliv, med ulik rolle hjemme og ute. Flere av reaksjonene er at de synes synd på foreldrene til disse jentene, da de mener de ikke kjenner datteren sin.

Hvordan påvirker media og spesielle hendinger i samfunnet disse ungdommene?

Medieoppslag, debatter på TV, terrorhandlinger rundt om i verden synes å påvirke mine informanter i svært liten grad. De gir alle uttrykk for at det er trist når terrorhandlinger blir begått av muslimer, men sier at ingen av dem opplever at dette går ut over dem på noen måte. Flere av dem gir uttrykk for lignende utsagn som: ”Sånn med de fæle greiene med tvangsekteskap, omskjæring, æresdrap og lignende påvirker egentlig ikke meg så veldig mye for jeg bryr meg egentlig ikke om hva de mener”.

Alle påpeker at Norge er et godt land å bo i så måte, og vet at det ikke er slik overalt i verden ellers: ”men jeg føler ikke at det går ut over meg, ikke foreløpig, det har jeg ikke opplevd at noen har sagt til meg at det gjelder meg liksom. Ikke i Norge opplever man det, men i motsetning til når jeg var i England. Det var rart, fordi jeg hadde aldri følt det sånn i Norge, jeg tenkte sånn at jeg er glad for at jeg bor i Norge ha, ha” (Myram).

Debatter om innvandrere, tvangsekteskap, æresdrap og lignende ser heller ikke ut til at de relaterer til seg selv. De ser ofte debattene på TV, kjenner mennesker som har deltatt i dem og vet om noen dette har skjedd med. Likevel hevder de at dette har ingenting med verken dem som personer eller islam som religion å gjøre. Det er for dem en feiltolking av religion av de som bedriver slike handlinger, og de fremhever gang på gang at muslimer ikke er slik eller at dette påvirker dem i nevneverdig grad:

- *Jeg blir veldig skuffet over at det er muslimer som gjør sånne ting. Jeg blir veldig skuffet, men det går ikke utover meg på noen måte ellers. Jeg merker ikke noe fra andre på det (Elvan),*

- *dette her er noe de skylder på muslimer for, det er ikke noe med muslimer å gjøre, det er kanskje muslimer som en person liksom, alle de andre skylder alltid på muslimer og de mener at alle muslimer gjør det, når det er en muslim som gjør det. Det er forskjell på en muslim og alle muslimer, jeg synes det er dårlig gjort liksom å skyldte på muslimer (Ebru).*

- *Man får ta den personen som driver og dreper uskyldige folk, jeg liker ikke det, det er dårlig gjort. Men jeg bor jo her i Norge, så hvordan kan det gå utover meg? Noen har kanskje fått høre noe om det, men det er ikke mange tror jeg (Silvi).*

- *Jeg synes det er viktig å skille mellom mennesker uansett. Alle er jo forskjellige da, men jeg merker ikke noe til slike ting på skolen og sånn. Vi blir mer sinte på de som har gjort det, enn at det går utover meg. Jeg blir ikke mobbet eller sett ned eller noe på grunn av det, men det er jo vanskelig når sånne ting skjer. Jeg er jo redd for at folk skal mistenkeliggjøre meg fordi jeg er muslim. Jeg tenker litt på det (Aina).*

De er opptatt av å gi uttrykk for å respektere alle typer mennesker for deres meninger, og sier at alle burde respektere individuelle meninger. Samtidig sier de at veldig mye av den norske oppfatningen av at dette skjer i religionens navn, skyldes at de norske ikke vet nok om dette og at de norske tar ofte feil når de tror og sier ting i debatter. Noen av dem nyanserer bildet litt og fremhever at all generalisering er av det onde, alle muslimer er ikke like, og andre igjen mener at det er ikke opp til verken oss eller dem å dømme. Enkelte kommentarer om at "vi" ikke fortjener bedre, faller også: "jeg synes at de (muslimene) har all rett til å bli sure og forstår hvorfor de reagerer som de gjør. Jeg blir også jævlig sur når jeg hører at de har gjort noe sånt, jeg synes de fortjener det de gjør mot dem nå" (Silvi).

Respekt for andre og andres meninger er noe som går igjen i de fleste svarene. De viser til at alle må få bestemme hvordan de vil være, og hvordan de selv ønsker å leve. Ingen burde ha rett til å straffe andre for det de gjør. I dagens samfunn synes de det er en menneskerett å ha toleranse for at folk er forskjellige. Disse prinsippene står høyt i kurs hos dem alle, og jeg undres overfor dem om dette er kjennetegnende for den pakistanske eller norske kultur.

På direkte spørsmål om jentenes selvpresentasjon på om de er pakistanske eller norske, kan muligens forstås som en foreløpig oppsummering av hvordan jentene karakteriserer sin identitet/livsverden: en svarer at hun er begge deler, men mest pakistansk, en annen føler seg mest norsk, mens de tre siste svarer at de er pakistanske. Samtidig sier de at de aldri kunne tenke seg å bo i Pakistan eller tilegne seg den pakistanske strenge kulturen, alle reglene og forskjellsbehandlingen som foregår der; "kan ikke tenke meg å bo i Pakistan, greit nok å dra dit på ferie, men ikke bo der" (Ebru).

Verdier

Det andre hovedområdet i dette kapittelet har fått overskriften ”Verdier”, med underavsnitt som beskriver konkrete verdier som familie, medbestemmelse, likestilling og frihet. På spørsmål om hvilke verdier (spørsmål 3) som er viktige i informantenes hverdag og hva som er mest betydningsfullt for dem, var jeg noe overasket over at familie ble fremhevet som en verdi. Dette er interessant da jeg oppfatter familie som en del av relasjoner, og kanskje ikke som en overordnet verdi. På spørsmål om medbestemmelse, likestilling og frihet spør jeg konkret om disse begrepene (spørsmål 17), og svarene kom således frem direkte i forhold til dette.

Familien

Informantene fremhever veldig klart at på alle områder er familien og lojaliteten mot denne rangert som den største verdi i deres liv. De er mye sammen, og setter familien og spesielt foreldrene veldig høyt.

- Viktigste for meg er vel familien min, skolen og venner og sånt noe. Familien betyr veldig mye for meg, for det er jo det eneste jeg har liksom, og venner er jo det beste du kan få liksom, det verste er å miste dem, og med skolen er det jo med karakterer og sånn, alt sånn, jeg er opptatt av karakterer og sånn (Elvan)

- Jeg tror familien er viktigst for meg, men venner er også viktig og skolen og selvfølgelig, jeg satser liksom på skolen da så...men familien er nok det aller viktigste (Ebru).

- Det er familien min. Foreldrene mine kanskje (Aina).

Videre hevder de det er viktig for dem at jenter og gutter er like mye verdt, og at de blir behandlet likeverdeg hjemme. Det å respektere andre og få respekt selv, er en viktig verdi på linje med stor grad av frihet og autonomi:

- Jeg synes det er riktig at jeg skal være med å bestemme over meg fordi at det er jo ikke slik at foreldrene mine skal bestemme alt, det er jo mitt liv og det er jeg som skal leve det. Når jeg skal gifte meg, så vi jeg jo bestemme hvem jeg skal gifte meg med selv. Men de kan jo komme med forslag, jeg vil gjerne høre det. Men jeg vil i hvert fall ikke gifte meg med en som kommer rett fra Pakistan fordi at det vil være veldig annerledes når det gjelder krav enn meg (Elvan).

- Når det gjelder å gifte meg tenker jeg jo på det av og til, men ikke så mye enda og vi får se hva foreldrene mine sier når den tiden kommer. Men jeg vil velge selv, jeg er en egen person, det er ikke foreldrene mine som skal bestemme det (Silvi).

- Jeg hadde ikke likt om de hadde bestemt alt for meg, da... det hadde jeg ikke gått med på da. Det er jeg som skal leve livet mitt, de kan ikke bestemme alt over livet mitt, det er ikke de som skal leve mitt liv liksom. Sånn er det fint her da, vi kan bestemme mer over livet vårt her enn vi kan i Pakistan ((Ebru).

Av verdier blir også Norge som land fremhevet. De synes å sette stor pris på de mulighetene de har her i landet i forhold til foreldrenes hjemland. Norge fremstår som et land hvor de har muligheter og rettigheter til å bli behandlet som selvstendige, individuelle personer med rett til å bli hørt og rett til å bestemme selv. Også forskjellen mellom disse landene i forhold til skolen og skolehverdagen blir fremhevet som et stort pluss i Norges favør. Tydeligvis har jeg ingen aning om hvor strengt det er på skolene i Pakistan:

- *Jeg kunne aldri tenkt meg å bo i Pakistan, jeg pleier å gå der på ferie og sånn, men vil ikke bo der, nei, nei. Jeg har jo vokst opp i et samfunn, i Norge, og snakker norsk og det ville vært veldig vanskelig for meg å flytte dit (Ebru).*
- *Jeg kunne aldri tenkt meg og bodd der. Det er sånn derre, med skole liksom, vet du hvor strengt det er der eller? Det er ikke så mye frihet der liksom, ikke noe åpent, her er det mer åpent og på skolen og liksom (Elvan).*

Medbestemmelse

Det å bestemme over seg selv er også tidligere nevnt som en vesentlig verdi i informantenes liv. De gir uten unntak uttrykk for at dette er en selvfølge, at det er deres liv og at ingen skal leve deres liv for dem. Samtidig svarer de på spørsmål som gjelder medbestemmelse at de har stor respekt for sine foreldre og alltid hører på hva de har å si, grunnen til dette er at foreldrene stort sett har rett:

- *Jeg synes jo det er en selvfølge at jeg får være med å bestemme, men det er jo ikke sånn at jeg får være med på å bestemme alt selv, jeg diskuterer jo med foreldrene mine og vennene mine, så det er ikke sånn at jeg gjør alt det jeg vil og alltid det jeg vil liksom. Fordi noen grenser må jo foreldrene sette, ellers er det liksom helt sånn kaos. Men jeg får jo være med på å bestemme sånne ting som er viktig for meg (Ebru).*

- *Det å være med på å bestemme for meg er ganske naturlig. Selvfølgelig må jeg spørre foreldrene mine først, får jeg lov av dem så gjør jeg det jeg vil. Men jeg kan jo ikke bare gå ut når jeg vil, jeg må jo spørre dem først (Silvi).*
- *Og så jo eldre man blir liksom så blir man jo mer innlemmet i familien kanskje, man blir mer med på å bestemme ting. Jeg har jo alltid vært med på å bestemme ting hjemme da, det har jeg vært og det har vært kjempefint. Det har vært fint å si sin mening, fint å få motargumenter og, for det er da man lærer egentlig. Og fint å kanskje skifte mening noen ganger og ha, ha (Myram).*

Fremtredende i informantenes svar, er også den felles fremhevelsen av hvor fint de har det i forhold til mange andre med samme bakgrunn. Alle disse familiene fremstår som rimelig liberale, åpne og lydhøre, ikke strenge, liker å diskutere for å komme frem til felles gode løsninger. De tolererer motargumenter, og ser en verdi i å kunne skifte mening dersom det argumenteres godt for dette. De understreker at ingen av deres foreldre ville finne på å tvinge dem til å gifte seg med noen de ikke selv ville, de står fritt til å velge selv og alle har stor tiltro til at de grensene som dog settes for dem er til deres eget beste. Dermed fremstår grenser, regler og forslag fra foreldrene som helt greit og uproblematisk.

Likestilling

De fleste svarene informantene har gitt på spørsmål vedrørende likestilling, viser at de helt klart skiller mellom kjønn når det gjelder praktiske oppgaver og hverdagsliv. Dette er begrunnet med både fysiske forutsetninger, omsorgsrollen, religion og kultur. Ingen av dem levner noen tvil om at husarbeid, matlagning og omsorg for familie er mors ansvar. Far tar tilsynelatende ingen del i dette. Selv om mor jobber ute, noe hun kan gjøre hvis hun har lyst, mener de det tradisjonelt sett blir sett på som hennes plikt å sørge for at hus, hjem og familie er ivaretatt. Flere av informantene synes dette er urettferdig og at dette bør endres over tid. Begrunnelsen de gir for dette synspunkt, er at i dagens samfunn, både i Norge og i Pakistan, er det stadig flere kvinner som jobber ute:

- *Det er menn som skal jobbe ute og ta med lønna hjem og forsørge familien. Altså det er menn som skal gjøre det, men hvis kvinnen har lyst til det så kan de gjerne gjøre det, det er ikke noe sånn at de ikke får lov til å gjøre det. Men de må kunne sine plikter hjemme og, ikke bare det som er ute liksom. De deler ikke pliktene hjemme fordi om kvinner jobber ute (Myram).*

- *Siden det har blitt forskjell ikke sant, så hvis mannen ikke har jobb og hun har jobb, så en av de må jo forsørge familien ikke sant? Når ikke han kan gjøre det, så må jo hun gjøre det da. Og da må jo han vite at han må lage mat, og hjelpe til med barna og sånn (Elvan).*

- *Men de vasker ikke gulvene da ha, ha. Nei, aldri, nei, nei! Ikke husarbeid, og vaske klær og sånn, nei, nei. Men når det gjelder mat og sånn, de lar jo ikke barna sulte i hjel liksom, når moren ikke er hjemme. Men alt det andre gjør mamma når hun kommer tilbake ikke sant, vaske klær eller andre ting, hun pleier mest å gjøre det i helgene da (Myram).*

- *For meg betyr likestilling egentlig at det er helt greit for meg at menn og kvinner har likestilling. Jeg har lyst til å stemme, akkurat som menn gjør fordi jeg mener at kvinner skal også få lov til å si sin mening da når det gjelder samfunnet. Men når det gjelder sånn derre enkelte områder så mener jeg det er greit å kanskje ha litt sånn at det er mer tilegnet for menn kanskje liksom enn kvinner, siden menn er mer sånn fysisk og sånn. Og noen er kanskje mer sånn passer for kvinner, for kvinner er mer sånn omsorgsfulle, ikke sant, så sånne yrker som man trenger omsorg og sånne ting. For menn klarer jo ikke å være sånn sensitive og prøver å forstå problemer og sånn, ikke alle menn i hvert fall. Jeg kjenner ingen ha, ha! Jeg kjenner ingen som klarer å forstå og være sånn derre, kvinner er mer sånn knyttet til hverandre liksom (Silvi).*

- *det skal være mer likestilling mellom menn og kvinner. For at det er veldig stor forskjell her, det er sånn at i vår kultur skal kvinner bare være hjemme og sånn, og det er veldig dumt da. Vi er like mye verdt som mannen da, så...men jeg syns mannen kan ta mer ansvar, de kunne lære å lage mat for eksempel, det er urettferdig at kvinnen skal jobbe både ute og hjemme og ikke mannen (Aina).*

Likevel sier de at aspektet med å ivareta denne morsrollen i fremtiden, også har påvirket deres valg av yrke. Jobber de som tannlege for eksempel, kan de gå hjem klokken 16.00 og lage middag og ta vare på barn og hjem; ”når jeg valgte å studere odontologi, så var det også kanskje på grunn av at det er fast tid, det er fra 8 - 4, og da tenker jeg kanskje litt mer sånn at 4 kan jeg komme hjem, hvis jeg er stor så kan jeg komme hjem da og lage mat og sånn forskjellig” (Myram).

Når det kommer til mer offentlige saker, som for eksempel stemmerett, lik rett til utdanning og arbeid og frihet til å gjøre ting de ønsker, gir de uttrykk for at det ikke er riktig at gutter skal ha det annerledes enn dem. De mener dette er en rettighet i Norge, og at dette burde være likt. I tillegg ser det ut til å være et stort skille når det gjelder forholdet til det annet kjønn. Her mener de religionen spiller en særskilt rolle, og sier at ingen muslimsk kvinne kan gifte seg med en ikke-muslimsk mann. Omvendt mener de det går greit, og flere av informantene har familie og slekt som har giftet seg med norske kvinner:

- *Men i motsetning til broren min, hvis han hadde kommet hjem med en norsk kvinne, så hadde vi godtatt henne fordi en muslimsk gutt kan gifte seg med en ikke-muslim for å si det sånn, med en kristen kvinne for eksempel. Men jeg kunne ikke gjort det samme, for islam mener at for en kvinne er det vanskelig å få en mann til å gjøre at barna blir muslimske, skjønner (Myram)?*

Dette virker inn på dem i ungdomstiden også. Den tiden jenter generelt begynner å gå ut med gutter og får kjærester, fjerner mange av de norskpakistanske jentene seg fra dette fellesskapet og vennskap blir oppløst. Dette gjelder langt fra alle, og mine informanter var svært opptatt av å formidle at de alle kjente noen som levde et dobbeltliv:

- *Ehh, jeg tror de gikk i en helt annen retning. Hver vår vei liksom. De begynte å røyke og.... Og da følte jeg at det ble feil. Og gutter særlig også. Og derfor så syntes jeg det var best å være sammen med de som var mer like meg. Det var likt for mange av de med pakistansk bakgrunn også da...Jeg tror ikke familien dems vet det. De lever på en måte et dobbeltliv. En måte hjemme og en måte på skolen og sammen med venner. Jeg syns det er veldig synd på foreldrene dem da, de kjenner jo ikke datteren sin (Aina).*

De mener deres kultur tilsier at jo eldre jentene blir, jo mindre er de sammen med gutter. Det ser også ut som at jenter generelt er mer avhengig av aksept for valg av ektefelle, enn det guttene er.

Frihet

Uten unntak mener alle informantene at de har en stor grad av frihet, og at dette betyr mye for dem. Frihet for dem betyr at man kan gjøre som man vil, og det man har lyst til. Med det mener de at de kan gå kledd som de vil, gifte seg med den de vil, være sammen med de venner de selv velger, tenke og ha egne meninger som de vil, og ta den utdanningen de selv ønsker:

- *Jeg har jo stor frihet. Det betyr at jeg får lov til å gjøre ting man vil, for eksempel så har jeg frihet til å svømme, jeg har frihet til å for eksempel å komme til venninnen min når jeg vil, jeg har frihet til masse egentlig, gå til venninner når det passer meg liksom, frihet til å velge fag selv, frihet til å velge yrke selv, som jeg har lyst til å bli. Jeg har ganske stor frihet i forhold til gutter også. Altså det med gutter og sånn så har jeg ganske stor frihet til å velge den jeg har lyst til å gifte meg med, og ikke den mine foreldre sier (Myram).*

- *Frihet er på en måte at jeg kan gå kledd som jeg vil, og ha den tankegangen som jeg vil ha og kunne ha egne meninger, og at jeg kan leve som jeg vil og ikke misbruke den friheten jeg har, at det finnes grenser, men at jeg har muligheter (Aina).*

- *Frihet, hva det betyr? Det er sånn at jeg kan gjøre det jeg vil, men jeg bare spør og så er det greit liksom. Men jeg spør først da, og er det nei så er det nei, og er det ja så det greit liksom. Jeg kan velge utdanning (Elvan).*

- *Det er viktig å ha frihet, det er liksom viktig fordi alle må jo ha sine egne meninger og ha frihet til å gjøre det de vil. Det er jo ikke akkurat sånn at jeg kan gjøre alt som jeg vil, det er sånn at jeg noen ganger må komme tidlig hjem og kan ikke være ute til 12 og sånn (Ebru).*

- *Vi skal ikke gå med for stramme klær. Jeg bruker veldig stramme klær, og faren min sier at jeg ikke skal gå med så stramme klær. Men jeg gjør det for det. Ikke alltid, men noen ganger, ofte fordi det er mote og fordi jeg synes det er fint. Jeg er ganske opptatt av moter og klær og sånn, det er jo de fleste. Jeg var i badeland en gang, og de gikk jeg med noe sånn shortsoppleggstil, og det hadde ikke moren min noe i mot liksom. Det er sånn. Det er en slags tights og t-shirt liksom, jeg ville jo ikke gått rundt i bikini akkurat. Det er på grunn av islam, men også på grunn av kulturen vår også, da kunne det fort ha gått rykter om du skjønner? Da kunne det blitt en stor sak ut av det, folk ville tenkt at jeg var en dårlig datter, det ville vise dårlig respekt for mine foreldre liksom (Silvi).*

Likevel understreker de fleste av dem at det er jo selvsagt en frihet under visse rammer. Foreldrene regulerer naturlig nok grensene. Dette gjelder for eksempel innetider, hvor man kan gå hen, hva man kan være med på eller ikke, og lignende.

Ifølge informantene spiller også religionen en selvsagt rolle når det gjelder rammene for frihet. De fleste av dem er for eksempel svært opptatt av klær, men fremhever at de både bryter med islamske regler og deres kultur når de kler seg som de gjør. De opplever også at flere kommer på skolen iført hijab, men tar denne av seg på skolen og på igjen når de går hjem. De gir uttrykk for at det noen ganger føles som en plikt som muslim å følge disse reglene, spesielt i forhold til hijab og tildekking:

- *Jeg er veldig mye opptatt av moter og sånn, men jeg liker å gå med det jeg liker å ha på. Jeg bruker ikke skaut eller noe sånn, hijab og sånn. Foreldrene mine har aldri sagt noe om at jeg skal gå med det. Det er jo en del av islam liksom, men det kommer an på. Nesten alle mine venner går med like klær som meg, klær er viktig, vi kan jo heller ikke gå med miniskjørt og sånn, vi skal jo dekke kroppen vår, grensen går jo med miniskjørt og shorts og sånn (Elvan).*

- *Det finnes jo også sånn som for eksempel badedrakter for muslimske jenter og sånn, det er visst noe på Furuset vet jeg. Jeg er jo muslim, men jeg går ikke med sånne klær og spesielle ting og sånn, men jeg hører jo på faren min, men det er helt opp til meg, det er ingen som tvinger meg til noe eller sånn (Ebru).*

- *Det er mange jenter som ikke vil gå med hijab, og jeg har opplevd at det er mange jenter som kommer på skolen og tar av seg hijaben med en gang der da, men noen ting er jo viktig da. Jeg går for eksempel i svømmehallen på fredager når det er for muslimske kvinner. Det har med religion å gjøre. Den sier jo at man skal dekke seg for menn, mest for det at det er rett å slett ikke lov å gjøre noe annet (Aina).*

- *Det betyr mye for meg å bruke det fordi, jeg vet ikke jeg, fordi jeg føler at det er bra. Jeg bare gjør det egentlig, fordi islam sier det så gjør jeg det. Jeg mener at det er en plikt som muslim at man skal på en måte gjøre det. Man skal gjøre som Allah sier, når man bor under Allahs hus, skal man gjøre sånn. Det mener jeg, så derfor så pleier jeg å bruke hijab (Myram).*

Religionens regler og krav ser ut til å av og til innebære et tidspress for dem. Det er forholdsvis klare regler i islam for hvor ofte man skal be, hvordan man bør lese Koranen, besøk i moske og muslimsk fellesskap, men jentene sier de opplever ofte at de kanskje burde vært mer ”religiøse”, dvs. praktiserende i forhold til religion;

- *Det er jo sånn at du skal be fem ganger om dagen, og det blir ganske vanskelig når du går på skolen og de fleste timene er det mye å gjøre liksom. Men jeg tar det jeg rekker og ber og prøver å finne plass da, det er jo på en måte plikt da. Ellers føler jeg at jeg tar ansvar, og det er ikke noe som mangler eller jeg har ikke noe dårlig oppførsel eller noe sånn. Jeg mener jeg oppfyller de kravene til islam likevel. Men jeg kunne kanskje vært litt mer religiøs likevel enn det jeg er da, men skolen og sånn, jeg får ikke tid, ikke sant (Aina).*

Det går igjen i intervjuene at de forhåpentligvis vil forbedre seg, både i forhold til klær og religiøs praksis, når de blir eldre:

- *Jeg har ikke lyst til å bruke skaut eller hijab akkurat nå, jeg pleide å si at jeg skulle bruke det siden engang, men nå er jeg mer usikker på det (Silvi),*

- jeg bruker ikke hijab og sånn da, jeg har tenkt å gjøre det da, men ikke nå liksom. Kanskje når jeg blir eldre. Nå er jeg bare 16 år, nå kan jeg gjøre mange feil og sånn, kanskje jeg ikke føler for det nå, det er liksom sånn at det er opp til meg når jeg vil starte med det og akkurat nå føler jeg ikke at jeg vil starte, men kanskje jeg vil starte før det. Men det er helt opp til meg, men jeg vet ikke når jeg vil starte, men jeg har tenkt til å starte i hvert fall, med skaut, men ikke sånn fulldekket da, men sånn hijab da (Ebru).

4. Sammenfallende og kontrasterende funn i forhold til tidligere studier

Noe av kritikken mot Østberg har vært bruk av få informanter, og noe av hensikten med oppgaven min er å se på hva i mitt materiale det er som støtter eller går imot hennes og eventuelt andres funn. I hovedsak er mine funn svært sammenfallene med Østberg og Jacobsen sine data. At dette kommer til uttrykk på ulike måter og på de fleste områder, er svært interessant og stadfester deres teoridanning på feltet. Noen unntak er det dog, og i dette kapittelet vil både de sammenfallende funnene og unntakene bli kommentert. I tillegg reiser jeg også en problemstilling som er svært lite omtalt i for eksempel Østberg sin studie; nemlig om dette området er like problemfritt for alle, slik hun kan gi inntrykk av.

Østberg mener forhandlinger foregår på minst tre arenaer, og at dette går som en rød tråd gjennom forholdet mellom religion og hverdagsliv i de temaene som er mest sentrale for de muslimske ungdommene. Denne drøftingen er også delt inn på samme måte, men i tillegg kontrasteres den nevnte problemstilling i forhold til tidligere studier.

Nivå 1 – Etablering av og forhandling om sosiale og religiøse grenser

Det er liten tvil om at familien, og dermed også religionen, regulerer mye av ungdommens sosiale og religiøse grenser. Alle mine informanter tilslutter seg påstandene om at familien representerer den største verdien i deres liv. Foruten familien, er verdier som venner, utdanning, selvstendighet og selvrealisering, individualisme og til en viss grad frihet og likestilling viktig for dem. Det virker således åpenbart at etablering av regler og forhandling mellom ungdommene og foreldre i forhold til hva som er tillatt og hva som er forbudt, kan bli en vanskelig balansegang. Det å kombinere sentrale verdier i et familieorientert, kollektivistisk samfunn med de sentrale verdiene i et individorientert samfunn som Norge, vil nødvendigvis måtte by på utfordringer og kompromisser. Likevel ser det ut til at dette er forholdsvis uproblematisk for de fleste, men ikke alle.

At identiteten ikke er fastlagt og statisk, men noe som skapes kontinuerlig i samhandling med andre er det stor enighet om hos de forskerne jeg har referert til. Dette betyr at kan man forstå identitet som noe som endres og påvirkes ut fra ulike sammenhenger, både familiær bakgrunn og i den konteksten man lever. Det er derfor naturlig at man tilegner seg både tradisjonelle og nye verdier, og at dette kombineres i en identitetsutvikling. Empiri i denne studien og den bakgrunns litteratur jeg har brukt viser en påfallende konstruktiv tilnærming av tidligere empiriske funn, men også motsetninger og uavklarte områder. Alle mine informanter gir uttrykk for at de opplever å ha en stor grad av frihet og medbestemmelse på alle områder. De velger hva slags utdanning de ønsker, de kan ha de vennene de vil, gjøre det meste av hva de ønsker på fritiden, utøve sin religion på den måten de ønsker og er høyst delaktig i valg av ektefelle når den tid kommer.

Østberg sier at forhandlinger med foreldre er karakteristiske for ungdomstiden, og at dette vanligvis er forholdsvis uproblematisk. Det samme viser min studie. Familiene til mine informanter er tilsynelatende forholdsvis liberale og åpne for diskusjon og meningsutveksling. Informantene fremhever ofte og i ulike sammenhenger at deres foreldre ikke er så strenge som kanskje mange andres foreldre er, og at de i stor grad får være med på å ta avgjørelser selv. Likevel kommer det klart frem at de har stor respekt for foreldrenes meninger, og at disse oftest viser seg å være ”riktige”. Det fremkommer tydelig at det i tidlig barndom etableres et rollemønster i forhold til kjønn og familiehierarki, og det kan nok være riktig at de realiserer seg innenfor disse rammene (Hagen og Qureshi 1994). Ut fra det de svarer på spørsmål om likestilling, medbestemmelse og frihet, virker det som om de ikke ser det som en motsetning av ulikheter mellom roller og kjønn og stor grad av autonomi. Etter deres mening har de stor grad av frihet, og det er lite eller ingenting som hindrer dem i å leve det livet de ønsker. Dette kan muligens forklares ved at primærsosialiseringen sitter så dypt som Berger og Luckmann (Sand 1997) hevder, mens de senere sekundære identiteter både utvikles og endres.

I forhold til etablering av grenser for sosial og religiøs atferd, er data fra mine informanter klart sammenfallende med Østberg sine funn. De kan gjøre ”som de vil” - bare de avklarer med foreldrene at dette er i orden, et rollemønster i forhold til ansvar og hjemmet blir tidlig etablert og blir også mer markert jo eldre de blir. Alle er de troende og praktiserer islam så ”godt de kan” og når de ”har tid”, skole og utdanning er viktige for dem og de er opptatt av samfunnsutvikling og selvrealisering. De områder som utkrystalliserer seg som motsetninger er delvis forhold som diskuteres i samfunn og media, litt i forhold til kleskoder og noen relasjoner, spesielt i forholdet til venner og det annet kjønn.

Nivå 2 – Den sosiale samhandlingen mellom ungdommer

Sosialisering foregår på både en formell og uformell arena. Den uformelle arenaen er tidligere definert som familie, venner, massemedia og nabolag, mens skole og moske er tillagt en formell rolle (Sand 1997). Både skole og moske kan nok i mange sammenhenger defineres som en uformell arena også, da degge deler kan fungere på ulike nivåer i samsvar med det Østberg kaller en åpen og en skjult læreplan (Østberg 2003). I tillegg mener Østberg også at den offentlige grunnskolen er den viktigste sekulære institusjon i de muslimske barnas liv. Legger man til grunn at identitetsutvikling foregår i samhandling med andre, er det naturlig at skolen, som den største formelle sosialiseringsarena for barn og unge, er vesentlig i denne sammenheng. Ofte er det her det utvikles vennskap på tvers av etnisitet og kulturer, det er her man tilegner seg kunnskap, verdier, holdninger og atferd som er akseptable og preger det samfunn man vokser opp i. Det er denne sosialiseringen som bidrar til at ungdom identifiserer seg med normer og samfunnets kultur, og ”lærer” seg å fungere tilfredsstillende og ”normalt” i et samfunn (Sand 1997). Det å mestre kulturelle koder og være en del av en ungdomskultur, gir både trygghet i tilværelsen og trygghet i forhold til utvikling av egen identitet.

Det er kanskje denne arenaen som også danner basis for konstruksjon av andre sider av identiteten enn den delen som primærsosialiseringen og hjemmet bidrar med. Her utvikles både en konstruktiv tilslutning til sentrale verdier i et individorientert

samfunn, samtidig som man ser kontrasten i sentrale verdier i et familieorientert samfunn. Den pakistanske og norske konteksten møtes og utvikles i samhandling med venner, lærere kunnskap og kulturelle normer. Muligens er det her motsetningene og utfordringene også starter.

På det Sand omtaler som den formelle arena er det få eller ingen motsetninger mellom mine funn og tidligere empiri. Informantene mine gir alle uttrykk for at skolen er viktig for dem og at de trives og gjør det godt på skolen. Både de og deres foreldre mener at utdanning er viktig og at skolehverdagen danner rammen rundt mye av deres liv. Her har de venner blant både gutter og jenter, og blant ulike etniske grupper. De opplever et uddramatisk flerkulturelt akseptert samfunn, og føler seg ikke stigmatisert som muslim. Den debatten om konflikt mellom hjem og skole som er omtalt i tidligere forskning og i media, har ikke hold i noe utsagn hos mine informanter (Østberg 2003, Jacobsen 2002, Sand 1997 m.fl.) Dette støtter Østbergs oppfatning om at foreldre i hovedsak er positive til den norske skolen, til tross for kristen formålsparagraf og et kristent og humanistisk verdisyn (L97, Østberg 2003). Synspunkter i forholdet til KRL-faget er også sammenfallende i mitt materiale og Østberg sitt. Det er et utelukkende positivt syn på KRL som fag i skolen, og begrunnelsene for dette er det samme i begge studiene. Ungdommen synes det er verdifullt å lære om religioner, både sin egen og andre. I tillegg mener de det gir et verdifullt innblikk i andre kulturer som bidrar til respekt og toleranse for andre mennesker. Det eneste de trekker frem som noe negativt i min undersøkelse, er at islam mange ganger blir fremstilt som en streng religion, en påstand de mener skyldes manglende kunnskap og viten om denne. De tilbakeviser alle at de opplever islam som streng og med strenge regler. Tvert i mot mener de fleste av dem at det finnes store likhetstrekk mellom kristendommen og islam, og at disse religionene har de fleste verdiene felles.

På den uformelle arena derimot, synes jeg å kunne se noen flere motsetninger enn det som tidligere har kommet frem. Dette blir tydeliggjort spesielt i forhold til to områder; spesielle hendinger i samfunnet/ media og i forhold til vennskap. Østberg

hevder at ett av hovedproblemene for muslimsk ungdom som vokser opp i Norge i dag, er at deres personlig liv i så stor grad påvirkes negativt av storpolitiske hendelser og ”av en hegemonisk diskurs der de selv er plassert nederst på rangstigen (som innvandrere) eller som representanter for ”fienden” (islam) (Østberg 2003: 150). Dette samsvarer lite med oppfatninger hos mine informanter. De sier rimelig entydig at dette ikke påvirker dem personlig. De har ikke fått noen negative kommentarer eller følt at dette angår dem, verken på skolen eller i fritiden blant venner. De er klar over hva som skjer, og følger naturligvis interessert med på debatter som vedrører både tvangsekteskap, omskjæring og æresdrap, men blir mer triste og sinte over at slike ting skjer i islams navn enn at dette er relatert til dem selv. Noe av årsaken til at dette ikke berører dem personlig, krediterer de Norge som land for. De mener Norge er et godt land å bo i så måte, men er bevisste at det ikke er slik overalt ellers i verden.

Likevel stiller jeg meg bak Valens opplevelse om at de unge jentene er veldig opptatt av å fortelle hvordan muslimske jenter egentlig er, hva islam er og hvordan de opplever det å stadig bli hengt ut i media med urettmessige påstander om disse temaene (Valen 2002). Jeg opplevde også et fokus på dette området. Spesielt var de opptatt av å formidle at islam ble mistolket som religion, at den ble fremstilt for streng og at norske folk ofte misforsto og generaliserte muslimer ut fra enkelte grupper. Dette støtter Jacobsens påstand om at de unge muslimene ofte bruker en ”vestlig” diskurs når de krever anerkjennelse som individer og for sin religiøse identitet (Jacobsen 2002).

Det andre området jeg mener står i et motsetningsforhold til Østberg sin studie og som også representerer en utfordring jeg senere kommer tilbake til, er relasjoner i forhold til venner. Mer spesifikt, vennskap som tar slutt og/ eller endrer seg etter hvert som alder og religiøse/tradisjonelle eller kulturelle grenser blir mer fremtredende. Hos Østberg kommer ikke dette frem at det er noe tema. Alle mine informanter fremhever at venner er viktige for dem, og at venner har stor påvirkningskraft i utviklingen av deres identitet. Det er derfor viktig å velge venner

med omhu, venner som er ”ordentlige”. Det ”ordentlige” er identifiserbart med tilsynelatende pakistanske og islamske verdier. Det å være flink på skolen, ikke ha kjæreste, eller å røyke eller nyte alkohol. Alle informantene mine har tidligere hatt vennskap med jenter som nå er brutt, alle sammen kjenner også ”flere” som de sier ”lever et dobbeltliv”. Dette skyldes at disse jentene har fått seg kjæreste eller begynt å røyke. Qureshi har beskrevet hvordan og hvorfor jenter tradisjonelt sett ikke lenger får være sammen med gutter når de kommer i tenårene (Hagen og Qureshi 1994). I Østberg sin studie gir mange av jentene uttrykk for at siden jenter har et større ansvar for å bevare familiens ære, innebærer dette at jenter helst ikke skal bli sett sammen med en gutt. Det å ha kjæreste er helt utelukket (Østberg 2003). Også Valens informanter nevner det å ha kjæreste som et konkret eksempel som kan få negative konsekvenser både for jentene og hennes familie, at de vil miste ære (Valen 2002). Det er liten tvil om at det å ha kjæreste, nyte alkohol eller røyke er karakteristisk for forbud ifølge den pakistanske tradisjon, det er også liten tvil om at disse handlingene er relatert til en norsk, tilsynelatende allmenn kultur.

Østberg mener det underliggende tema i forhold til forhandlinger på alle sentrale områder er forholdet til det motsatte kjønn. Det at jenter og gutter ikke får være sammen, verken i vanlig vennskaplig sammenheng eller som kjærester er vanskelig å etterleve i en norsk kontekst, sier hun. Hennes informanter mangler imidlertid et slikt opprør, men jentene snakker og drømmer allikevel om gutter og romantikk. Samtidig fremhever hun at dette generelt blir praktisert med stor variasjon, og at også ungdommen i hennes studie kan av og til gå bak ryggen på sine foreldre. Dog understreker hun at denne type dobbeltliv er mest utbredt blant guttene (Østberg 2003).

Dette står i kontrast til det mine informanter forteller. Her fremkommer det at de alle kjenner til denne type dobbeltliv hos jenter, også venner de har, eller har hatt tidligere. De uttrykker medfølelse med disse jentenes foreldre som ikke vet hva deres døtre er eller bedriver, og tar avstand fra dem da de mener dette påvirker deres egen identitet. Jacobsens studie bekrefter også at flere unge jenter har identitetsproblemer

fordi de vokser opp i to kulturer. De opplever det vanskelig å prioritere mellom ulike verdier og takle kryssende press som følge av å være flerkulturelle (Jacobsen 2002).

Nivå 3 – Indre refleksivitet

Det å balansere ærlighet overfor seg selv med respekt og vennlighet overfor andre i ulike tradisjoner og i ulike kontekster, er en utfordring i seg selv. Hvis det da på den ene siden er en altomfattende tradisjonell religion som islam som styrer hverdagslivet, og denne skal kombineres med sekulære verdier og et ønske om autonomi i et sekulært samfunn, står man overfor en uoverkommelig oppgave. Det handler altså om å velge, det handler om verdier som kan forsakes og det handler om fortolkning av praktisering av religion. Det kan se ut som om vi står overfor grupper i dagens samfunn, som innretter seg på ulike måter i forhold til å finne sitt livssyn og sin livsstil. Nøkkelordene her ser ut til å være en kombinasjon mellom en individuell religiøs oppfattelse, utøvelse og praksis og en individuell tilpasning til valgte og bortvalgte verdier. For å kunne gjennomføre dette, trengs både styrke og selvstendighet, en trygghet på seg selv og en støtte fra samfunnet rundt.

Den religiøse oppfattelsen og praksisen hos mine informanter var temmelig likeartet. Mange av de samme tendenser som er beskrevet i Østberg sin studie, fremkommer også i mitt materiale. Det at ungdommene fortolker islam på sin måte, og at islam ikke betyr det samme for hver enkelt, er felles. Derav også ulik praktisering av både kleskoder, bønn og roller. Ingen av mine informanter har en veldig sterk involvering i det islamske fellesskapet i forhold til en bestemt moske eller en bestemt retning. Likevel har de et bestemt fellesskap som muslimer, religionen betyr mye for dem og de er opptatt av å signalisere hva den betyr og hvordan for dem som person. De vurderer alle hva som er best for dem, og hvordan de best kan praktisere. Hva de velger og ikke minst, hva de velger bort. Det er liten tvil om at det i hverdagen er den kroppsliggjorte praksisen, mer enn ideologien, som er mest viktig. Tradisjonelle regler, kleskoder og klær, det å be, lese i Koranen og faste under ramadan er det som oftest blir nevnt i forbindelse med praktisering av religion. Den ideologiske dimensjonen blir nesten bare nevnt når det blir snakk om islamske terrorhandlinger

eller misforståtte handlinger i islams navn. Dette er også sammenfallende med funn i Østberg sin studie. (Østberg 2003).

Det å respektere familien, være en god datter, venn og søster er en måte mine informanter identifiserer seg med religionens krav på. Likeledes det å gjøre ting som islam tilsier at de skal gjøre; å be, faste, overholde mat- og klesregler, ikke drikke alkohol og ikke være sammen med gutter er eksempler de trekker frem som karakteristiske trekk. De er veldig opptatt av å tilbakevise islam som en streng og voldelig religion. Det å bruke tvang eller makt mot andre mennesker, mener de strider mot religionens natur. De sier de sjelden diskuterer religion med hverandre, og at ungdom vanligvis er mer opptatt av ting som moter, film, skolen og lignende. Likevel gir flere av dem uttrykk for at KRL-faget er det faget de liker best på skolen, og at de verdsetter det å lære om andres religion, hva de tror på og hvordan de praktiserer. Det kan virke som om et substansielt religionssyn og tradisjonell/modernistisk identitetsforståelse har en viss affinitet til hverandre og tilsvarende for den funksjonelle religionsforståelsen og den senmoderne religiøsiteten. Etter min mening uttrykker alle mine informanter i utgangspunktet et klart substansielt syn på religionen, ved å trekke frem sentrale kjennetegn og hva religionen regulerer i forhold til de fleste områder i deres hverdag, samtidig som de tilpasser seg et funksjonelt syn med å gjøre de valg de mener passer dem best.

Til en viss grad skiller de mellom hva som er religion, hva som er tradisjon og hva som er kultur. Nå er dette generelt et vanskelig skille, men det virker som om de relaterer områdene til praktiske gjennomførbare handlinger i deres hverdag. For eksempel er problematikken rundt det å få tid til å gjennomføre bønn etter kravene, sammenlignbart med Østberg sine funn; de har ikke så god tid til dette, lekser og venner tar mye tid og de gjennomfører de religiøse krav de synes de får tid til. De går sjelden i moske, men alle faster og er opptatt av å understreke det. Ingen av dem kunne tenke seg å ha kjæreste, og alle tar avstand fra røyk, alkohol, og spesielle matsorter. Når det gjelder klær er imidlertid grensene mer flytende. Her understreker de at det egentlig er en plikt å dekke seg til, men forklarer egen klesbruk med at de

tilpasser seg norske forhold og er opptatt av klær og moter. Ingen av dem ønsker å skille seg ut i forhold til klassekamerater og venner de har på fritiden, og mener de fleste går med vanlige vestlige klær på skolen og at dette er akseptert. Derimot er alle opptatt av at når det gjelder fritidsaktiviteter som for eksempel svømming, da må klesregler tilpasses, og de er nøye med å dekke seg til når de går i svømmehallen eller på stranden med familien. Bruken av hijab eller annet hodeplagg er også høyst frivillig. Selv om de fleste innrømmer at man kanskje burde bruke det, er det bare en av mine informanter som gjør det. Dette er tildels forbundet med en islamsk plikt for henne, men hun ser ikke at det svekker inntrykket av hennes religiøsitet hos de andre venninnene sine. Tvert imot, hun hevder at dette må være helt frivillig og at hver og en får gjøre det de mener er riktig og viktig for dem. Alle disse handlingene er også forbundet med et tidsperspektiv. Nå er de unge og har muligheten til å feile og prøve seg frem, men de regner med at dette vil endre seg over tid.

Mye av disse holdningene føyer seg inn i en generell viten om ungdom og religiøsitet. Det Winje karakteriserer som senmoderne religion, det at den er privat eller deregulerende, betyr at individer selv setter premissene for hva en vil tro og gjøre (Winje 1999). Dette gjelder for ulike livssyn, og er et særpreg hos unge, også hos muslimer. Dette støttes av Østberg når hun hevder at ungdom er selektive og fortolkende, og ønsker å realisere seg selv innenfor rammen av et religiøst fellesskap (Østberg 2003). Selv om Jacobsen konkluderte med at for hennes informanter var ideologien viktigst, var også her graden av praktisering varierende. Uansett fant hun en tendens til økt individualisering og personliggjøring av religiøs praksis og tro. Dette begrunner hun med at den enkelte har muligheten for å ta valg, i stedet for å følge en medfødt plikt som muslim (Jacobsen 2002).

5. Avsluttende diskusjon

Mulighetene til å foreta valg i forhold til det å følge medfødte plikter eller tradisjoner, kan ofte fortone seg som noe uklare. Ulike typer samfunnsdebatter og oppslag i mediene bekrefter ofte denne flersidigheten. Når ulike typer temaer og hendinger får fokus, skaper dette både engasjement og meningsutveksling på flere arenaer og fra ulike vinkler. Et tydelig eksempel på dette så vi i debatten om bruk av hijab/ niqab i skolen. Ikke bare i land som Frankrike ble dette både et politisk og religiøst spørsmål, men relatert til norske forhold figurerte denne debatten på forsider av for eksempel Dagsavisen i flere dager på rad i oktober i fjor (Dagsavisen 3.4 og 5.10.2005). Selv om disse artiklene delvis angår somaliske innvandrere, understreker de flere områder i islam som jeg tidligere har omtalt i oppgaven, og det kommer relativt klart frem hvor komplekse slike områder er.

De fleste av de omtalte jentene hevder at det å bære slør er deres eget valg. De hevder å ikke være presset til det, og begrunner det med både religiøs tilhørighet og frihet til å gå kledd som de ønsker. Det som kommer tydeligst frem er at dette er en markering av religiøs og kulturell identitet hos de unge jentene, og at dette er viktig for dem. Dagsavisen (3.4.2005) viser til flere forskere (Thorbjørnsrud, Wikan, Vogt) som bekrefter at bruk av slør muligens øker fordi innvandrerjenter ønsker å vise sin identitet, og at ungdom tradisjonelt er opptatt av symbolbruk. Den religiøse tilhørigheten, eller mer spesifikt, de religiøse kravene innen islam kommer forholdsvis entydig frem blant de aktuelle jentene. De hevder at det å dekke til håret er et krav som er befestet i Koranen, og en av dem går så langt som å si at: "Koranen sier at du kommer til helvete om du ikke bruker hijab. Vi har ikke noe valg. De kvinnene som lar det være er ikke muslimer" (Mona fra Somalia i Dagsavisen 5.10.05:7).

Artiklene viser dessuten flere motsetninger i religiøse spørsmål, både blant egne grupper og i oppfatninger av religion og krav. Said Farah, i Somalisk velferdsforening, sier ansiktsslør ikke har noe med religion å gjøre, og at det bør

forbys. Dette får både støtte og motstand blant politikere og andre som arbeider med denne problemstillingen til daglig. Politikere, både muslimer og kristne, er delt i synet på dette og det finnes heller ingen retningslinjer fra Utdanningsdepartementet om hvordan skoler skal forholde seg til dette. Kristin Clemet, tidligere utdanningsminister, har gitt uttrykk for at religions- og ytringsfrihet er første prioritet, selv om klær og religiøse symboler oppfattes som støtende. Erling Lae, byrådsleder i Oslo, legger vekt på at man må akseptere ulikhet og respektere jentens valg. Han innrømmer dog at dette er et vanskelig område, hvor manglende kunnskap og innsikt gjør politikere usikre på hvordan dette skal håndteres. Representanter fra politiske motparter som Fremskrittspartigruppen på Stortinget og SVs Kari Pahle, med støtte fra Arbeiderpartiet ved Saera Khan, er derimot enige om at ansiktsslør bør forbys, mens leder i Utdanningsforbundet mener et forbud kun vil skape konflikt.

Disse motsetningene, uklarhetene og eventuelle medfølgende konfliktområder er etter min mening overførbare til ungdommenes verden. I artiklene fremstår jentene på den ene siden som selvstendige individer, med egne valg og en stolthet over å leve i et land hvor det både er religionsfrihet og mulighet til å velge hvordan man går kledd. På den andre siden sier de at de ikke har noe valg. Flere av informantene hevder at en muslimsk kvinne som ikke dekker til håret, kan ifølge deres tolkning av Koranen, ikke kalle seg muslim. De sier at det å være muslim må vises i handlinger og ikke bare i ord, og at dersom man ønsker å være en del av et muslimsk miljø og representere islam må man følge de kravene miljøet setter. Uten å følge disse kravene, blir man ikke akseptert i det muslimske miljøet, sier et av intervjuobjektene. Dette blir også eksemplifisert med de spenninger og konflikter som skolemiljøet til ungdommene representerer. På den ene siden kommer det frem at jentene som ikke bærer hodeplagg blir beskyldt for "å være løse på tråden, eller for å være " horer", på den andre siden sier ungdom fra samme "gruppe" at de ikke vil dømme muslimske kvinner uten hijab og at dette må være kvinnenenes valg. Som en siste digresjon, kan også nevnes at den skolen hvor ovennevnte påstand har skapt reaksjoner, er samme skole hvor to av mine informanter går. På spørsmål om stigmatisering av muslimer, fremhever de skolen som et godt sted å være og sier blant annet at: "På skolen er det

ikke noen forskjell på å være muslim eller kristen eller, ikke på xx skole, der er det ikke noe stor forskjell, de ser ikke så mye på det, der er alle sånn som de er, alle har sin stil og ingen er sånn som kritiserer andre liksom, du kan bare være deg selv” (Myram).

Ut fra ovennevnte kan vi se at annengenerasjons innvandreres kultur deler visse erfaringer og utfordringer på tvers av etnisitet, som de ikke deler med tidligere generasjoner. Jacobsen stiller imidlertid spørsmålet om ungdomskulturen er lik for gutter og jenter, og om det er forskjell på identitetsskapelsen i denne spesielle gruppen. I forhold til muslimske ungdommer tror jeg, i forhold til tidligere belyst litteratur, at svaret på det første må bli nei. På spørsmålet om det er forskjell mellom gutter og jenter i en identitetsskapelse, tror jeg roller og utvikling kan være forskjellig, selv om de prosessene jeg tidligere har beskrevet under identitetsutvikling er de samme. Mer relevant for min studie, er det å stille spørsmålet om hvilken rolle religionen spiller i identitetsdannelsen for jentene i denne gruppen. Muligens kan man også stille spørsmålet om en integrert plural identitet gjelder spesifikt for denne gruppen eller om det karakteriserer all ungdom, uansett tilhørighet eller livssyn. Jacobsen viser til mye europeisk forskning (Erikson, Vertovic og Rogers) som slår fast at ”identitetsproblemet” oftere ligger i observatørens øyne enn hos de unge selv: ”Er det da så enkelt som at det er ”vi” som skaper ”problemet”, mens ”de andre” opplever dette som uproblematisk” (Jacobsen 2002)?

Er ungdommenes livsverden uproblematisk?

Med utgangspunkt i at islam påvirker identitetsutviklingen til unge muslimske jenter, er det interessant å se hva dette spesifikt betyr. Identitet er tidligere definert som en vedvarende dialog med seg selv og omverden, og identitetsutvikling som en vedvarende bearbeiding av inntrykk (Østberg 2003). Bakgrunnen til jentene er i en viss grad forbundet med det jeg tidligere har omtalt som en tradisjonell, pakistansk kultur. Jeg har tidligere beskrevet (Hagen og Qureshi 1994) hvordan rollestrukturen understrekes fra tidlig barndom. Det betyr at primærsosialiseringen er dypt forankret. Videre vokser jentene opp i Norge, et pluralistisk og sekulært samfunn med andre

verdier og normer enn noe av det pakistanske. De går i norsk skole, snakker det norske språket og tilegner seg fort norske normer og roller. Lagt til grunn at en del ubevisste psykologiske strukturer og prosesser i samfunnet påvirker oss, er det naturlig at man utvikler både verdier og holdninger som er kjennetegnende for den konteksten man vokser opp i. Finnes det da de store skillene mellom denne gruppen og andre grupper av jenter på samme alder, og i tilfelle hvilke?

Denne gruppen har med seg en del typiske trekk fra sin barndom, slik også alle grupper norsk ungdom har. Det som i følge litteraturen kommer frem som et særtrekk ved de pakistanske ungdommene, er de sterke relasjonene til familie og ære. Også blant andre grupper er det sterke relasjoner til både nær familie og storfamilien. Ære er muligens et utdøende begrep blant moderne norsk ungdom, men det er heller ikke særlig vektlagt hos jentene i de aktuelle studiene jeg har vist til. De er alle troende og religionen betyr mye for dem, dog praktiserer de svært ulikt. Vi har sett at de religiøse reglene blir brukt i ulik grad, og at man velger ut og tilpasser regler til en hverdag som består av skole, venner og fritid. Et slikt fenomen er tidligere karakterisert som "vanlig", sett i en senmoderne religiøs kontekst (Winje 1999). Verdier karakterisert som "norske", som frihet, likhet, medbestemmelse og likestilling er viktig for denne gruppen, det er viktige prinsipper også generelt i vårt samfunn og mye av norsk skoles verdigrunnlag bygger på dette. Disse verdiene er tydeligvis internalisert hos jentene, men de praktiseres innenfor visse rammer. Slik er det hos de fleste grupper, noe avhengig av hvor man hører til. Det spesielle for norskpakistansk ungdom er at man gifter seg i et arrangert ekteskap med medlemmer av slekten. Det gjorde man her i Norge før også, og arrangerte ekteskap er en svært vanlig form rundt om i verden innen ulike grupper. Den sosiale kontrollen med fritid og valg av venner er strengere for jenter enn for gutter, det samme hevder mine barn at jeg har praktisert – og jeg er etnisk norsk. Det som utkrystalliserer seg i forhold til dette, er etter mitt syn de sanksjonene som kan iverksettes innenfor enkelte miljøer og grupper dersom reglene ikke følges.

Ut fra den forskning som er beskrevet (Østberg 2003) kommer det frem at norskpakistaniske gutter og jenter snakker om tre kjønn når de snakker om hverandre. Det er gutter, norske jenter som også inkluderer norskpakistaniske jenter, og pakistanske jenter. Det kan se ut som det er de pakistanske jentene som følger mer regelbundet de sentrale verdiene i et familieorientert samfunn. De norske jentene (også norskpakistaniske) har verdier som er mer relatert til et individualistisk samfunn. Kan det således være snakk om en redefinering av det å være pakistansk som har tatt opp i seg norske verdier? Kan denne norskpakistaniske gruppen av ungjenter muligens også sammenlignes med andre grupper norsk ungdom? Vi overser ofte de mange felles områdene som går på tvers av religionsgrensene, og som i virkeligheten er felles erfaringer. Relatert til mitt tema, og min kontekst, kan jeg eksemplifisere dette med et sitat fra Thomas Hylland Eriksen som sier:

Forestillingen om at religion, språk, kultur og etnisk opprinnelse danner en helhet har ganske stor oppslutning i vår type samfunn; faktisk i den grad at den tas for gitt også når erfaringen tilsier noe annet. Når dypt religiøse kristne på Sørlandet stemmer mot alle ølbevillinger, forstemmes av pornografien i Narvesens hyller, unnlater å bruke seksuell prevensjon og nekter sine døtre å gå på dans, trekker liberale nordmenn på skuldrene og kaller det "religion", eventuelt "forstokket religion" ... Når dypt religiøse muslimer i Groruddalen unnlater å servere alkohol hjemme, lar være å bruke seksuell prevensjon og nekter sine døtre å gå på dans, blir deres holdninger imidlertid oppfattet som et endelig bevis på at "innvandrerulturen" er så fremmedartet og eksotisk at den er uforenelig med "norsk kultur" (Eriksen 1995:42f).

Av ovennevnte sitat kan vi se at like handlinger kan utøse ulike tolkninger, avhengig av hvem som er avsender. Leirvik (2001) hevder at konservative moralske standpunkt, ofte får stempel som "typisk muslimsk" når de relateres til innvandrere (Leirvik 2001:76). På en annen side er det ikke usannsynlig at moderne jenter i kristne kirkesamfunn langt på vei har de samme verdier som det de pakistanske jentene hevder å ha. Dette kan tilsi at mange kristne jenter strever med de samme grenser og "regler" som de pakistanske jentene gjør. Mange av de kristne jentene verdsetter også likestilling og utdanning, selv om noen av dem venter med for eksempel sex til etter de er gift. I tillegg føler mange på en verdimessig lojalitet til

familien, ny tilnærming til egen religion og ”gamle tradisjonelle” verdier blir ofte mer verdsatt enn tidligere.

Jeg har tidligere beskrevet mine informanter som en midtgruppe innenfor et spenn mellom de tradisjonelle pakistanske jentene og de jentene som utfordrer tradisjonene. Kanskje utgjør de også en midtgruppe på en mer generell skala for kategorisering av ungdom: tradisjonell religiøs ungdom, ungdom karakterisert ut fra en senmoderne religiøsitet eller sekulær livsholdning og de som avviker med å protestere mot samfunnet som helhet.

Mine informanter identifiserer seg selv som pakistanere, til tross for at de har internalisert det som tradisjonelt karakteriseres som ”norske” verdier. Kanskje snakker vi om en ny norsk folkegruppe med norsk allmennkultur, integrert i norsk skoles formelle og uformelle læreplan, med samme samfunnspåvirkning som annen ungdom, samme kleskoder og type selvrealisering og som tar valg i forhold til en senmoderne religiøs trend, som mye annen ungdom. Det denne ”folkegruppen” tar avstand fra er i så fall de samme trekk som kristen ungdom tar avstand fra, den ”norsk-kristne” ungdommen er også skeptiske til trekk ved denne allmennkulturen. Dobbeltheten i tendensen til å identifisere seg med det norske til tross for at de selv identifiserer seg som pakistanske, blir derfor påfallende. De ”velger” å internalisere de ”gode” verdiene, men ikke de ”dårlige”.

Muligens kan det være interessant å relatere dette til fenomenet som Østberg definerer som et kreoliseringsbegrep (Østberg 2003). Hun ser dette begrepet som et skille mellom integrert plural identitet og andre beslektede begreper som hybrid eller situasjonell identitet. Kreoliseringbegrepet brukes om to språk som er blandet sammen, slik at et nytt språk utvikles. Østberg mener dette begrepet er uheldig fordi det har som underforstått premiss at man beveger seg mellom to fast etablerte og uforanderlige kulturer. Lagt til grunn Klausen sin definisjon av kultur (Klausen i følge Sand 1997), er kultur pr definisjon noe man bringer videre, ofte noe forandret, fra den ene generasjonen til neste. Kultur er således ikke etablert og uforanderlig, men faktisk stadig i endring. Relatert til identitet, skulle dette således kunne betegne

at en ny identitet er oppstått på grunnlag av to (eller flere) identiteter som eksisterte fra før. Noe forandret bringes denne identiteten videre fra ene generasjonen til neste, og nye kulturelle grupper oppstår som en naturlig prosess. Spennet i disse nye kulturelle gruppene vil historisk sett være mellom to ytterkanter. Kanskje er det dette fenomenet vi nå ser i det jeg har omtalt som at utvalget mitt etablerte seg i midten som en ny norsk folkegruppe, med dertil tilhørende ytterkanter på hver side?

Leirvik (2001) viser til at for en del muslimske ungdommer blir deres nettverk for tett og styrende, på samme måte som bedehuset har blitt for trangt for mange kristne. Hvis vi knytter dette til utvalgsprosessen min, vil en slik gruppe muligens kunne relateres til de informantene som trakk seg fra min studie: De som ikke turte, de som hadde begynt å røyke og fått kjærester. Dette er ungdom som ikke har aksept for å leve sitt liv som de ønsker. De mister sine venner i en viss ungdomsalder, og de lever et dobbeltliv i dag som foreldre ikke vet noe om. I verste fall blir de støtt ut med sanksjoner som ikke er tillatt verken i forhold til menneskerettigheter, islam eller kristendom. Denne gruppen er ikke tema i Østberg sin studie, men blir merkbart synlig i min studie. Kanskje er dette en av de mest interessante observasjoner som er gjort i min studie?

Avslutning

Problemstillingen for oppgaven var: Hvordan påvirker religionen norskpakistaniske unge jenters identitet, og hva medfører dette i forhold til sosialisering i det norske samfunn.

Problemstillingen berører flere utfordrende og omdiskuterte problemfelt. Religion, identitet, sosialisering og ”det norske samfunn”, er alle begreper som vanskelig kan defineres på noen enkel og entydig måte. Forståelsen av begrepene avhenger av brukerens bakgrunn, kontekst, menneskesyn og livssyn, og selv innenfor definerte ideologiske og religiøse grupper finnes det ulike holdninger og forståelse av livssyn.

Oppgaven har vist hvordan religion er en påvirkningsfaktor i identitetsarbeidet, men den har også vist at religion kun er én blant mange påvirkningsfaktorer og ikke står på egne ben i forhold til identitet. Bakgrunn, oppdragelse, historiske tradisjoner og religion er alle blant de faktorer som styrer våre holdninger, verdier og identitet, og således også vår sosialisering i det norske samfunnet. Jeg har vist til kristne miljøer i Norge som har internalisert mange av de samme holdninger og verdier som er utpreget i de norskpakistanske miljøene som er gjenstand for min studie.

Analysen av mitt datamateriale belyser hvordan mine informanter konstruerer egen identitet i forhold til ulike temaer og livsarenaer. Analysen munner ut i en rekke funn som sammenfaller med resultater fra tidligere forskning, men det finnes også vesentlige forskjeller i forhold til tidligere forskningsresultater. Jeg reiser en problemstilling som er svært lite omtalt i for eksempel Østberg sin studie, nemlig hvordan livsverden fortøner seg for de norskpakistanske jentene som bryter med det tradisjonelle pakistanske. Hvordan oppleves dette for dem, hvilke konsekvenser kan dette få, og hva forholder de seg til når det gjelder familie og venner? For videre forskning vil det derfor være interessant å undersøke hva som skiller disse funnene og hvordan dette kan forstås i en videre sammenheng.

Mine informanter ser alle ut til å ha internalisert det utvalget av verdier jeg behandler i denne oppgaven, og vil fra et utenfra-ståsted kunne betraktes som ”vanlig” norsk ungdom, med vanlig norsk livssyklus, til tross for at de har en annen religion og identifiserer seg som pakistanere. Dersom alle de potensielle informantene hadde deltatt, kunne studien ha dokumentert en større bredde i utprøving av identitet. Likevel har studien gitt klart uttrykk for at disse forskjellene finnes, og jeg har stilt spørsmål om hvordan disse funnene kan brukes i videre forskning.

I avslutningsdiskusjonen har jeg lagt like stor vekt på å stille spørsmål som det å gi svar. Dette har sammenheng med at identitet utvikles i samhandling i en kontinuerlig prosess, og er avhengig av bakgrunn, samfunn og kultur. Identitet er ikke statisk og uforanderlig, men endres over tid uansett religion eller livssyn og stiller oss stadig overfor nye utfordringer. Samfunnets og individers verdier forandres kontinuerlig, og

livssynsmessige grupperinger endres i takt med dette. Derfor mener jeg at en sentral utfordring for forskningen er å utforske identitetsdanning på tvers av religiøs og etnisk tilhørighet.

Jeg har i avslutningsdiskusjonen lagt vekt på at skillelinjene går like mye på tvers av grupper som mellom grupper. Sett i et slikt perspektiv går ikke skillet mellom ”oss” og ”dem”, men mellom ulike holdninger og livsforståelse på tvers av etnisitet. Etter min mening er dette perspektiver som bør ha stor betydning i forhold til religionsdidaktikk i et stadig mer flerkulturelt samfunn.

Kildeliste

- Andreassen, T., Johnsen, N., Møller, I.S. og Nordland, E. (2005). "Går på skolen med ansiktslør", "Forbyr Oslo-elever å bruke ansiktsslør", "Krangler om bruk av hijab", i *Dagsavisen* nr. 265, 266 og 267, Oslo
- Eriksen, T. Hylland. (1995). *Det nye fiendebildet*. Oslo: Cappelen
- Hagen, G. og Qureshi, N.A. (1994). *Pakistansk familieliv og barneoppdragelse*. Oslo: NotaBene
- Jacobsen, C.M. (2002). *Tilhørighetens mange former. Unge muslimer i Norge*. Oslo: Pax Forlag
- Kvale, S. (2001). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Lather, P. (1995). *Qualitative Inquiry*. Columbus, OH: Ohio State University
- Leirvik, O. (2001). *Religionsdialog på norsk*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Lincoln, Y.S. & Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills: Sage
- Læreplan (L97) (1996): *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo: Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartement
- NOU 1995:9: *Identitet og dialog. Kristendomskunnskap, livssynskunnskap og religionsundervisning*. Utredning fra et utvalg oppnevnt av Kirke-,utdannings- og forskningsdepartementet. Norges offentlige utredninger 1995:9

Opplæringsloven: <http://www.lovdata.no/all/nl-19980717-061.html>, 20.02.06

Robson, C. (2002). *Real World Research*. Oxford: Blackwell Publishing

Sand, T. (red). (1997). *Flerkulturell virkelighet i skole og samfunn*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag AS

Schofield, J.W. (1993). *Increasing the Generalizability of Qualitative Research. I: Social Research. Philosophy, Politics and Practice*. Red: M. Hammersley. London: Sage Publications

Østberg, S. (2003). *Muslim i Norge. Religion og hverdagsliv blant unge norsk-pakistaner*. Oslo: Universitetsforlaget AS

Valen, H. (2002). ”Og jeg prøver å finne frem til hva som egentlig står i Koranen.” Verdier og rolleforventninger hos muslimsk ungdom’. *Religion og Livssyn 4*. Oslo: Religionslærerforeningen

Winje, G. (1999). *Fra bønn til magi: nye religioner og menneskesyn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget Brock, Gerald W (1994): *Telecommunication Policy for the Information Age. From Monopoly to Competition*, Cambridge Massachusetts: Harward University Pres

Intervjuguide

1. Faktabaserte opplysninger; alder, familieforhold, bosted, bakgrunn, religiøs retning, etc.
2. Kan du gi en kort beskrivelse av deg som person, hvem er du og hva gjør du?
3. Hva er viktige verdier for deg i din hverdag og hva er mest betydningsfullt for deg som ung jente?
4. Hvem eller hva påvirker deg mest i hverdagen?
5. Hvordan ser du for deg fremtiden, hvilke planer har du etter grunnskolen?
6. Har du en religiøs tro og hva gjør du i forhold til dette (hvordan praktiseres den)? Hvis ja, hva slags betydning mener du troen har for ditt liv?
7. Hvordan mener du islam, som en måte å leve på, påvirker deg som person; hjemme, på skolen og blant venner?
8. Mener du det er spesielle hensyn lærere må ta når de underviser i klasser med ulik kulturell og religiøs bakgrunn? Hvis ja, hvilke?
9. Hvordan opplever du deg selv i roller som datter, venninne, elev? Andre roller på fritid, aktiviteter?
10. Synes du kravene eller forventningene til deg har endret seg mye fra barneskolen til ungdomskolen. Hvis ja, på hvilken måte?
11. Hva legger du i det å "være norsk", hva betyr dette for deg?
12. Hvor mange venner med ulik religiøs og kulturell bakgrunn har du? Hvordan påvirker denne ulikheten vennskapet dere imellom, og er vennskapet med disse annerledes enn vennskap med venner med lik bakgrunn? Hvis ja, hvordan?
13. Jenters plass og rolle er et område som har skapt mye debatt og konflikter i møtet mellom muslimer og norsk skole. Hva er din oppfatning av dette og hvordan påvirker dette deg?
14. Hvordan opplever du ulike krav til roller og forventninger til menn og kvinner sett ut fra kjønnsroller i det norske samfunn?
15. Hva mener du klær og kleskoder betyr blant ungdom generelt? Hva betyr dette for deg? Jeg tenker da særlig på dette med bruk av skaut? Mener du dette påvirker din oppfatning av deg selv i forhold til hjemme, på skolen, blant venner/ fritid?
16. Tradisjonen i islam om atskillelse av gutter og jenter/ ulike rolleforventninger er nokså forskjellig til verdier om likestilling i norsk skole. Opplever du dette som en sterk motsetning eller en vanskelig konflikt?
17. Hva forstår du med ord/ begrep som; a) frihet, b) likestilling og c) medbestemmelse for deg?
18. Opplever du at det som skjer ute i verden av hendelser relatert til muslimer påvirker deg og ditt liv som muslim i Norge? I så fall, hvordan?